

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**NEFRET
SÖYLEMİ
VE NEFRET
SUÇLARI
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER
KİTABI**

www.tihek.gov.tr

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**NEFRET SÖYLEMİ VE
NEFRET SUÇLARI
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER
KİTABI**

www.tihék.gov.tr

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**NEFRET SÖYLEMİ VE NEFRET SUÇLARI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI**

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Yüksel Cad. No: 23 | 06650 | Kızılay-ANKARA
TEL: +90 312 422 78 00 | Faks +90 312 422 78 99
www.tihek.gov.tr | tihek@tihek.gov.tr

ISBN: 978-605-71680-4-7

EDİTÖR

Dr. Muhterem DİLBİRLİĞİ

EMEĞİ GEÇENLER:

Alparslan ÖĞÜT	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkan Yardımcısı
Emre YILDIZ	Hakim
Nesrin ÖZTÜRK	İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanı
Abdullah Harun TEKİN	İnsan Hakları ve Eşitlik Uzman Yardımcısı
Fatih SAK	İnsan Hakları ve Eşitlik Uzman Yardımcısı
Rabia KELEŞ	İnsan Hakları ve Eşitlik Uzman Yardımcısı

YAPIM

New Brats

Bahçelievler Mah. Taşkent Cad. No:5/9 Çankaya - ANKARA
Tel: +90 546 432 6559 - +90 544 738 1000
newbratsproduction@gmail.com
www.newbrats.com

BASKI YERİ

EPA-MAT BASIM YAYIN PROMOSYON SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi Ağaç İşleri Sanayi Sitesi
1357. Sk. No: 41 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 394 48 63 • Faks: 0312 394 48 65
www.epamat.com.tr
Sertifika No: 46796

© Kitapta yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden hiç bir ortamda alıntı yapılamaz.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRÜN NOTU	8
ACIŞ KONUŞMALARİ	10
TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU BAŞKANI- PROF. DR. MUHARREM KILIÇ	10
ADALET BAKANİ- ABDULHAMİT GÜL	14
BİRİNCİ OTURUM: NEFRET SÖYLEMİ VE TÜRLERİ	20
DOÇ. DR. SELAMİ TURABİ - NEFRET SÖYLEMİ KAVRAMI VE UNSURLARI	22
MUSTAFA İLHAN ÖZTÜRK - İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE BİR SINIR OLARAK NEFRET SÖYLEMİ	30
PROF. DR. BÜNYAMİN BEZCİ - İRK/ETNİK KÖKEN TEMELİNDE NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞI	33
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHTEREM DİLBİRLİĞİ - DİN VE İNANÇ TEMELİNDE NEFRET SÖYLEMİ: "İSLAMOFOBİ"	40
İKİNCİ OTURUM: BİR MÜCADELE ALANI OLARAK NEFRET SUÇLARI	66
DR. SÜLEYMAN ÖZAR - ÖNYARGI, HOSGÖRÜSÜZLÜK VE NEFRET SUÇLARI	68
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER ÇELEN - TÜRK CEZA KANUNU'NDA NEFRET SAİKİ İLE İŞLENEN SUÇLAR	82
SELMA ÖZTÜRK PINAR - KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA NEFRET SUÇLARI	97
DR. HACI ALİ AÇIKGÜL - İNSAN HAKLARI EYLEM PLANI KAPSAMINDA NEFRET SUÇLARI İLE ETKİN MÜCADELE	108
ÜÇÜNCÜ OTURUM: NEFRET SÖYLEMİ VE MEDYA	114
DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET FARUK ÇEÇEN - MEDYADA NEFRET SÖYLEMİNİN GÖRÜNÜMLERİ, AYRIMCI DİL VE MEDYANIN ROLÜ	116
DOÇ. DR. SEFER KALAMAN VE DOÇ. DR. MİKAİL BATU - İNTERNET, SOSYAL MEDYA VE ONLINE ORTAMLARDA NEFRET SÖYLEMİNE BAKIŞ	122
İBRAHİM USLU - MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ İLE MÜCADELEDE DÜZENLEYİCİ KURUMLARIN ROLÜ	138
DR. GÜLENAY PINARBAŞI -MEDYA VE İSLAMOFOBİ	142

DÜZENLEME KURULU

1. **Av. Harun MERTOĞLU** - Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
2. **Mehmet Emin GENÇ** - Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
3. **Muhammet Ecevit CARTİ** - Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
4. **Ünal SADE** - Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
5. **Av. Zennure BER** - Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
6. **Prof. Dr. Bünyamin BEZCİ** - Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
7. **Doç. Dr. Selami TURABİ** - Adalet Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü
8. **Dr. Öğr. Üyesi Muhterem DİLBİRLİĞİ** - Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
9. **Alparslan ÖĞÜT** - Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkan Yardımcısı
10. **Hâkim Emre YILDIZ** - Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Birim Koordinatörü
11. **Nesrin ÖZTÜRK** - İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanı
12. **Rabia KELEŞ** - İnsan Hakları ve Eşitlik Uzman Yardımcısı

BİLİM KURULU

1. **Prof. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ** - Anayasa Mahkemesi Üyesi
2. **Prof. Dr. Abdurrahman EREN** - İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
3. **Prof. Dr. Ayşe NUHOĞLU** - İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
4. **Prof. Dr. Bünyamin BEZCİ** - Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
5. **Prof. Dr. Esra Gül DARDAĞAN KİBAR** - Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi
6. **Prof. Dr. Feridun YENİSEY** - Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi
7. **Prof. Dr. H. Burak GEMALMAZ** - İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
8. **Prof. Dr. Handan YOKUŞ SEVÜK** - Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
9. **Prof. Dr. İlhan ÜZÜLMEZ** - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
10. **Prof. Dr. Mahmut KOCA** - İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
11. **Prof. Dr. Nihat BULUT** - İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
12. **Prof. Dr. Yaşar SALİHPAŞAOĞLU** - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
13. **Prof. Dr. Yücel ACER** - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
14. **Doç. Dr. Fahri Gökçen TANER** - Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
15. **Doç. Dr. Fatma Ebru GÜNDÜZ** - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
16. **Doç. Dr. Pınar MEMİŞ KARTAL** - Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi
17. **Doç. Dr. Sefer KALAMAN** - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
18. **Doç. Dr. Taylan BARIN** - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi

EDİTÖRÜN NOTU

İfade özgürlüğü, demokratik siyasal toplum düzeninin esaslı unsurlarından birisini oluşturmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde temel insan haklarından birisi olarak sayılan bu hak, uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri ile yasal güvence altına alınmaktadır. İfade özgürlüğü bir yandan bu şekilde bir temel hak olarak korunurken, bu hak kapsamında zaman zaman insanlar çeşitli olaylara kızgınlıklarını sözlere, kelimelere dökmektedir. İnsan hakları içerisinde en tartışmaları temel haklardan biri olan ifade özgürlüğü, insanların kızgınlıkla ifade ettikleri, eleştiri sınırlarını aşmayan ifade ve eylemleri korumaktadır. Ancak, beyan edilen düşünce ve ifadeler, açıklamalar, ayrımcılık, düşmanca bir tavır ve şiddete davet, hatta şiddet içerecek şekilde kendini gösteriyorsa, ifade özgürlüğü açısından, korunmayan, hatta eylemlerin suç olabileceği problemlili bir alan oluşmuş demektir.

Sözlerle ifade edilen ve ortaya konan ayrımcılık, düşmanca tutum ve şiddet eğer bir dezavantajlı gruba yönelik, azınlıklara yönelik ya da bir dine, ırka, cinsiyete, yönelik olarak gerçekleştiğinde, ifadenin ortaya konuş biçimine ve karşı tarafta bıraktığı etkiye göre, bu eylemler, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmekte, nefret söylemi olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde ifade özgürlüğü çerçevesinde korunmayan ve "Nefret Söylemi" olarak değerlendirilen ve kavramsallaştırılan eylemler, çeşitli uluslararası insan hakları koruma mekanizmalarının gündemine girmiş ve toplumu bir arada tutabilmek ve özgürlüklerin hak temelli olarak gerçekleşmesi ve korunabilmesi için bu eylemlerle mücadele politikaları ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, demokratik siyasal toplum düzeninin gereklerinden biri olan eşitlik ilkesine yönelik tehdit oluşturan ve ifade özgürlüğü tarafından korunmayan nefret söylemi ve nefret suçları ile mücadele etmektedir. TİHEK, bu kapsamda, 27 Ekim 2021 tarihinde "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları" konulu bir sempozyum düzenleyerek, nefret söylemi ve nefret suçları ile mücadeleye yönelik bir zemin oluşturma gayreti içerisinde. TİHEK bu sempozyumla, 2 Mart 2021 tarihinde kamuoyuyla paylaşılan "İnsan Hakları Eylem Planı" çerçevesinde, önyargı ve hoşgörüsüzlüğün temeli olarak nefret söylemi ve nefret suçu kavramlarının insan hakları bağlamında ele alınması, ifade özgürlüğünün ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde sınırlarının belirlenmesi ile nefret söyleminin medyaya yansımaları ve bu türden nefret söylemleriyle mücadele metodolojilerinin tartışılmasını hedeflemektedir.

Elinizdeki bu çalışma, 27 Ekim 2021 tarihinde gerçekleştirilen "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları" başlıklı sempozyuma ait bildiriler kitabıdır. Pek kıymetli akademisyen ve sahadan gelen uzman arkadaşların katılımlarıyla gerçekleşen bu sempozyumda ülkemizde nefret söylemi ve nefret suçları ile mücadele için bir zemin oluşturacak, gelecekte yapılacak düzenlemelere yön verebilecek bildiriler sunulmuştur. Farklı bakış açılarıyla nefret söylemi ve nefret suçları konularında sunulan bu çalışmaların hak ve ahlak temelli bir insan hakları anlayışının geliştirilmesi için katkı sağlayacağını umuyor, başta bu sempozyumun gerçekleştirilmesinde emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum.

DR. MUHTEREM DİLBİRLİĞİ

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU BAŞKANI

PROF.DR. MUHARREM KILIÇ

Sayın Bakanım, Sayın Bakan Yardımcılarım, Saygıdeğer Milletvekillerim, Kurul Başkanlarımız, Değerli Kurul Üyelerimiz, Basın Mensuplarımız, Kıymetli Öğrenciler hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum. Nefret söylemi ve nefret suçları başlığıyla düzenlemiş olduğumuz ulusal sempozyuma hepiniz hoş geldiniz. Malumunuz olduğu üzere nefret söylemi ve sonrasında onun bir eyleme, bir suça dönüşmesi meselesi yalnızca ulusal ölçekte değil küresel ölçekte "etik ve sosyo-politik anlamda bir insan hakları" sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel felsefi arka planına baktığımız zaman bir ötekileştirme, "ben ve öteki" arasındaki bir ayrıma, bir ideolojiye dönüştüğünü görmekteyiz. Literatürde "modern çağın pandemisi" olarak nitelendirilen nefret söyleminin farklı formlarda ortaya çıkan küresel ölçekte yüzleşilen bir sorun olduğu görülmektedir. Bu bağlamda özellikle dijital çağın imkânları çerçevesinde bakıldığında, Avrupa Konseyi'nin tespiti önem arz etmektedir. Bu noktada siber, internet ya da dijital ortamda ortaya çıkan siber nefret kavramsallaştırması dikkat çekici biçimde karşımızda durmaktadır. Özellikle sosyal medya mecralarında ya da diğer dijital platformlardaki nefret söyleminin ciddi anlamda bir endişe olarak ortaya çıktığını söylememiz gerekmektedir.

Avrupa Konseyi'nin özellikle bu çerçevede ortaya koymuş olduğu "Siber nefret: Avrupa Konseyi'nin Irkçılıkla Mücadele Komisyonu için devam eden bir endişe konusu" raporunu dikkate aldığımızda, internet ortamında gerçekleşen bu türden nefret söylemleri ve nefret suçlarının, giderek yaygınlaştığını, derinleşen

bir global soruna dönüştüğü görülmektedir. Nefret söylemine ilişkin bir tanımlamanın yapılması noktasında birtakım girişimler bulunmaktadır. Hem ulusal hem uluslararası ölçekte buna ilişkin net bir tanımlamanın olduğunu söylemek pek olanaklı değildir. Ama en azından 2019 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) "Nefret Söylemi Stratejisi ve Eylem Planı" nda, nefret söylemini şu şekilde tanımladığını görülmektedir: "*Nefret söylemi konuşma, yazma ve davranışla; kişi veya grupların dinlerine, etnik kökenlerine, ulusal kimliklerine, ırklarına, renklerine, soylarına, cinsiyetlerine veya diğer kimlik faktörlerine dayanarak aşağılayıcı veya ayrımcı bir dille saldırılan her türlü iletişim*" dir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) bu bağlamda kararlarında da benzer biçimde nefret söylemine ilişkin birtakım bulguların, tespitlerin ya da ilkesel çerçevenin ortaya konulduğunu söyleyebiliriz. AİHM kararlarında nefret söylemi; Sözleşmenin sosyal barış, ayrımcılık yapmama ve hoşgörü gibi değerlerine aykırı bir kavram olarak ele alınmaktadır. AİHM, nefret söylemlerini 10'uncu (ifade özgürlüğü) ve 17'nci madde (hakları kötüye kullanma yasağı) kapsamında değerlendirmektedir.

Yine AİHM'in vermiş olduğu bazı kararlarında, özellikle hem sosyal adaletin temini hem toplumsal barışın tesis edilmesi noktasında nefret söyleminin ayrıştırıcı ve ayırım yaratan, taraflar arasında toplum arasında bir çatışmaya yol açan durum olarak nitelendirildiği görülmektedir.

Söylemsel şiddet olarak ortaya çıkan nefret söylemi nefret suçuna dönüşmektedir. Nefret söylemi nefret suçlarına evrildiği görülmektedir. Nefret suçları dilsel şiddetin sosyo-politik arka planından beslenmektedir. Nefret şiddetine dayalı söylemin bir suç filine dönüşmesinin temelini ayrımcı ve ayrıştırımcı tutumlar oluşturmaktadır. Nitekim Avrupa Temel Haklar Ajansının (FRA) 2021 yılında yayımlanmış olduğu "Encouraging Hate Crime Reporting" raporunda da ifade edildiği üzere; ırkçılık, yabancı düşmanlığı, dini hoşgörüsüzlük veya bir kişinin engeli ve cinsiyeti nedeniyle motive edilen nefret suçları, ciddi ayrımcılık ifadeleridir. Bu noktada Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın 2019 tarihli nefret suçlarına ilişkin raporunda nefret olaylarının özellikle önyargı türüne göre raporlandığını, önyargı türüne göre tasnif edildiğini ve sayısal verilerinin paylaşıldığı görülmektedir. Bu kapsamda ilgili raporda birinci planda ırkçılık ve yabancı düşmanlığının 3033 olarak karşımıza çıktığını, bununla literatürde "ırkçılık pandemisi" olarak küresel ölçekte yaygınlaştığı ifade edilmektedir. Ardından antisemitizm; 1074, Hristiyanlara yönelik önyargı 577 olarak kaydedilmiştir. Dördüncü sırada da Müslümanlara yönelik önyargı sayısının 511 olarak kaydedildiğini ifade etmem gerekmektedir. Burada özellikle AGİT'in odaklandığı noktanın daha fazla antisemitist temelde ya-

pılan ayrımcılığın ve nefret söyleminin olduğu kaydedilmektedir. İslamofobi ya da Müslümanlara yönelik nefret suçları noktasında yapılan çalışmaların yetersizliğini de literatürdeki kayıtlardan sizlerle paylaşmak istiyorum.

Yine Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın, AB'de yüksek düzeyde ayrımcılığa işaret eden çeşitli anketler gerçekleştirdiğini kaydetmemiz gerekmektedir. Bu noktada nefret söylemine dayalı nefret suçlarının ortaya çıkmasında, maddi anlamda durumun tespiti açısından bu anketlerin büyük önem arz ettiğini ifade etmem gerekmektedir. İlgili anket sonuçlarına baktığımız zaman işgücü piyasası açısından yüzde 22'sinin etnik kökenlere veya göçmen olmaları nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldığının kayıt altına alındığı görülmektedir. İlgili rapordan bir başka veri, konut kiralama ve satın almaya çalışanların yüzde 40'ının ten rengi veya fiziksel görünümünün, yüzde 22'sinin ise vatandaşlık sebebiyle dışlandığını, ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmem gerekmektedir.

Bu noktada 2 Mart 2021'de Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından kamuoyuna paylaşılan İnsan Hakları Eylem Planı'nın "Hedef 4.4 Nefret Söylemi ve Ayrımcılıkla Mücadelede Etkinliğin Artırılması" kapsamında nefret suçlarına yönelik çeşitlenen faaliyetlere yer verildiği görülmektedir. İnsan Hakları Eylem Planı'nda, "insan onurunu hedef alan, farklı kesimlerin bir arada barış içinde yaşamasına yönelik nefret suçlarının" ayrıca düzenlenmesi taahhüt edilmiştir. Özellikle "*ulusal insan hakları koruma mekanizmalarının görev ve yetkileri açısından nelere dikkat çekmek gerekir?*" sorusuna yanıt olarak 6701 sayılı Kanunumuzun, üçüncü maddesindeki "Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı" noktasında 15 temel üzerinden ayrımcılık yasağının ortaya konulduğunu ve bunlar üzerinden ortaya çıkabilecek nefret söyleminin yasaklandığını ifade etmem gerekmektedir.

Yine bu bağlamda Avrupa ölçeğinde Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı'nın 2018 yılında yayımlanmış olduğu "Developing Strategies To Combat Hate Speech A Guide For National Equality Bodies" Rehberi, "*nefret söylemine ilişkin mücadele stratejileri ne olabilir?*" sorusuna yanıt olarak özellikle bunun bir kamusal sorun olarak tespit edilmesi ve gündeme getirilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Bu rehberde göre; nefret suçu, ciddi bir ayrımcılık biçimidir. Bundan ötürü, kolluk kuvvetleri ve ceza adaleti kurumları nefret suçu da dahil olmak üzere herhangi bir suçun soruşturulması ve izlenmesinde baş aktörler olmakla birlikte eşitlik kurumları da nefret suçuyla ilgili olarak önemli bir role sahiptir. Rehberde İnsan hakları ve eşitlik kurumlarının; sorunun anlaşılmasına ve ele alınmasına çeşitlenen biçimlerde katkıda bulunabileceği ifade edilmektedir. Örnek olarak görevlerine, yeterliliklerine ve işlevlerine bağlı bireysel şikâyetlerin alınması ve mağdurlara

kişisel ve hukuki destek verilmesi; nefret suçu mağdurlarını yetkili makamlara sevk etmek; tematik raporlarda ve kurumsal tavsiyelerde nefret suçunu işlemek, eşitliği teşvik etmek ve farkındalığı artırmak ve nefret suçu, nefret söylemi ve ayrımcılıkla ilgili verileri toplamak ve buna ilişkin raporlar yayınlamak ve nefret vakalarının nasıl ele alındığına ilişkin tematik ve bireysel araştırmalar yürütmeyi sayabiliriz.

Burada özellikle vurgulamak istediğim nokta nefret söylemi ve nefret suçlarının raporlanmasıdır. Nefret söylemi ve nefret suçlarının raporlanması noktasında ciddi eksikliklerin bulunduğunu ifade etmem gerekmektedir. Bundan ötürü raporlama faaliyetine ilişkin farkındalığın artırılması, mağduriyet anketlerinin gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Sonuç olarak bir "*modern çağ pandemisi*" olarak nitelendirebileceğimiz nefret söylemi ve nefret suçlarının önlenmesi noktasında ulusal normatif çerçeve açısından yapılması gereken çok fazla şey olduğunu ifade etmem gerekmektedir. Nitekim İnsan Hakları Eylem Planı'nda buna ilişkin somut hedeflerin olduğunu da söylememiz gerekmektedir. Ancak nefret söylemi ve nefret suçuyla mücadele yalnızca yasal çerçevede değil aynı zamanda farkındalık faaliyetleriyle de mücadele edilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim hem bölgesel hem küresel ölçekte bir sorun alanıdır. Örneğin; AB Temel Haklar Ajansı'nın 2021 yılında buna ilişkin olarak yayınlamış olduğu raporda, Avrupa Birliği ölçeğinde, her 10 nefret suçunun ve saldırının 9'unun hala rapor edilmediğini de ortaya koymaktadır. Bu noktada hem ulusal hem uluslararası ölçekte bu raporlama faaliyetleri konusundaki farkındalığın artırılması, toplumsal bilincin geliştirilmesinin büyük önem arz ettiğini söylememiz gerekmektedir. Bu noktada ulusal mevzuatlarda nefret suçlarının önlenmesine dönük mevzuat temelli düzenlemeler önem arz etmekle birlikte bunun arkasındaki sosyolojik, felsefi ve ideolojik temellerine yönelik ciddi çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Sempozyum sonrasında buradaki değerli katkıların bir kitaba dönüşeceğini ifade edeyim. Kurumsal olarak buna ilişkin yılsonunda yayınlanmak üzere bir tematik rapor hazırlığı içerisinde olduğumuzu da sizlerle paylaşmak istiyorum. Az önce söylemiş olduğum konunun raporlaştırılması, özellikle güvenlik/kolluk güçlerinin kayıtları dışında mağdurlarla yapılacak olan anketler maddi anlamda nefret söylemiyle mücadelenin önemli bir stratejik ayağını teşkil etmektedir. Öncelikle Sayın Bakanımıza teşekkürleri için zat-ı alilerine huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum. Akademik anlamda verimli bir sempozyum olmasını dileyerek saygılarımı sunuyorum.

ADALET BAKANI

ABDULHAMİT GÜL

Çok değerli Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları Komisyonu Başkanımız, Çok Değerli Komisyon Üyesi Milletvekili Arkadaşımız, Çok Değerli Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı ve Üyeleri, Kamu Etik Kurulu Başkanımız, Bilgi Edinme Kurulu Başkanımız, Türkiye Adalet Akademisi Başkanımız ve Kurumlardan Gelen Çok Değerli Temsilciler, Değerli Hocalarımız, Çok Değerli Hazirun hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum. İstanbul'da uçağın rötarıyla gecikmeyle de olsa, aranızda bulunmaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum ve gecikmeden dolayı, hassaten ayrıca özür beyan ediyorum.

Değerli Arkadaşlar, çok önemli bir toplantı için bir hazırlık çalışmalarını yapan, emeği geçen TİHEK'e, Başkan'a, Üyelerine ve emeği geçen tüm ekip arkadaşlarına teşekkür ediyorum. Çok önemli bir başlık ve bundan sonraki uygulamalara, mevzuata da ışık tutacak öneriler gelecektir. Ve katılım sağlayan, sunumlarıyla, tebliğleriyle katkı sağlayan herkese hassaten teşekkür ediyorum.

Çok değerli misafirler, insan eşref-i mahlûkattır. Ve insan, yaratılmışların en şerefliisidir. İnsanın öz varlığı, onuru, haysiyeti tüm mülahazaların, tüm değerlendirmelerin üzerindedir. İnsan onuruyla mukaddestir, kutsaldır. Ve hukukunda varlık sebebi insan onurunu korumaktadır, geliştirmektir. Ve insanoğlu derken de soyut, gözükmeyen bir kavramdan söz etmiyoruz. Bir insanın iradesi, yaşam tercihi, dini inanç ve vicdan özgürlüğü, kanaati, dünya görüşü bir bütün olarak onun dokunulmazlığını, onurunu oluşturur. Eğer bir insan, "düşünmeyeceksin,

bu şekilde yaşamayacaksın" ya da "şu şekilde yaşayacaksın, şu şekilde düşüneceksin" şeklinde bir dayatmayla karşılaşır, o insan bir iskeletten bir kemik yığımından başka bir şeye dönüşmez. İnsan, doğuşuyla beraber kazanmış olduğu fikirlerine saygı gösterilmesini, yaşam tarzına saygı gösterilmesini bekleme hakkına sahiptir. Hukukun da görevi bu onuru korumak ve geliştirmektir. Bir ayrımcılık ve önyargı asla söz konusu olamaz. İnsan, bir tarağın dişleri gibi eşit olarak doğar ve haklarıyla eşit bir şekilde yaşar. Bu noktada hukukta toplumun huzuru için, tüm farklılıkların güvencesi olarak hak ve özgürlükleri korumak ve geliştirmekle görevlidir. Burada birlikte maalesef çağımızda hoşgörüsüzlük ikliminin, tahammülsüzlük ikliminin, farklı düşünceler ve kimlikler üzerinde artan bir baskıya dönüştüğünü de görmekteyiz.

Küresel adalet giderek daha da zarar görmekte, insanların ortak değerleri, korunmaya her zamankinden daha da muhtaç hâle gelmektedir. Örneğin birçok Batı ülkesinde İslam karşıtlığı, göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı nefret söylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii özellikle uluslararası medya kuruluşlarında, siyasetçilerinde adeta bu dil sıradanlaşmış ve günlük bir dile adeta yansımış, kanıksanmış durumdadır. Ve esas itibarıyla de küresel bir adalet ihtiyacını ne kadar ivedi bir şekilde insanlığın ihtiyaç duyduğu, hepimizin ortak tespittir.

Vicdan ve adalet bir yerde çekilmişse zaten oraya zulüm yerleşir, oraya ayrımcılık yerleşir, nefret yerleşir. Biz bunu ülkemizde de geçmiş zamanlarda yaşadık. Bir insanın kılık kıyafetinden, düşüncesinden, yaşam tarzından, inancından dolayı eğitim ve çalışma hayatına yönelik nasıl ayrımcılığa tabi tutulduğu kötü örnekleriyle hafızamızda tazedir. Ve bu yine kimliklerine, kültürlerine yönelik; red, inkâr, asimulasyon politikalarının da insanımızın onurunu nasıl rencide ettiğini, yine hepimiz yaşadık. Ötekileştiren, ayıran, makbul vatandaş ayrımı yapan, bu tipolojiyi dayatan devlet, hukuk devleti olamaz. Hukuk devleti herkesin devletidir. Hukukun üstün olduğu, farklılıkların zenginlik olduğu bir devlettir. Hukuk devletinde şablon insan yoktur.

Her insan eşittir ve biriktir. İşte bu anlayışla Sayın Cumhurbaşkanlığımızın liderliğinde ortaya koyduğumuz vizyonda, bu anlayışın "eski Türkiye anlayışında" kalması ve artık bu konudaki ayrımcılıkların ve bu konudaki nefret yaklaşımlarının tamamıyla ortadan kalkmasına yönelik, çoğulculuğu hâkim kılma, hukukun tam anlamıyla üstün kılınmasına yönelik reformlarımızı adım adım hep uyguladık, uygulamaya devam ediyoruz. Çünkü nefret söylemi insan onuruna yapılmış bir saldırdır ve nefret söyleminin daha ciddi ve telafisi zor diğer suç-

ların ve diğer sıkıntılarının da ayrıca bir ön sebebidir, ayak sesidir. Hangi görüşten, inançtan, yaşam tarzından olursa olsun, insanımızı haklarıyla yaşatmak devletin en temel görevidir, vazifesidir. Devlet ancak vatandaşlarına eşit ve tarafsız davranarak adaleti ayakta tutabilir, yaşatabilir. İşte bu konuda "Daha adil bir dünya mümkün" çağrısı da Cumhurbaşkanımızın küresel adaletsizliğe karşı söylemiş olduğu çok önemli bir çağrısıdır.

Çok değerli misafirler, değerli katılımcılar, nefret söylemine yönelik düzenlemeler 2. Dünya Savaşı sonrasında bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama günümüzde özellikle müslüman bireylere yönelik nefret söylemleri kurumsal bir hal almıştır. Birçok ülkede Müslümanlar kimliklerinden, yaşam tarzlarından dolayı zulme ve nefret söylemine maruz kalmaktadır. Peygamber efendimizin karikatürlerinin sözde yayınlanması, kutsal kitabımız Kur'an'ı Kerim'in yakılması, İslam'ı aşağılayan filmlerin çekilmesi, cami ve minarelerin yasaklanması, bazı Avrupa ülkelerinde Müslüman kadınların giyim ve kuşamlarına yönelik kısıtlamalar, cami ve Müslüman mezarlıklarına yönelik saldırılar, cami derneklerine ve Türk toplumuna yönelik baskılar son süreçlerde yaşadığımız örneklerdir. Üstelik bu eylemlere karşı hukuk sistemi ya sessiz kalmış ya da bu konuda gereken atılımı ve gayreti göstermemiştir. Özellikle İslam, Türk, yabancı düşmanlığına karşı birçok vakanın da rapor edilmediği, kayıtlara girmediği, çok açık bir şekilde bilinen bir gerçektir. Bunun da Batı tarafından özellikle üstünün örtülmeye çalışıldığı açık bir şekilde realitedir. Bir defa hangi din mensubuna yapılırsa yapılsın bu bir nefret suçudur. Hristiyan inancına veya Yahudi inancına mensup kişilere karşı yapılan her türlü saldırıyı bir nefret suçu olarak tanımlarız ve bununla da sonuna kadar mücadele ederiz. İnsanlar neye inanmak isterlerse, ne şekilde yaşamak isterlerse devletin, hukuk devletinin görevi bu konuda her türlü desteği sağlamak, engelleri kaldırmaktır. Ve bu inanca karşı yönelen her türlü saldırıyla da etkin bir şekilde mücadele etmektir. Yine göçmenlere yönelik nefret söylemi de asla kabul edilemez. Bilhassa vatanlarından zorla göç ettirilmiş, gidecek yeri olmayan insanların daha kırılğan, daha hassas olduğunu hepimizin hatırlından çıkarmaması gerekmektedir maalesef bu nefret suçlarının bazı yerlerde devletler eliyle de işlendiğini üzülenek görmekteyiz. Mültecilerin denizin ortasında ölüme terk edildiği ve Akdenizin, Ege'nin soğuk sularına cansız bedenlerini verdiği görüntüler hepimizin, bütün insanlığın adeta imtihanıdır. Hepimiz için çok büyük bir sorumluluktur. Bu süreci görmek hepimizi, tüm insanlığı üzmetedir. Bu dramalara karşı sessiz kalamayız. Türkiye bu haksızlığa karşı da insanlık değerlerinin yanında yer almıştır.

Çok değerli konuklar, İnsan Hakları Eylem Planı bildiğiniz gibi 2 Mart tarihinde Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından kamuoyuna açıklandı ve sadece Bakanlığımızı değil, tüm hükümet ve devlet kurumlarının bu konuda yapması gereken eylem planları ortaya konuldu. Bu hazırlık aşamasında da barolardan, üniversitelere, tüm siyasi partilere, Meclisimizin değerli üyelerinin görüşlerine varıncaya kadar herkesin görüşleri ortaya konuldu ve bir eylem planı hazırlandı. Eylem planında milletimizin ortak tarihinden, kültüründen, medeniyetinden çeşitliliği ve çoğulculuğu alarak insan hak ve hürriyetlerinin geliştirilmesi noktasında önemli bir kararlılık söz konusudur. Ve somut göstergelerinden biri olarak da nefret söylemiyle mücadele ayrı bir hedef olarak burada belirledik, tespit ettik. Bu çerçevede belirlediğimiz hedefi sizlerle kısaca hatırlatmak isterim. Dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri nedenlerle yapılan nefret söylemi ve ayrımcılıkla etkili bir şekilde mücadele edeceğiz. Hiçbir kimse "*Ben şurada doğdum, benim etnik aidiyetim şudur. Memleketim budur. Düşüncem budur. O yüzden bana şu şekilde muamele ediliyor.*" şeklinde bir düşünceye bir algıya bir imaya dahi kapılmamalıdır.

Hukuk devletinde, herkes kendini bu güvende hissetmelidir. "*Ben şu işe girmedim çünkü benim şu şekilde kıyafetim var. Şu şekilde yaşıyorum, şu şekilde inanıyorum.*" şeklindeki söylemleri bir an bile aklından geçirmemelidir, bu tarz uygulamalara izin vermemiz, tahammül etmemiz mümkün değildir. İşte bu konuda getirdiğimiz tüm reformları kesintisiz bir şekilde sürdürmeyi ve yapılabilecek daha ne varsa yapmayı, hukuki ve anayasal anlamda gerekli olarak düşünüyoruz. Yine bu suçlarla etkin mücadele etmek amacıyla soruşturma kılavuzlarının oluşturulması bir hedef olarak karşımızdadır. İslam, yabancı, Türk düşmanlığına yönelik nefret söylemi ve suçu teşkil eden ulusal, uluslararası düzeyde gelişmelerin periyodik raporlar olarak hazırlanması hedeflenmektedir.

TIHEK bu konuda çok önemli çalışmalar yapacaktır, yapmaktadır. Burada da önümüzü ışık tutacak raporları hep birlikte göreceğiz. Ayrımcılık ve nefret suçuna ilişkin Türk Ceza Kanunu'nda yeni bir düzenleme yapacağız. İşte bu toplantılar, bu eylem planındaki hedefin içeriğini doldurma açısından çok önemli veriler, ışıklar ortaya koyacaktır. Bu tür akademik toplantılar ile Meclisimizin İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun yapacağı çalışmalarınburalarda olgunlaşarak bir yasal düzenlemenin de bu yasama döneminde gelmesini hedefliyoruz. Nefret suçlarına yönelik özel, Türk Ceza Kanunu'ndaki düzenlemeyi de yine yapmayı hedefliyoruz.

Ayrımcılık ve nefret suçlarından daha fazla etkilendiği değerlendirilen mağdurların, psiko-sosyal ve hukuki destek adımlarını güçlendireceğiz. Bu konuda bir veri tabanı oluşturacağız. İstatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması için düzenli eğitim programları yapacağız. Bu konuda nasıl bir istatistik var, adli anlamda da eksikliğimiz var, vaka bazında da eksiklik var, bunları da giderecek çalışmalarımızı yapıyoruz ve istatistiklerin sağlıklı toplanması için eğitimleri yine bu anlamda gerçekleştireceğiz. Medya çalışanlarına yönelik eğitim el kitapçıkları hazırlanması suretiyle nefret söylemi ve ayrımcılıkla ilgili farkındalığı arttıracacağız. Eğitim materyallerini objektif, tarafsızlık, çoğulculuk ilkeleri dikkate alınarak toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde hazırlamaya devam edeceğiz. Görüldüğü üzere bu konuda irademiz nettir. Kararlı bir şekilde nefret suçlarıyla mücadele etmek konusunda da hedeflerimizi ortaya koyduk, bunu da başaracağız.

Değerli konuklar, nefret söylemi insanlığa yönelen en büyük tehditlerden biridir. Tahammülsüzlüğün dışı vurumudur. İfade özgürlüğü demokratik toplumun vazgeçilmez unsurlarından biri ve çoğulculuğun ortak zeminidir. Nefret söylemi ve nefret suçlarıysa, demokrasiler için, bir arada yaşama birlikteliğimiz için bir tuzak ve ayrışmanın önemli göstergelerinden, sebeplerinden biridir. Bu sebeple temel hak ve özgürlüklerimizi kullanırken bu hususlara dikkat edilmesi de yine ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü bu kadim coğrafya, bu bereketli coğrafya, asla ama asla nefretin ve ayrımcılığın değil; her zaman sevginin, hoşgörünün bir arada farklılıklarla birlikte yaşamanın adresi, merkezi olmuştur ve hep de böyle devam edecektir. 84 milyonun her biri; dili, dini, ırkı, inancı ne olursa olsun, bizim için ayrı ayrı değerlidir. Her bir bireyin onurunu ve haysiyetini korumak bizlerin temel görevidir. Dolayısıyla, aynen işkence ve kötü muamelede olduğu gibi nefret söylemleri ve suçlarına karşı da "sıfır tolerans" yaklaşımını benimsiyoruz. Anayasamızın bu konudaki hükmü de açıktır. Hem kanun önünde idareye, eşitlik ilkesine göre hareket etme zorunluluğunu hem de bu konudaki herkesin eşit olduğunu vurgulamıştır.

Ayrımcılık suçu bildiğiniz gibi çok değerli. 2005 yılında Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesiyle ayrı bir suç olarak düzenlenmiştir. Bu anlamda devlet idaresi kanun önünde eşitlik ilkesi temelinde görevini yürütürken; bağımsız ve tarafsız Türk yargısı da Türk Ceza Kanunu'nun hükümlerine göre hareket etmektedir. Bununla birlikte nefret söylemiyle etkin mücadele tek başına mevzuatla sağlanacak bir husus da değildir. Bir kişinin, bir kurumun da tek başına başarabileceği, elde edilecek bir sonuç değildir. Bunun için ortak akılla hareket edilmesi ve özellikle toplumsal farkındalığın arttırılması da oldukça önemlidir. Karşılıklı sevgi-saygı içerisinde, hiç kimseyi ötekileştirmemek, farklılıkların bir zenginlik

olduğu bilincinde olmak, bu konuda çok önemli kilit bir noktadır. Ülkemizde de bu konuda toplumsal bir farkındalıkla toplumsal reaksiyon gösterilerek nefret suçlarının engellenmesi çok önemlidir.

Değerli konuklar sözlerimi sona erdirirken, özellikle bu küresel konuda mücadele etmek için kollektif bir ortak akıl ve ortak hareket etme çok önemlidir. Bu konuda da özellikle uluslararası denetleme, önleme ve yargılama yetkisine sahip bir uluslararası mekanizmanın kurulması gerekir kanaatindeyiz. Dünyanın birçok yerinde nefret suçları işlenirken, bunlar sadece kınama düzeyinde kalmakta; bir yaptırım yaptırım, yargılama ve denetim sonucu çıkmamaktadır. Belki bu sempozyumun da bir sonucu olarak "nasıl bir mekanizma olur?" bu gibi hususların da tartışılması ve dünyanın neresinde olursa olsun bir ayrımcılığa kimsenin maruz kalmaması ve bu konuda da ülkemizin öncü olması, tarihinden gelen bir misyonudur. Bir gerekliliktir. Ben, bu duygu ve düşüncelerle tüm bu çalışmalarını Bakanlığımız olarak da her türlü desteği vermeyi sürdüreceğimizi ve çıkan sonuçların uygulamalar, mevzuata yönelik önerilerin de çok gecikmeksizin bir an önce yasalaşacağına ve uygulamaya, hayata geçeceğine olan inancımınla tüm katılımcıları, değerli hazirunu sevgiyle, saygıyla selamlıyorum. Hayırlı günler.

BİRİNCİ OTURUM

NEFRET SÖYLEMİ VE TÜRLERİ

MODERATÖR:

➤ **ÜNAL SADE** TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURULU ÜYESİ

KONUŞMACILAR:

➤ **DOÇ. DR. SELAMİ TURABİ**

“NEFRET SÖYLEMİ KAVRAMI VE UNSURLARI”

➤ **MUSTAFA İLHAN ÖZTÜRK**

“İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE BİR SINIR OLARAK NEFRET SÖYLEMİ”

➤ **PROF. DR. BÜNYAMİN BEZCİ**

“İRK/ ETNİK KÖKEN TEMELİNDE NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞI”

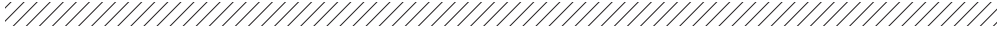
➤ **DR. MUHTEREM DİLBİRLİĞİ**

“DİN VE İNANÇ TEMELİNDE NEFRET SÖYLEMİ: İSLAMAFOBİ”

1. OTURUM KONUŞMALARI

ADALET BAKANLIĞI DIŞ İLİŞKİLER VE AB GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, GENEL MÜDÜR YARDIMCISI
DOÇ. DR. SELAMİ TURABI

NEFRET SÖYLEMİ KAVRAMI VE UNSURLARI

I-NEFRET SÖYLEMİ KAVRAMI

A-TERİM TANIM

1-Terim

Nefret söylemi (*hate speech*) terim olarak batı menşeli bir kavramdır. İlk olarak ABD'de zencilere karşı yapılan ırksal nefrete dayalı ayrımcılık dolayısıyla gündeme geldiği görölmektedir. Daha sonları kıta Avrupa'sında kölelik kurumunun kaldırılması sonucu ortaya çıkan siyahi ve yabancılara karşı ırkçı ve nefret içereklili düşmanlığın alenen ifade edilerek toplumun huzurunun ve barışının tehlikeye girmesi sonucu yapılan çalışmalar sonrası literatüre kazandırılmıştır.

2-Tanım

Nefret söylemi kavramının genel kabul görmüş, evrensel bir tanımı bulunmamaktadır. Pek çok Devlet, "nefret söylemi"ne denk düşen ifadeleri yasaklayan yasalar kabul etmiş olsa da yasaklananın ne olduğu belirlenirken tanımlar arasında küçük de olsa farklılıkların yer aldığı görülmektedir. Nefret söylemi, nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası, yani nefret suçunun önünü açan *tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün* dışı vurulmuş halidir.

Hedef alınan gruplara 'toplumda size yer yok' mesajı verilir. Bu durum, kaçınılmaz olarak demokratik toplum düzenini yıpratır; zira insanın en temel hakkı olan 'yaşama ve katılım hakkı' ihlal edilmiş olur. Nefret söylemiyle ilgili en net tanım, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 1997'de kabul ettiği R(97) 20 sayılı tavsiye kararında yapılmıştır. Kararda nefret söylemi, "Irkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimi" şeklinde tanımlanmıştır.

B-NEFRET SÖYLEMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

1-Nefret Söylemi, İfade Özgürlüğü Kapsamında Olmalıdır.

John Stuart Mill'e göre, ifade özgürlüğü sadece yol açabileceği zararlar nedeniyle sınırlandırılabilir. Bir ifadenin zarar verici olup olmadığı, düşüncelerin toplum tarafından belli bir zaman ve deneme süresi sonunda denenmesiyle değerlendirilebileceğinden, belirli düşüncelerin zarar verici diye peşinen kısıtlanmaması gerekir.

Baker ise nefret söylemindeki ifadelerin hoş olmayan içeriklerine ve ifadeyi kullanan kişinin amaçlarına rağmen bir değeri vardır. Çünkü sarf ettiği sözlerle kişi, aslında kendi yaşamını yönlendiren temel değerlere bir vurgu yaparak, otonomisini ortaya koymaktadır. Buradaki otonomi, *kişinin farklı düşüncelere ulaşarak, bu düşünceler arasında kendi hükmüne varabilmesidir.*

2-Nefret Söylemi, İfade Özgürlüğü Kapsamında Değerlendirilemez.

Nefret söyleminin sınırlandırılmasında, iki temel nokta bulunmaktadır: İlk olarak, nefret söylemi, temel hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik olarak hakkın kötüye kullanımınıdır. Nefret söylemiyle bir kişi veya grubu incitmek, kişiliksizleştirme, taciz etmek, alçaltmak, küçük düşürmek, mağdur etmek veya bu kişi ve gruplara karşı duyarsızlığı ve düşmanlığı artırma amaçlanmaktadır. İkinci olarak

ise demokratik toplum düzeninin işleyişi bozulmakta, toplumun huzur ve barışı tehdit altına girmektedir.

C-AİHM'İN NEFRET SÖYLEMİNE BAKIŞI

AİHM'in ifade özgürlüğüyle ilgili ilk ihlal kararı *Handyside v. Birleşik Krallık*, B.No: 5493/72, 7/12/1976 kararıdır. Burada alınan ilkeler nefret söylemi dahil bugüne kadar gelen tüm kararlarda uygulanmıştır.

AİHM'e göre nefret söylemi, bir ifade biçimidir. Kural olarak her ifade, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir ve özgür bırakılmalıdır. Zira toplumun ve bireyin gelişmesi her tür ifadenin özgür bırakılmasına bağlıdır. Bu özgürlük yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da önemsiz görülen bilgi ve düşünceler için değil, aynı zamanda *devletin veya toplumun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için* de uygulanır. Bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir ki; bunlar olmaksızın demokratik toplumdan söz etmek mümkün değildir (*Handyside v. Birleşik Krallık, §49*).

Her ifade özgürdür ancak AİHS'nin 10/2 de yer alan şartların varlığı halinde ifade özgürlüğünün kısıtlanabileceği hükme bağlanmıştır. Nefret söyleminde bir tarafta korunması gerekli ifade özgürlüğü varken diğer tarafta AİHS'in 10. maddesinin 2. fıkrasında yer alan «başkalarının şöhret ve haklarının korunması» kuralı vardır. Başkalarının şöhret ve hakları derken de Sözleşme'nin 8. maddesindeki «Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı», 9. maddesindeki «Din ve Vicdan Özgürlüğü», 11. maddesindeki «Toplantı ve Dernek Kurma özgürlükleri» vardır. İşte çatışan bu haklar söz konusu olduğunda AİHM, haklar arasında adil bir dengeyi kurulması gerektiği üzerinde hassasiyetle durmaktadır.

Mahkeme nefret söylemi söz konusu olduğunda yerel mahkemelerin nefret söylemi tanımıyla bağlı olmadığını da belirtmektedir. Nefret söylemiyle bağlantılı olarak çok sayıda dava, AİHM tarafından sonuçlandırılmış ve AİHS'nin temellerini oluşturan değerlere yönelik her türlü ifadede olduğu gibi, hoşgörüsüzlüğe tahrik eden veya onu haklı gösteren ya da hoşgörüsüzlüğü yayan ifadelerin *AİHS'nin 10. maddesiyle sağlanan korumadan yararlanamayacağını açıkça ve kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde ifade etmiştir*.

AİHM'e göre, devletlerin nefret savunusunu yasaklamaya ve özellikle etnik kimliği nedeniyle bu tarz tehditlere maruz kalan kişilerin korunmasına dair ulus-

lararası hukuktan kaynaklanan bir *pozitif yükümlülüğü mevcuttur*. AİHM, nefret söylemi nedeniyle önüne gelen davalarda, Sözleşme tarafından öngörülen iki kuralı devreye almaktadır:

1- *AİHS'in 17. maddesi kuralı* (Hakların kötüye kullanılması yasağı): Bu kural gereğince nefret söylemi, Sözleşme'de yer alan temel hak ve özgürlükleri yok etme gayesi güttüğü durumlarda (giyotin etkisi) 17. maddeden ihlal kararı verilerek Sözleşme'nin koruması dışında bırakılmaktadır.

2- *AİHS'in 10/2 maddesi kuralı* (Başkalarının şöhret ve haklarının korunması): Bu kural gereğince nefret söylemi, sözleşmede yer alan temel ve hak ve özgürlükleri yok etme (giyotin etkisi) seviyesine ulaşılmadığı kanaatine varıldığı durumlarda nefret söylemini ifade özgürlüğünün sınırlanması sebepleri arasında yer aldığı kabulü ile 10. madde kapsamında değerlendirilmesi gerektiği yaklaşımıdır.

AİHM'in, sözleşmenin 17. maddesi kapsamında değerlendirdiği en önemli kararları Holokost'un inkarı kararlarıdır (*Marais v. Fransa, 24.7.1996; Remer v. Almanya, 19.8.1994; Garaudy v. Fransa, 24.6.2003, Chauvy ve diğerleri v. Fransa, 29.6.2004*). Yine AİHM, 16.1.2004 tarihli *Norwood v. Birleşik Krallık* kararında, Sözleşmenin 17. maddesini ilk kez İslam karşıtı söylemlerle ilgili değerlendirmiştir. Buna göre, "aşırı sağ görüşlü bir siyasi parti mensubu Mark Antony Norwood, evinin camına 60 santime 38 santim genişliğinde bir poster asmış ve bu posterde yanmakta olan İkiz Kuleler ile 'İslam Britanya'dan dışarı-Britanyalıları koruyun' yazısı ve ay yıldız sembolünün üzerinde bir çarpı işareti yer almaktadır. Poster polis tarafından kaldırılmış ve Norwood, 300 sterlin para cezasına çarptırılmıştır. Norwood'un gerçekleştirdiği başvuru AİHM tarafından 17. madde kapsamında değerlendirilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin ifade özgürlüğüyle ilgili ilk ihlal kararı *Emin Aydın*, B.No: 2012/2602, 23/1/2014 kararıdır. Kararda; Anayasa Mahkemesi ilke olarak demokratik toplumda şiddet çağrısı veya nefret söylemlerinin varlığı hâlinde kamu makamlarınca meşru amaç ve araçlarla ve ölçülü olmak kaydıyla ifade ve basın özgürlüğüne müdahalede bulunulabileceği, nefreti ve şiddeti teşvik eden hatta meşru sayan her türlü ifadeye yaptırım uygulanmasının ve bunların önlenmesinin gerekli olduğu ifade edilmelidir (*Emin Aydın*, B. No: 2013/2602, 23/1/2014, §50).

Mahkemelerce ifade ve basın özgürlüğüne müdahalede bulunulurken şiddet çağrısı veya nefret söylemi olmadığı sürece kişilerin cezai soruşturmalara maruz kalmamalarına dikkat edilmeli, özellikle hapis cezası vermekten kaçınılarak haksız müdahalelere karşı bireyin korunmasında diğer tedbirlere öncelik verilmelidir (*Emin Aydın*, B. No: 2013/2602, 23/1/2014, §54).

Anayasa Mahkemesi, kişilerin hak ve şöhretlerinin korunması ile ifade ve basın özgürlüğü arasındaki adil dengenin kurulması konusunda “*yayının içeriği*” kriterinde, ilke olarak nefret ve şiddete teşvik söylemlerinin varlığı hâlinde kamu makamlarınca meşru amaçla ve orantılı olmak kaydıyla ifade ve basın özgürlüğüne müdahalede bulunulabileceğini, izlenen meşru amaçla orantılı olmak kaydıyla, hoşgörüsüzlük de dahil olmak üzere, nefreti teşvik eden, hatta meşru sayan her türlü ifadeye yaptırım uygulanmasının ve hatta bunların önlenmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir (bkz. *Sürek v. Türkiye*, (No:1), B.No: 26682/95, 8/7/1999, §62; *Jersild v. Danimarka*, B.No: 15890/89, 23/9/1994) (*Emin Aydın*, B. No: 2013/2602, 23/1/2014, §60).

II-NEFRET SÖYLEMİNİN UNSURLARI

A-NEFRET SÖYLEMİ YÖNÜNDEN UNSURLAR

Nefret söylemini üç unsura dayandırmak mümkündür: 1) Nefret söylemi, belirli özellikleri nedeniyle bir kişi veya gruba yönelik olmalıdır.2) Kişi veya grubun sahip olduğu özellikler olumsuz olarak nitelendirilmelidir. 3) Olumsuz olarak nitelendirilen kişi veya grubun varlığı hoş karşılanmamalıdır.

B-NEFRET SUÇU YÖNÜNDEN UNSURLAR

Nefret suçunun şu iki unsuru taşınması gerekir:1) Ceza kanununda düzenlenmiş olan bir suçun işlenmesi gereklidir. 2) Failin, bu suçu, mağdurun belirli bir gruba aidiyetinden kaynaklanan nefret saikiyle ya da önyargı ile işlemiş olması gerekmektedir.

III-NEFRET SÖYLEMİNİN KAPSAMI VE MÜCADELE YÖNTEMLERİ

A-NEFRET SÖYLEMİNİN KAPSAMI

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 1997'de kabul ettiği R(97)20 sayılı Karar'da nefret söylemi; “*Irkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimi*” şeklinde tanımlamıştır.

Nefret söyleminin bir ucu, tanımda belirtilen hususları içeren en hafif ifade iken diğer ucu, nefret suçu ağırlığına ulaşmış ifadeye kadardır. Nefret söylemi şayet TCK kapsamında bir suçu oluşturuyorsa artık nefret suçundan bahsedilir. Nefret söylemi, nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası yani nefret suçunun önünü açan *tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışı vurulmuş halidir*. Hedef alınan gruplara *'toplumda size yer yok'* mesajı verilir. Örneğin; *"Suriyelileri ülkemizde istemiyoruz, Suriyeliler defolsunlar gitsinler!"* ifadesi ırksal bir nefreti bünyesinde barındırırken *"Suriyelileri istemiyoruz, Suriyelilere ölüm"* denildiğinde söylemler nefret suçu boyutuna geçmiş olur. Ancak dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da ifade özgürlüğünün sınırlama sebeplerinden bir tanesi de *ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması* kuralıdır. Şayet siz devletin milli güvenliğini ve toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik örgüt kurmuşsanız ona yönelen hoşgörüsüzlük "nefret söylemi" olmayacaktır.

"Biz bu ülkede PKK'lıları istemiyoruz. Onlara Lanet olsun vahşice kadın çocuk demeden on binlerce insanı öldürdüler vs." gibi söylemler nefret söylemi/suçunu oluşturmayacaktır. Zira ortada bir "değer yargısı" değil "olgu" vardır. Olgunun gerçekliği yargı kararlarıyla sabit olduğu için nefret söyleminden bahsedilemeyecektir. Yine FETÖ terör örgütü gibi dış güçler tarafından ülkenin milli güvenliğini tehdit eden, silahlı, insan öldürme eylemlerinde bulunan bir örgüt hakkında söylenen tahammülsüz ve hoşgörüsüz ifadeler nefret söylemini oluşturmayacaktır.

NEFRET SÖYLEMİNİN KAPSAMI

Nefret söyleminde kapsama dahil öne çıkan başlıklar şunlardır; 1- Irksal Nefret Söylemi, 2- Dinsel Nefret Söylemi, 3-Cinsel Yönelimle ilgili Nefret Söylemi, 4-İnkarcılık Söylemi, 5-Siyasal söylem

1-Irksal Nefret Söylemi

Féret v. Belçika, B.No: 15615/07, 16/07/2009 davasında başvuran, siyasi bir partinin başkanı ve Parlamento'da milletvekilidir. Seçim kampanyası süresince, *"Belçika'nın İslamlaştırılmasına karşı çıkın," "Düzmece entegrasyon politikasına son verin"* ve *"Avrupalı olmayan iş arayanları evlerine gönderin"* gibi sloganlar içeren çeşitli broşürler dağıtılmıştır. Başvuran, ırk ayrımcılığına kışkırtmadan dolayı mahkûm olmuştur. Mahkeme, 10. maddenin (ifade özgürlüğü) ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkemeye göre başvuranın ifadesinin açık bir şekilde yabancılara karşı güvensizlik, reddetme ve hatta *açık bir şekilde ırksal nefrete tahrike kadar varmıştır*.

2-Dinsel Nefret Söylemi

Otto Preminger Institute v. Avusturya, B.No:13470/87, 20/09/1994 davasında; "Cennette" adlı film nedeniyle "Tanrı-İsa ve Meryem Anaya" hakaretler içerdiği gerekçesiyle yerel mahkemece gösterimi engellenmiştir. Olay AİHM'e intikal etmiştir. AİHM, düşünce, din ve vicdan özgürlüğünün demokratik toplumun bir ögesi olduğunu vurgulamıştır. İnanç sahipleri bakımından kendi inançlarına yönelik eleştiri ve yorumlara her ne kadar şok edici olsa da hoşgörü ile karşılamaları gerekmektedir. Ancak bu ifadeler düşmanca bir şekilde dile getirilirse, Devlete inanç sahiplerini korumak için pozitif yükümlülük düşecektir. Netice olarak AİHM, ulusal makamların dini barışı sağlama ve inananların dinlerine karşı haksız bir saldırı yapıldığı duygusuna kapılmalarını engellemek için söz konusu müdahaleyi yaptığını belirtmiş ve el koyma tedbirinin orantısız olmadığını saptamıştır. AİHM, belirtilen gerekçelerle *AİHS'in 10. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir*.

3-Cinsel Yönelimle İlgili Nefret Söylemi

Vejdeland ve Diğerleri v. İsveç, B.No:1813/07, 09/02/2012 davası, başvuruların lisede dağıttıkları yaklaşık 100 adet el ilanının mahkemeler tarafından eşcinsellere ilişkin saldırgan ifadeler içermesi nedeniyle, mahkûm edilmeleri ile ilgilidir. El ilanındaki ifadeler özellikle eşcinselliğin "*sapkın bir cinsel eğilim*" olduğu ve "*toplumun özü üzerinde ahlaken yıkıcı bir etkiye sahip olduğu*" ve HIV ve AIDS' in yayılmasından sorumlu olduğu şeklinde suçlamalar içermektedir.

Mahkeme, cinsel yönelim temelinde yapılan ayrımcılığın, "*ırk, köken ya da renk*" temelinde yapılan ayrımcılık kadar ciddi olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme, İsveç makamlarının makul bir şekilde başkalarının itibar ve haklarını koruma amacıyla demokratik bir toplumda gerekli şekilde başvuruların ifade özgürlüğü hakkını kullanmalarına müdahalesini dikkate alarak Sözleşme'nin 10. maddesinin (ifade özgürlüğü) ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

4-İnkarcılık Söylemi

Garaudy v. Fransa, B.No:65831/01, 24/06/2003 davasında; İsrail, Mitler ve Terör (Les Mythes fondateurs de la politique israélienne) adlı kitabın yazarı olan başvuran, Yahudi toplumunu kötüleyerek, Avrupa'da Yahudilerin inkarı mümkün olmayacak derece açık delillerle soykırımı uğraması eylemlerini (Holokost) inkar ederek ırksal nefrete teşvik suçlarından mahkûm edilmiştir.

Mahkeme, açık bir şekilde ortaya konulmuş tarihsel olayların varlığının inkâr

edilmesi, bilimsel ya da tarihsel araştırma oluşturmamaktadır; asıl amaç Nazi rejimini geri döndürmek ve tarihi çarpıtmakla suçlamaktır. Bu tür eylemler, Sözleşme'nin savunduğu temel değerlere açık biçimde aykırı olduğu için Mahkeme 17. maddeyi (hakların kötüye kullanılması yasağı) uygulamış ve başvuranın ifade özgürlüğü hakkında yararlanamayacağına hükmetmiştir.

5-Siyasal Söylem

Faruk Temel v. Türkiye, B.No:16853/05, 01/02/2011 davasında; yasal bir siyasi partinin başkanı olan Faruk Temel, partisinin bir toplantısı sırasında basın mensuplarına verdiği beyanatında Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesini ve bir terör örgütü liderinin hücre hapsinde tutulmasını eleştirmiştir. Ayrıca polis nezaretine alınan kişilerin ortadan kaybolmasını da eleştirmiştir.

Faruk Temel hakkında yerel makamlarca soruşturma açılıp terör propagandası yapmak suçundan cezalandırılmıştır. Mahkeme, başvuranın siyasi bir aktör ve muhalefetteki bir siyasi partinin bir üyesi olarak konuştuğunu ve toplumda genel ilgi gören birtakım konularda partisinin görüşlerini sunduğunu kaydetmiştir. Netice olarak Mahkeme, 10. maddenin (ifade özgürlüğü) ihlal edildiğini tespit etmiştir. Başvuranın konuşmasının genel hatlarıyla başkalarını şiddet kullanımı, silahlı direniş ya da isyana kışkırtmadığı ve nefret söylemine varmadığı görüşünü benimsemiştir.

B-NEFRET SÖYLEMİYLE MÜCADELE

Nefret söylemiyle mücadelenin sadece hukuk vasıtasıyla sınırlı şekilde yapılması yeterli değildir. Çünkü nefret söylemi ve temelindeki ayrımcı saikler, tarih, sosyoloji ve eğitim gibi farklı alanlardaki gelişmelerden kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle, cezai müeyyide, nefret söylemiyle mücadele araçlarından sadece biridir. Ayrıca, siyaset, eğitim, farkındalığın yaratılması gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, nefret söylemiyle mücadele yönünden oldukça önemlidir.

1. OTURUM KONUŞMALARI

ANAYASA MAHKEMESİ RAPORTÖRÜ

MUSTAFA İLHAN ÖZTÜRK

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE BİR SINIR OLARAK NEFRET SÖYLEMİ

Öncelikle böylesi önemli bir günde sizlere hitap etme imkânı verildiği için şükranlarımı sunuyor, herkesi saygıyla selamlıyorum. Konuşmamda öncelikle ifade özgürlüğü ve nefret söylemi arasındaki ilişkidenden bahsettikten sonra Anayasa Mahkemesinin nefret söylemine ilişkin verdiği tek ihlal kararı ışığında Mahkemenin konuya bakışını anlatmaya gayret edeceğim.

İfade özgürlüğü, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) sıklıkla vurguladığı üzere, demokratik toplumun temellerinden birini oluşturmaktadır. Bu bakımdan yalnızca hoşça giden, lehte olan, zararsız bilgi ve düşünce açıklamalarını değil, aynı zamanda şoke edici, rahatsız edici düşünce açıklamaları da ifade özgürlüğü koruması altındadır. Hiç kuşkusuz ifade özgürlüğü en çok da bu tür düşünce açıklamaları için gereklidir. İfade özgürlüğünün temelinde çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik bulunmaktadır. Dolayısıyla ifade özgürlüğü olmaksızın demokratik bir toplumdan bahsedilemez.

Öte yandan ifade özgürlüğü mutlak bir hak değildir. Kamu güvenliği, başkalarının şöhret ve haklarının korunması gibi sınırlı sayıda gerekçelerle sınırlandırılabilir. Bir diğer anlatımla, ifade özgürlüğünün kullanılması ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirir. Bu ödev ve sorumluluklardan bir tanesi de yapılan düşünce açıklamasının nefret söylemi oluşturmaması gerekliliğidir. Bu noktada kısaca nefret söylemi nedir ondan bahsetmek isterim. Nefret söylemi ifadesinin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Nefret söylemi olarak sınıflandırılacak açıklamaların tespit edilmesi, bu tür açıklamaların sadece nefret ifadeleriyle veya duygu aracılığıyla dışa vurulmaması nedeniyle oldukça zor görünmektedir. Nefret söylemi, ilk bakışta mantıklı veya normal görünebilecek ifadelerde de saklı olabilmektedir. Bununla birlikte onur kırıcı nitelikte olsa bile ifade özgürlüğü hakkının tümüyle korunması altında bulunan ifadelerin nefret söylemi sayılabilecek ve bu sebeple böylesi bir korumadan faydalanmayan ifadelerden ayırt edilmesini sağla-

yacak ölçütlerin konuyla ilgili olarak yürürlükte bulunan uluslararası metinlerden ve AİHM'in veya diğer mahkemelerin içtihatlarından hareketle ortaya konması mümkündür. Bu kapsamda ten rengi ve etnik köken, toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik, cinsel yönelim, engellilik, siyasal aidiyet veya yaş kategorileri ile mülteci, göçmen, yabancı veya başka dezavantajlı gruplara yönelik nefret saikli ifadeler de nefret söylemi türlerinden kabul edilmelidir. Kısaca AİHM'in ifade ettiği şekliyle "*hoşgörüsüzlüğe dayalı nefreti yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimi*" nefret söylemi olarak değerlendirilmelidir

Nefret söylemi de özünde bir düşünce açıklaması olmasına rağmen temelinde hoşgörüsüzlük, ön yargı ve çoğunluğun tahakkümü vardır. Bunlar ise diğerlerinin ifade özgürlüğünü kullanamamasına yol açar. Bu nedenle AİHM, nefret söylemi teşkil eden ifadelerin hak ve özgürlüklerin yok edilmesine sebebiyet verdiğini belirterek düşünce açıklama özgürlüğünün dışında tutmuştur.

Bu bakımdan nefret söyleminin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesinin iki nedeni var denilebilir. Birincisi, nefret söylemi, hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik olarak hakkın kötüye kullanımınıdır. İkincisi ise nefret söyleminin yalnızca sözlerin muhatabını değil, o kişinin temsil ettiği dezavantajlı grubu hedef alan, o gruba yönelik saldırıların önün açan, cesaretlendiren ve böylece zamanla bu ayrımcı davranışın toplum içerisinde normalleşmesini sağlama sonucunu doğuracak olmasındandır. Bu bakımdan denilebilir ki nefret söylemi başkalarının insanlık onuruna bir saldırı öngörmektedir. Bu nedenle bir düşünce açıklaması ifade özgürlüğünü yok edecek şekilde kullanılamayacaktır. Diğer bir anlatımla; hakkın selameti için, hakkın mevcudiyeti ve akıbeti için hakkın kullanımı sınırlanmaktadır. Bu nedenle nefret söyleminin yöneldiği kişi ve grupların özelliği ile bu kişi ve grupların hali hazırda çeşitli ayrımcı politikaların nesnesi haline gelmiş olmaları nefret söylemini alelade bir ifade özgürlüğü kısıtlaması olmaktan çıkarmaktadır.

Bu noktada kısaca Anayasa Mahkemesinin konuya bakışından bahsetmem gerekirse Mahkemenin nefret söylemini tartıştığı birçok kararı olmakla birlikte ihlal kararı verdiği tek kararı *Mehmet Aytaç* başvurusudur (B. No: 2017/26514, 11/2/2021).

Mahkemenin içtihadına göre kural olarak hakaret içeren düşünce açıklamalarında tek etkili yol ceza soruşturması değildir. Bireysel başvuruda bulunmadan önce manevi tazminat yolunun da tüketilmesi gerekmektedir. Bunun tek istinası nefret söylemi içeren düşünce açıklamalarıdır. Bu nedenle kararlarımızda öncelikle başvuru konusu edilen düşünce açıklamasının nefret söylemi içerip içermediğine yönelik bir değerlendirme yapılır. Nefret söylemi olmadığı kanaatine ulaşırsa ve yalnızca ceza soruşturması tüketilip bireysel başvuruda bulunulmuşsa başvuru yollarının tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilir.

Anayasa Mahkemesi *Mustafa Tepeli* kararında, başvuruçunun itibarına kimlik bilgileri bilinmeyen kişiler tarafından hakaret edilmek suretiyle müdahalede bulunulmasına rağmen savcıların bir soruşturma ve kovuşturma açmamları hakkında yapılan şikâyeti incelemiştir. Anayasa Mahkemesi, internet üzerinden işlenen suçlara yönelik soruşturmalardaki güçlükleri de gözeterak kişilerin Anayasa'da korunan temel hak ve özgürlükleri üzerinde ciddi endişeler ortaya çıkarabilecek şekilde geniş kapsamda etkiler uyandırmayan ya da toplumsal menfaati etkilemeyen şikâyetlerinin bir ceza soruşturması ve kovuşturmasına konu edilmemesini devletin pozitif yükümlülüğünün ihlali olarak değerlendirmemiştir (*Mustafa Tepeli* [GK], B. No: 2014/5831, 1/3/2017)

Nefret söylemini değerlendirdiği *Mehmet Aytaç* kararında da öncelikle başvuruya konu ifadelerin nefret söylemi oluşturup oluşturmadığını tartışmıştır. Bu dosyada bir siyasi partinin ilçe başkanına sosyal medya platformu üzerinden söylenen sözler irdelendikten sonra, kullanılan sözlerin muhatabını dışlayan, toplumdaki olumsuzlukların kaynağı olarak gören, o kişiye ve o kişinin temsil ettiği gruba karşı şiddetin meşrulaştırıldığı sözler olarak görülmüş ve nefret söylemi olarak kabul edilmiştir. Bu kararda, kullanılan sözlerin şiddeti meşrulaştırdığı kanaatine varılarak sözlerin nefret söylemi içerdiği kabul edilmiştir. Bununla birlikte nefret söylemi olması için düşünce açıklamasının illa ki doğrudan şiddeti meşru göstermesi gerekmez. Sözlerin muhatabı olan kişi ya da gruba, toplum tarafından dışlandıkları, toplumun diğer kesimleriyle eşit şekilde yaşayamayacakları mesajı verilmesi, toplum içerisinde yaşama ve katılma hakkına yönelik bir tehdit içermesi yeterlidir.

Toparlamak gerekirse tartışmalı bir kavram olan nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasında büyük bir gerilim olduğu söylenebilir. Nefret söyleminin sınırlandırılması demokratik bir toplumda ifade özgürlüğüne karşı bir saldırı olarak görülürken, ifade özgürlüğünün mutlak anlamda sınırsızca korunması nefret söylemi türünden ifade biçimlerinin korunması anlamına gelecektir.

Eğer toplumun bir kesimi nefret söylemiyle karalanarak eşit vatandaşlık statüsünden yararlanamıyorsa, böylesi bir toplum demokratik olamayacaktır. Bu nedenle asıl olan demokratik toplum yapısını korumak için nasıl bir dengenin kurulması gerektiğidir. Son yıllarda tüm dünyada hoşgörüsüzlüğün artması, toplumların sosyal, etnik ve kültürel olarak bölünmesi, göç dalgası gibi sebeplerle nefret söylemine ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Anayasa Mahkemesi ve AİHM de önüne gelen başvurularla birlikte bu tartışmalara şüphesiz daha fazla katkıda bulunacaktır.

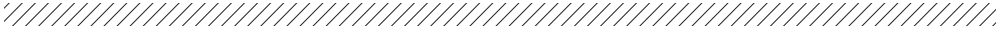
İlginiz ve sabrınız için teşekkür ederim.

1. OTURUM KONUŞMALARI

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ, SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ
PROF. DR. BÜNYAMİN BEZCİ

IRK/ETNİK KÖKEN TEMELİNDE NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞI

Sayın Başkan nefret söylemi bağlamında verdiğiniz söz fırsatı için çok teşekkür ederim. Özellikle Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na da bu nazik davetleri için de ayrıyeten teşekkür ediyorum. Sakarya Üniversitesi Diaspora Araştırmaları Merkezini temsilen bu sempozyuma katılmaktayım. Aslında bizim gibi merkezler akademide çok yaygın değildir. Diaspora ağırlıklı merkezimiz göç ve göçmenlerle ilgili meseleye biraz da tersinden başlamıştır. Yani yurt dışındaki Türk diaspora üzerinden çalışarak öğrendiğimiz veya edindiğimiz bilgi birikimini Türkiye'deki göçmenler üzerinden de anlaşılır kılmaya çalışıyoruz. Diaspora üzerine oluşan bilgi birikiminin ışığında buradaki göçmenlerin sorunlarını da anlamaya çalışıyoruz. Onların sorunlarını anlamlandırmaya çalışıyoruz. Ama asıl meselemiz, tabii ki daha çok Türk Diasporası, yani Türklerin dışarda yaşadığı sorunlar. Hak ihlalleri sorunları, İslamofobi sorunları, göç sorunları, sosyolojik sorunlardan politik sorunlara kadar birçok sorunla uğraşmaktayız.

Bugün, bana da takdir edilen konu daha çok "ırk ve etnisite" temelli bir "nefret söylem" daha da ötesinde "nefret suçu" kavramı üzerinedir. Kavramın sınırlarının nerede başladığı nerede bittiğini anlatmaya çalışacağım. Nefret suçu/söyle-

mi Nedir? Ne değildir? Kavramı daha çok siyaset felsefesi açısından değerlendirme yaparak konuyu açıklamaya başlayacağım. Doçentlik sınavına girdiğimde, hocalardan bir tanesi bana milliyetçilik sorusu sordu. Literatürde milliyetçilik hikâyesini çok daha rahat anlatabilirdim ama ona ırk, etnisite ve ulus arasındaki farklardan bahsederek başlamıştım. Biraz sonra size bahsedeceğim ırk ve etnisite açıklamasına karşı "makul ama yanlış" denmişti. Bu anlamda ilgili kavramların makulünü anlatmaya çalışacağım. "Yanlış" mı değil mi, artık dinleyiciler olarak bir şekilde karar vereceksiniz.

"İrk" derken gündelik hayatta acaba neyi kast ediyoruz? İrk ve etnisite ayrımını "Berberiler" örneği üzerinden anlamlı kılabiliriz. İrk derken aslında kast ettiğimiz biyolojik bir temelli bir kimlik arayışıdır. İrkçılara sorsak ırki kimliğimiz en sahici kimliğimizdir. Ama biliyoruz ki ırksal saflık da hayatın gerçekleriyle örtüşmemektedir. İster insanın fiziki görünüşleri ister deri renkleri üzerinden olsun saf ırksal kimliğe ulaşmak kolay görünmemektedir. Peki etnisite nedir? Etnisite, kültürel bir kimlik iddiasıdır. Mesela Berberiler, hem Tunus'ta hem Cezayir'de yaşıyorlar. İrki olarak da Arap olmadıkları iddiasına sahiplerdir. Yani eski Kartaca halkından günümüze kalmış olan toplumlar olduğunu söyleyebiliriz. İrki olarak kendilerini Arap'tan farklı gören Berberiler bağlamında etnisite neye tekabül etmektedir? Etnisite kültürel bir kavramsa; Nasıl yazarız? Nasıl konuşuruz? Yemeklerimiz? Adab-ı muaşeretiz? İle ilgili bir kavramdır. Örneğin Berberilere baktığımız zaman ister Tunus'ta ister Cezayir'de olsunlar ilgili toplumsal grubun etnik olarak yaşadıkları ülke farkı olmaksızın "Arap" olduğunu çok rahat bir şekilde söyleyebiliriz. Yani Arapların diline tabiiiler. Arap gibi yaşıyorlar, Arap gibi yiyip-içiyorlar. Arapça konuşuyorlar. Bu açıdan aslında etnik kimlik olarak Berberiler Araptır. Peki ama "ulus" nasıl bir kimlik iddiasıdır? Ulus, politik bir aidiyettir. Bu anlamda ulusal kimliğimiz her zaman ırkla da örtüşmeyebilir. Etnisiteyle de örtüşmeyebilir. Politik bir aidiyet ırktan da etnisiteden de başka bir iddiadır. Mesela bir Berberi, Tunus'ta yaşıyorsa politik aidiyeti Tunus'a karşıdır. Cezayir'de yaşıyorsa, Cezayir'e karşıdır. Yarın mesela, Allah göstermesin, Cezayir ile Tunus bir şekilde çatırırsa birbirlerine çok rahatlıkla kendi tarafları adına savaşılabirler. Bu anlamda ulusal kimliğimiz en dolayimsal kimliğimiz gibi görünse de varoluşumuzu tehlikeye atacak kadar da en asli kimliğimizdir. Çünkü kendimizi ulusumuz için feda edebiliriz. Bu anlamda kimlikle ilgili kavramsal ayrımları biyolojik, kültürel ve politik temelli olmasıyla ayırt edebiliriz. Bir defa ırk kavramı, köken açısından bakarsak Türkçeye Arapçadan geçmiştir ki, bu anlamda ırk daha çok soyla alakalı bir anlama atıf yapmaktadır. Yani "soylu" olmakla alakalı bir şeydir. Ama çağımızda ırk ve ırkçılık kavramlarının daha pejoratif bir ayrımcılığa açılan anlamları bulunmaktadır. Tabii ayrımcılıklar, tarih boyunca her daim varolmuştur. Ama ayrımın ırk temelli oluşu yani biyolojik bir temele dayanması aslında modernite ile birlikte gerçekleşmiştir. Mesela diyelim ki

antik çağlarda da ayrımcılık var mıydı? Vardı. Ama olan daha ziyade politik ayrımcılıktı. Mesela kılıç hakkına dayanan ayrımcılıklar bulunmaktadır. Örneğin eski Yunanda da barbarlar ve Yunanlılar arasındaki dostluk ve düşmanlık ilişkisi vardı, ama bu tamamen politik bir ilişkiydi. Politik aidiyete dayalı ayrımcılığın en temel farkı ayrımcılığın "hiyerarşi" içermemesidir. Yani düşman saygı duyulan ötekidir, aşağılan öteki değildir. Oysa modern dönemde ırk, hiyerarşik iddialarla birlikte "sosyal darwinist" gelenekle birlikte ortaya çıkmıştır. Bir taraftan da ötekini aşağılayıcı sosyal darwinizm, sömürgeciliği meşrulaştırmıştır. Hatta Avrupa merkezci düşüncenin ötekini "insandıışlaştırdığı" bir dışlama biçimidir.

İrkçilik dediğimiz şey biyolojik bağlama oturduğu zaman modern dünyadaki ayrık otlarını temizleme hastalığıyla da çok alakalı ki; o hastalığın bir nevi Holokost'a kadar da gelen bir rasyonel ve ayrımcı hikâyesi vardır. Aslında burada baktığınızda ırkçılık dediğimiz o biyolojik ilişki biçiminin en büyük sorununun toplumlar arasında hiyerarşi kurması olduğunu görürüz. Yani toplumlar arasında bir eşitlik kurmaz, bir eşitliği kabul etmez. Kısaca ırkçılığın temelinde hiyerarşi vardır. İrkçılığın nirengi noktası, fiziksel özelliklerine bakarak ırklar arasında bir hiyerarşi görmesidir. Ki bu aslında sosyal darwinizm'le birlikte batı uygarlığının üstünlüğü olarak anlaşılmıştır. Tabii nihayetinde ırkçılık çalışmaları 20. yüzyılın başında sosyal darwinizmden başka bir bağlama da dönüştü. Marksist düşünsel analizler bağlamında antikolonyalist Fanon ile birlikte ırkçılığın sömürgeci üretimin kölelik sistemiyle alakası kuruldu. Yani ırkçılık aslında üretimin sömürgeci bir bağlama oturmasını meşrulaştırmaktadır. Fiziki özelliklere göre siyah ile beyaz arasında kurulan hiyerarşi sömürgeciliği ve köleliği meşrulaştırmaktadır.

İrkçilik kavramından yola çıkarak biyolojik olarak Anadolu halkını araştırmaya kalksak, yani DNA'mız üzerinden kendimizi tanımlamaya kalksak muhtemelen hepimiz için kimliksel sürprizler oluşabilir. Ne olduğumuz, ne olmadığımız hususu, doğrusu biyolojik anlamda karmaşık olabilir. Kendimiz bizatihi ırksal olarak zannettiğimiz gruba ait olmayabiliriz. Fakat kimliklerimiz içinde irki kimliğimiz gündelik hayatının içinde teoride durduğu kadar asli de değildir. Gündelik hayatın kendisi daha ziyade etnik kimlikle yoğrulmuştur.

Gerçekten de kendimizi tanımladığımız kimliğimiz genelde "ırksal" olmaktan ziyade "kültürel"dir". Yeme-içme biçimimizle, oturma-kalkma biçimimizle, konuşmamızla alakalı bir kimliktir. Mesela kendim bizatihi Sakarya'da çok bilinen yerli Türklerden biriyim. Yerleşim beratı Orhan Gazi döneminde verilmiş bir köyde doğdum. 1336 tarihli berat, Osmanlı arşivlerindeki en eski belgedir. Aile olarak hatırladığımız hiçbir göç hikâyemiz de yoktur. Peki irki olarak ne çıkacağım kültürel olarak bildiğim kimliğimle mutlaka örtüşecek midir? Hiç belli olmayabilir. O yedi

yüz yıllık süreçte kimlerle karışmışız, kimlerle akraba olmuşuz bilemeyiz? Kayıtlar da bizler gibi sıradan reaya hakkında soy ağacı çıkarmaya muhtemelen yaramayacaktır. Arşivlerden ancak köyün tarihi hakkında bilgi sahibi olabiliriz.1840'dan itibaren nüfus kayıtlarına baktığımızda da sadece yan köyden kız almışız. Ama nihayetinde, kendi bilincim açısından kültürel anlamda Türk'üm ama DNA yani ırki açıdan zaten yüzde yüz diye bir ırk söz konusu da değildir. Yüzde yüz şuyum, yüzde yüz buyum demek zaten, anlamlı değildir.

Modern antropoloji çalışmalarının en önemli ismi Levi Strauss'un çalışmaları bir anlamda kültürlerin birbirine benzeşmezliğinin ırkın benzemezliğini de desteklediğini iddia etmektedir. Fakat etnisite ve kültür üzerinden irka bir dönüşlülük zannettiğimiz kadar kolay değildir. Antropologlara inansak etnisite ve kültür üzerinden, yani kültürel farklılık fikirleri üzerinden ırkçılığa yol çıkmaktadır. Aslında giderek biyolojik ırkçılığımız, kültürel bir ırkçılığa da dönüşmüş oluyor. Tabi ki Levi Strauss hiçbir zaman kültürel bir ırkçılığı kast etmedi. Fakat kültürlerin farklı olduğunun altını çizmekle yetindi ama bu iddia günümüzdeki ayrımcılığın değirmeni-ne su taşımaktadır. Sosyal antropoloji çalışmaları günümüzdeki modern milliyetçi söylemleri, dahası aşırı sağ söylemleri de kültürlerin asla birbirine benzeşmezliği fikrini de doğuran bir etkiye sahip oldular.

Toparlarsak etnisite kavramı aslında kültürel bir farklılığa atıf yapmaktadır, yani bir politik bir kavram değildir. Yani sosyal ve kültürel bir farklılıktır. Bu bağlamda kavramlar arasındaki geçişkenlikler ayrımların önüne geçtiğinde kültürel olan ile politik olanı karıştırmaktayız. Etnik farklılığa sahip olmayı politik olarak anlamlandırmaktayız. Etnik aidiyetlerimiz postmodern parçalanmışlıklar yaşayan toplumlarda politik anlam kazanmaktadır. Fakat kültürel kimliğin politikleşmesi kadar önemli bir sorun da kültürel farklılıkları politik olarak kabul etmektir. Yani kültürel farklılığını politik anlamda anlamayan toplumlara karşı politik ayrımcılık da uygulayabilmekteyiz. Son dönemlerde ülkemizdeki göçmenlerin bayraklarıyla görüntülerini mutlaka politik bir simge olarak anlamak ayrımcılık tuzağını beslemektedir. Gerçekten de bayrak öncelikle politik bir simgedir ama her zaman politik anlam da taşıyabilir. Örneğin maçlarda farklı ülke bayraklarının açılması politik değil kültürelidir.

Politik aidiyet ile kültürel aidiyetin karıştığı noktalardan birisi de kültürel olarak farklı olanları özel olarak tabi tuttuğumuz sadakat testleridir. Buradaki asıl sorun özellikle ulusun politik aidiyeti ya da ona diyebilirsiniz ki politik sadakat talebinden kaynaklanıyor. Aslında politik sadakat talebi, ulusal bağlamda çok doğal bir taleptir. Her politik sistem mutlaka kendisine mutlaka sadık olunmasını veya sadakatle bağlanılmasını talep eder. Politik sadakatin somut halleri de vergi ve askerlik ola-

rak gündelik hayatımıza yansımaktadır. Oysa vergi veren ve ülkesi için askerlik yapanları halen sadakat sorgusuna tabi kılmak toplumlar ve kültürler arasında üstünlük iddiasını dile getirmek demektir. Bu anlamda aslında politik sadakat iddiası, ırki ve kültürel yakınlıkların, bir toplum içinde mesela Avrupa'da yaşayan birçoğu da göçmen olan ırkların birbirine yakınlaşması veya kültürlerin birbirine yakınlaşmasını bir yozlaşma olarak görmektedir.

Mesela bugün Almanya'da göçmen temelli kimliklere baktığımızda yaklaşık Almanların ve Almanya'da yaşayanların, yüzde yirmisinden biraz fazlasının, öyle ya da böyle göçmen kaynaklı bir kimliğe sahip olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda çok fazla karma ve melez kimlikler vardır. Mesela annesi Alman, babası Afrika-
lı olan kişilerle karşılaşırız. Bu tür melez kimlikler açısından artık zamanla biz de benzer bir şekilde yaşam tarzlarını göreceğimiz muhakkaktır. Son on yılda artan göçmenlerin yeni nesilleri diasporik melez kimliklere sahip olacaktır. Ulusötesi diyebileceğimiz bu melez kimlikleri politik sadakat testlerine sahip tutmanın kendisi bizatihi ayrımcılık olacaktır. Yani ırkın ve etnik farklılığından dolayı bir anlamda politik sadakatini sorguluyor olacağız. Normal şartlarda baktığımız zaman aslında ulus kavramı öyle bir bağlama doğru evrilmişti ki çoktan kültürel ve ırki anlamlarını aşmıştı. Yirminci yüzyılda ulusun, hukuki, anayasal ve politik bir birlik olduğunu kabul ettik. Hatta neoliberal zamanlarda, özellikle 1980'lerden sonraki küreselleşmeyle birlikte ulusun aslında politik ekonomisini de oluşturduk. Yani ekonomi temelli, para temelli vatandaşlıklar vermeye başladık dikkat ederseniz. Ama ekonomik temelli vatandaşlıklar verdiğimiz bir çağda aslında tekrar zihinsel bir geriye dönüşle karşı karşıyayız. Tekrar kültürel farklılıkların geçirimsizliği ile karşı karşıyayız. Artık saf ırkçılıktan bahsetmemiz çok anlamlı değil ama ayrımcılığın ve nefret söyleminin temeli olarak kültürel ırkçılıktan bahsetmek mümkündür. Peki, kültürel ırkçılık ne zaman "nefret söylemi" oluyor. Ne zaman "nefret suçu" haline geliyor.

Konuyu şöyle toparlamaya çalışayım. Eğer nefret söylemi, sadece bir söylemse aslında burada bir "zarardan" bahsetmekteyiz. Yani karşıdaki kişiye verilen, gruba verilen bir zarardan bahsediyoruz. Eğer bu tür ayrımcı eylem bir suçsa, suç olma kriteri "hıyerarşiyle" başlıyor. Yani toplumlar arasında, kişiler arasında bir astlık-üstlük ilişkisi kurmaya başladığımız andan itibaren aslında artık nefretimiz "söylem" olmaktan çıkmaktadır. Hıyerarşi kurduğunuz eylemleri artık "suç" olarak tanımlayabiliriz.

Bu anlamda aslında Avrupa dünyasında iki tür kültürel ırkçılık bulunmaktadır. Ben bunlardan bir tanesine "aktif kültürel ırkçılık", bir tanesi "pasif kültürel ırkçılık" diyorum. Pasif kültürel ırkçılık, daha çok kendini "söylem" şeklinde gösteriyor. Aktif kültürel ırkçılık ise daha çok kendini "suç" şeklinde gösteriyor.

Pasif kültürel ırkçılığın bir kısmı suçun biraz daha profesyonelleşmesi şeklini de almaktadır. Bir örnekle açıklayayım. Mesela Almanya'da neredeyse hiçbir ırkçı kültürel ırkçı "Türken raus" diye yazmıyor veya "Türken raus" demiyor. Yani "Türkler defolsun" sloganı tarihte kalmıştır diyebiliriz. Ne diyorlar peki? Mesela PEGIDA'nın çok ilginç bir söylemi var. Diyorlar ki: "Wir essen Schweinefleisch"; yani biz domuz eti yiyoruz." Sloganını kullanmaktalar. Diyebiliriz ki; afiyet olsun. Fakat bu sloganın işaret ettiği ve ima ettiği mesele sadece zarar verici bir söylem değil, aşağılayıcı ve toplumlar arası hiyerarşi kuran bir suçtur. Aslında tersinden bakarsanız pasif bir cümledir. Bu pasif ve masum görünen slogana tersinden bakarsanız, domuz eti yemeyen bizden değil demek anlamını zımnen taşıdığını görmekteyiz. Bu açıdan baktığımızda mesela "helal gıdadan rahatsızlık" pasif bir nefret söylemi olarak kabul edilebilir. Ama fakirlere dağıttığınız çorbayı mutlaka domuz etiyle yapmaktaki ısrarınız pasif görünümü aktif bir nefret suçudur. Danimarka'da rastlayabileceğimiz bu tür uygulamalar yani domuz etiyle o çorbayı bir şekilde kaynatmak, açık ayrımcılık suçudur.

Bir başka örnek de Fransız aşırı sağ söylemlerinden verilebilir. Fransa'nın en aşırı sağ söylemleri bile diyorlar ki –şimdilerde anti semitist olduklarını inkâr etseler de– ama şunu söylüyorlar; "Biz artık Fransızlığın üstünlüğünü savunmuyoruz". Peki, neyi savunuyoruz? "Fransızlığın korunmasını savunuyoruz." Şimdi Fransızlığın korunmasını savunuyorsanız aslında pasif bir kültürel ırkçılık tuzakına düşüyorsunuz demektir. Çünkü Fransızlığı savunmanız meşru olsa da sonuçta aynı ayrımcı yere çıkıyor. Fransızlığın üstünlüğünü iddia etmek suçtur ama Fransızlığın korunması suç değildir.

En nihayetinde günümüzde yabancı düşmanlığı bir biyolojik ırkçılık olmasa da, genel olarak baktığımızda yabancı düşmanlığının bir kültürel ırkçılık olduğunu söyleyebiliyoruz. Diğer taraftan aktif ve pasif nefret suçunun yanında "örtük nefret suçundan" da bahsedebiliriz. Örtük nefret suçları ayrımcılık olduğunu bilincinde olmadan ayrımcılık yapmaktır. Türkiye gibi göçmen topluluklarla ilişki hafızası zayıflamış toplumlarda bilinci olmayan ayrımcılığa sıkça rastlanmaktadır. Örneğin göçmen eğlencelerini ve neşeli hallerini yayınlayarak ima edilen hak etmedikleri nimetlere kavuşmaları olmaktadır. Aslında göçmen toplumların içinde korkunun yayılmasına sebep olan bu tür eylemlerin zarar doğuran nefret söylemleri olduğunu bilmeden yapmak bir nevi örtük nefret söylemidir. Ya da "Zenci, Arap, Paki" gibi kelimeleri kimlik tanımlaması gibi kullandığını zannederken aşağılama ve ayrımcı bağlamda kullanmak bir örtük nefret suçudur.

Son söz olarak Avrupa'daki aşırı sağ söylemler hakkındaki bir konuyu daha hemen özetleyeyim. Mesela hem Hollanda'da hem Avusturya'da aşırı sağ par-

tiler, yani ırkçı partiler, yani kültürel ırkçılık yapan partilerin adının "Özgürlük Partisi" olması tesadüfi değildir. Aslında bu parti isimleri ifade özgürlüğü iddiasını taşımasıyla alakalıdır. Yani ayrımcılık yaptığını bilen bu aşırı sağ partiler aslında ne yaptıklarının farkındalar. Sloganlarının nefret söylemi içinde olduklarının farkındadırlar. Ama nefretlerini temelde bir ifade özgürlüğü ile gerekçelendirdikleri için, bizatihi aslında özgürlük peşinde olduklarını iddiasını ortaya atmaktadırlar. O yüzden de adlarını özgürlük partisi olarak koymuş durumdadır. Biz de örtük nefret suçu işleyenlerin açıktan ifade özgürlüğüne sarılmaları boşuna değildir.

Genel olarak baktığımızda aslında, nefret söylemi, nefret suçu, biyolojik anlamda ırk temelli olmaktan çoktan çıkmıştır. Modern dünyada hiç kimse ırk temelli bir söylemden bahsetmiyor. Ama aktif olsun ya da pasif olsun hatta örtük olsun günümüzde karşılaştığımız asıl olarak konu, kültürel ırkçılıktır. Kültürel ırkçılık da etnisite temelli kültürlerin asla birbirine benzeşmezliği üzerine kurulu, bunu çok daha büyük harflerle ifade ederseniz aslında "medeniyetlerin çatışması" üzerine kurulu bir zihniyet dünyası olduğunu söyleyebiliriz. Göçün yapısal olarak artmaya devam ettiği dünyada nefret söylemi bir arada yaşamayı mümkün kılmamaktadır. Maalesef toplumsal bütünlüğü zehirlenmeye de devam etmektedir. Teşekkür ediyorum.

1. OTURUM KONUŞMALARI

POLİS AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI, GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ ÖĞRETİM ÜYESİ
DR. MUHTEREM DİLBİRLİĞİ

DİN VE İNANÇ TEMELİNDE NEFRET SÖYLEMİ: “İSLAMOFOBİ”

ÖZET

Nefret söylemi ifade özgürlüğü arasında ince bir çizgi vardır. Nefret söylemi olarak kabul edilebilecek ifadeler, zaman zaman ifade özgürlüğü alanında değerlendirilmektedir. İslam dinine yönelik din temelli nefret söylemi ise genel olarak İslamofobi kavramı altında değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, İslamofobi kavramı altında tartışılan din temelli nefret söyleminin değişik görünüş şekilleri, temel insan hakları bağlamında ele alınıp incelenmektedir. Bu inceleme yapılırken, İslam Düşmanlığı, Müslüman karşıtı ırkçılık gibi kavramlar çeşitli boyutlarıyla İslamofobi ilişkisi etrafında kullanış şekli ile değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, İslam Düşmanlığı, Ayrımcılık, Nefret Söylemi, Nefret Suçu, Din.

*Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

Orcid: 0000-0003-4805-7199

I. İSLAM'A VE MÜSLÜMANLARA YÖNELİK ÖTEKİLEŞTİRMENİN KAYNAĞI

Günümüzde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, Batı olarak tarif edilen ülkelerin pek çoğunda, genelinde İslam dinine karşı, ancak özelinde belirli coğrafyalardan gelen insanlara karşı bir ayrımcı dil gelişmektedir. İslam karşı oluşan söylemin temelinde, kendisini, aydınlanmış, görünüşte liberal, özgür ve seküler olarak tanımlayan grupların ya da kişilerin, bir öteki olarak İslam dinine ve bu dine mensup olanlara yönelik karşı tutumları yer almaktadır. Bu yaklaşım ve oluşturdukları söylemlere göre, İslam düzeni otoriterdir ve Müslümanlar bu otoriter düzenin etkisindedir. Bu anlayış azınlıkta olmakla birlikte, maalesef günümüzde her alanda İslam üzerindeki tartışmaları yönlendirmektedir. Bu yönlendirmeler sonucunda, yanlış yere Müslümanlar damgalanmaktadır. İslam dininin ise diğer dinlerden farklı olduğu fikri yayılarak, İslam, sistem düşmanı bir din olduğu tartışmasının içerisine çekilmektedir. Hatta İslam dinin ve bu dine mensup olanların demokratik sistem düşmanı bir düşüncede oldukları iddia edilmektedir. Bu tartışma yapılırken, kimlik, kültürel aidiyetler, gelinen coğrafya ve buralarla olan kültürel bağlar, yabancılaşma gibi kavramların hiçbir öneminin olmadığı bir durum varmış gibi gösterilmektedir. Bu yapılırken, Müslümanların Avrupa kültürü içerisinde, çoğulcu toplum yapısıyla uyumsuz oldukları iddiaları ortaya atılmaktadır. (Emre, 2017:127128; Kalın, 2015:55)

Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen, 9/11 saldırısından itibaren kategorik olarak Müslümanlar ve İslam dini üzerinden terör tartışmaları yürütülmektedir. Orta Doğu ve Arap coğrafyalarında, önce Irak ile başlayan Körfez savaşı, ardından Lübnan'da gerçekleşen iç çatışmalar, devamında Tunus ile başlayan Arap Baharı hareketleri ve sonrasında Suriye ve Yemen iç savaşları, Batı toplumlarında, önce yabancılara ardından ise İslam dinine bakışı değiştirmeye başladı. Son yıllarda, gerekçesi ne olursa olsun, yaşanan terör olaylarının demokratik, liberal ve seküler anlayışla beslenen Batı dünyasında Müslümanlara karşı var olan önyargıları iyice ortaya çıkarıp ve keskin bir öteki anlayışının oluşturduğunu söylemek mümkündür. (Er ve Ataman, 2008:748)

Batı toplumlarında yaşayan Müslümanların, başörtüsü, helal gıda, ibadet-

hane, dini vecibeleri yerine getirme gibi en temel haklarla ilgili meselelerdeki haklı taleplere, çoğu zaman şüpheyle yaklaşılmaktadır. Bu yaklaşım, Müslümanların taleplerine karşı bir anda Batı toplumu içerisindeki çeşitli meslek ya da ideolojik grupları harekete geçirerek, batılı yaşam tarzını savunan bir mekanizmaya dönüşmektedir. Müslümanların bu doğal taleplerine karşı, Batılı meslek ve düşünce kuruluşlarının kendi yaşam tarzlarını savunmaya yönelik girişimleri, İslam'ın bir tehdit olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu tehdit, bir kültürler çatışmasından ziyade, hayat tarzları ve değer yargılarına dayalı bir çatışma ortamı yaratmaktadır. (Cesari, 2015:81-82) Bu çatışmanın sebebi, Müslümanların kendi dini değerleri ve dine uygun yaşama istekleriyle, Batı toplumlarının sosyal yaşam standartları içinde kendilerine bir yer edinme gayretinin ortaya çıkmasında yatmaktadır. (Er ve Ataman, 2008:748)

Müslümanlar eliyle, farklı bir hayat tarzının batı toplumlarında görünür hale gelmesi, kamusal alana hâkim olan yerli Batı toplumlarında ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır. Medya eliyle yürütülen algı hareketleriyle, uzak coğrafyalarda yaşanan her terör olayı İslam'a ve Müslümanlara mal edilerek, Batılı, kendi toplumlarındaki Müslümanlara yönelik olarak ortaya çıkan rahatsızlığı, şüpheli yaklaşımı aşarak, Müslümanların varlığını kendine bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Yerini derin bir korkuya bırakan bu bakış açısı, kamusal alanlarda gittikçe görünür hale gelen Müslümanları, baskı ile dışlama hareketine dönüşmüştür. (Dilbirliği, 2017:165; Er ve Ataman, 2008:749)

Farklı dinler, inançlar ve kültürlerin bir arada varlık bulmasına imkân veren İslam dini, Müslüman olmayanların korkmasına yönelik bir yaşam pratiği üretmemektedir. Bunun en büyük nedeninin, korkunun kaynağının Batı'nın kendisi olmasıdır. (Okumuş, 2017:138) Bugün, bu korku ve dışlama hareketi, Batılı devletlerce, İslam'a ve Müslümanlara yönelik toptancı bir yaklaşımla, ayrımcı ve dışlayıcı bir harekete dönüşmüş ve ırkçı bir taban kazanmaya başlamıştır. Bu ötekileştirmenin ırkçı bir harekete dönüştürülmesi, ırkçı siyasi hareketler eliyle söylem ve politik bir mesele haline getirilmesi, adeta uzun süre dışlanan bir şeytanın, toplumun tabanında taraftar kazanmasına yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır. (Schulz, 2013:393; Wolf, 2019)

II. ÖTEKİLEŞTİRME TÜRÜ OLARAK DİN TEMELLİ NEFRET SÖYLEMİ VE AYRIMCILIK KAVRAMI

İnsanın yaratılışı ile ilgili anlatılan bütün hikayelerde, Tanrı'nın insanı yarattıktan sonra, tüm meleklerle insana secde etmeleri emredilmiş, bütün melekler secde ettiği halde, kendisi de bir melek olan Şeytan'ın Tanrı'nın emrine karşı gelerek secde etmediği, bunun için ise Şeytan; kendisinin ateşten, Âdem'in çamurdan yaratıldığı, ateşten yaratılmış olması sebebiyle kendisinin üstün olduğu gerekçesini ileri sürmüştür. (Çelebi, 2010:99; Kur'an-ı Kerim 7/12) Böylece, insanın yaratılışıyla birlikte ilk ayrımcılığın ortaya çıktığını ve ayrımcılığın bu yönüyle her daim şeytani bir hastalık olarak tabir edilebileceğini söylemek mümkündür.

İnsanlık tarihi kadar eski olan ayrımcılık, tarihte çoğu kez inanç farklılıkları ve mezhep farklılıkları boyutuyla ortaya çıkmıştır. Orta çağ boyunca yaşanan din ve mezhep dayatmaları bu çerçevede yaşanan çatışmalar, Avrupa'yı Reform dönemine götürmüştür. Reform dönemi sırasında 1555 yılında Augsburg Sözleşmesi imzalanmıştır. Protestanların varlığının ilk kez kabul edildiği anlaşma olan "Augsburg Barışı" olarak bilinen sözleşmedeki "cuis regio, eius religio" ya da Türkçe anlamıyla "kimin bölgesi, onun dini" hükmü, tarihte dini anlamdaki ayrımcılığın en zirve yaptığı ifade olarak tarif etmek mümkündür. Augsburg Barışının bu hükmüne göre, farklı mezheplerin ve inançların varlığı kabul edilmekle birlikte, bir bölgede yaşayanların dini inançları dikkate alınmaksızın, o bölgede hâkim olan prenslerin veya kontların dini inançlarının ya da tercihlerinin öne çıkarılması ve orada yaşayanların da zorunlu olarak bu dini tercihe uymasını kural haline gelmekteydi. Hakim gücün dini tercihlerinden memnun olmayanlar, yıllardır yaşadıkları ve vatan bildikleri yerlerden göç etmek zorunda kaldılar. Aksi halde yaşam hakları garanti edilmemekteydi. (Dilbirliği, 2020:75; Haeberle, 2010:16)

Reform döneminin en önemli olaylarından olan Otuz Yıl Savaşları ve inanç ayrımcılığına dayalı diğer savaşlar Avrupa'da büyük bir insan kaybına sebep olmuştur. 1648 Vestfalya Antlaşması ile tüm inançlar eşit kabul edilerek, bir bakıma inanç bakımından getirilen ayrımcılık bertaraf edilerek, hem dini ve mezhepsel bakımdan eşitlik, hem de Batı toplumlarında inanca dayalı ayrımcılığı ortadan kaldıran din özgürlüğünün temeli atılmıştır. (Munsonius, 2013:5 vd.; Dilbirliği,2020:448)

Anayasalaşma yüzyılı diye tabir edilebilecek olan ve pek çok ulusal anayasasının hazırlandığı ve kabul edildiği 19. yüzyılda Belçika, Avusturya ve Almanya gibi ülkelerde inanca yönelik ayrımcılığın kaldırılması için anayasalarda din ve inançlara yönelik olarak getirilen düzenlemeler reform döneminden beri süre

gelen tartışmaları sonlandırmıştır. Bu yapılırken devletler kendi tarihi tecrübelerinden hareket etmişler ve anayasalarına dini ayrımcılığı ortadan kaldıracak şekilde, tarihi tecrübeleri yansıtan hükümler koymuşlardır. (Dilbirliği,2021:148)

İkinci Dünya Savaşının sonucu meydana gelen büyük yıkım ve insan kaybı, uluslararası camiada yeni bir girişime sebep olmuş ve 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur. 10 Aralık 1948 tarihinde Paris'te toplanan BM Genel Kurulu'nda *"İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına,..."* diye başlayan cümlelerle BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ilan edilmiştir.

Ayrımcılık yasağı ya da herkesin eşit olması fikri, aslında ilk insanın yaratıldığı tarihten itibaren, olması gereken bir düşünce iken, ilk olarak uluslararası alanda BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile düzenlenmiştir. Sonrasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi(AİHS) ile ve nihayetinde, Avrupa Birliği (AB) Temel Haklar Şartı ile modern bir temel hak olarak ele alınmıştır. (Engels,2001:11) Ayrıca, AB tarafından, "2000/78 sayılı Meslek ve İşyerlerinde Ayrımcılığın Önüne Geçilmesi" direktifi kapsamında üye ülkelerin iç hukukta ayrımcılığın önlenmesine yönelik düzenlemelerin uyumlaştırılması talep edilmektedir. Bu direktif bağlamında ele aldığımızda ayrımcılık kavramı, AB ve üye ülkeler hukukunda, günlük hayatta, çalışma hayatında, iş hayatında ve eğitim alanında dini açıdan ayrımcılık konusu ele alınmaktadır. (BertelsmannStiftung,2018)

İnsanlık tarihi kadar eski olan bir temel hak olmasına rağmen, adeta yeni keşfedilen bir hak gibi ele alınan insanların mutlak eşitliği ve buna bağlı olarak ayrımcılık yasağı, gerek uluslararası belgelerde gerekse anayasalarda, sadece dini veya inanç bakımından bir eşitlik değil, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya sosyal köken, servet, doğuştan ya da herhangi bir fark olmaksızın, insanlar arasında her alanda bir eşitliği öngörmektedir. Bu temel eşitliği bozacak her türlü farklı muameleyi yasaklayan bir düzenleme getirilmektedir. Bu düzenlemeler sadece uluslararası insan hakları belgelerinde değil, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 10.maddede de olduğu gibi, ulusal anayasalarda da düzenlenmiştir.

Ayrımcılık kavramı geniş hukuki düzenlemelerin konusu olmakla birlikte 20.yy sonundan itibaren, ırkçı tabanlı söylem şeklinde yeni bir fenomen olarak kendini göstermeye başlamıştır. Bu yeni fenomenin adı, ön yargıyla birlikte, karşısındaki aşağılayıcı bir ifade ile tanımlayan "Nefret Söylemi" dir. İngilizce karşılığı "Hate Speech", Almanca dilindeki karşılığı ise "Hassrede" olan bu yeni fenomen,

duygusal bir nefretin dışı vurumundan ziyade, bilinçli ya da bilinçsiz olarak karşıdaki kişiye ya da belirli bir gruba olan ön yargının sözle ifade edilmesi olarak da tanımlanabilmektedir. (Klassen ve Geschke, 2019: 7; Yardım ve Dalkılıç, 2018:91)

Günümüzde nefret söylemi, doğrudan insan haklarıyla ilgili bir modern kavram olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Kavramın ilk kullanıldığı 20. yüzyılın son on yılı içerisinde, nefret söylemi ayrımı yapılmadan ifade özgürlüğü kapsamında basit bir fikir beyanı olarak değerlendirilebilmekteydi. Yakın geçmişte nefret söylemi olarak kabul edilmeyecek sözler, günümüzde zor durumda, dezavantajlı ya da ötekileştirilen gruplara karşı olumsuz, önyargı içeren ve bu gruplara mensup olanları toplumdan dışlayan bir ifade ise kolayca nefret söylemi olarak değerlendirilebilmektedir. (Gemalmaz, 2015: 676) Hatta internet ve sosyal medya ile dijital dünyada nefret söylemi olarak kabul edilecek ifadelerin artması, bu tür söylemlerin suç kapsamına alınıp, bu suçu işleyenlere ceza verilebilmesinin tartışılması, nefret söylemi ile ilgili yaşanan hızlı gelişmelere en iyi örnektir.

Bütün bu gelişmelere rağmen, nefret söyleminin tespitinin zorluğu ve yukarıda ifade edildiği gibi temel haklar bakımından ifade özgürlüğü ile çatışıyor olması, zaman zaman bu sebeple ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasını da gerektirmektedir. Buradan elde edilmeye çalışılan amaç, nefret söylemi ile zedelenen kişilik haklarının korunması, azınlık ve dezavantajlı grupların toplumdan dışlanmaması ve ötekileştirilmeme düşüncesidir. Nefret söyleminin varlığı halinde, ifade özgürlüğü ile bireylere yönelik ayrımcılık yasağı arasında bir çatışma söz konusu olur (Kuş, 2020:5).

Nefret söylemi tespit edildiğinde, ifade özgürlüğüne sınırlama getirilmekte, bu sınırlama ile ayrımcılık yasağı ile ifade özgürlüğü arasında denge kurularak ya da temel haklar bakımından var olan çatışma ortadan kaldırılarak, azınlık ya da dezavantajlı grupların korunması ve ötekileştirilmemesi amaçlanmaktadır. Bu noktadan hareketle, günümüzde nefret söyleminin suç sayılması konusunda çeşitli girişimler bulunmaktadır. Mesela Almanya'da geçtiğimiz yıl çıkarılan bir yasa ile sosyal medya üzerinden yazılan ve paylaşılan suç içerikli ifadelerin (hakaret, ayrımcılık, tehdit, gibi) nefret söylemi kapsamında değerlendirilip cezalandırılmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilmiştir. (Decker, 2021)

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 30 Ekim 1997 tarihinde kabul ettiği 97/20 sayılı tavsiye kararında nefret söylemini, "yabancı düşmanlığı, radikal ırkçılık, antisemitizm ve radikal milliyetçilik, kültürel ırkçılık, azınlık gruplara, göçmen-

lere ve göçmen kökenlilere karşı ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ortaya çıkan, temelini hoşgörüsüzlükten alan, nefret temelli ifadeler" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, Avrupa Konseyi Bakanlar Bomitesi üye devletlere, tavsiye kararında belirtildiği üzere gerekli adımları atmaya ve ulusal hukuklarında buna ilişkin gerekli düzenlemeleri yapmaları tavsiye edilmiştir. Kararda ayrıca, nefret söyleminin medya kanalları ile yayılması halinde, demokrasiye tehdidinin ve zararlı etkilerinin olacağını, bu kapsamda ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele edebilmek için, ifade özgürlüğü ile nefret söylemi arasında bir denge kurulmasının gereği vurgulanmıştır.

Bu kapsamda pek çok ülke, bilhassa değişen ve gelişen dijital dünyada yaygın olarak vuku bulan nefret söylemini yeni suç tipleri kapsamına almıştır. Böylece nefret söyleminden, "Nefret Suçları" (hate crime ya da Hasskriminalität) kavramı ortaya çıkmıştır. Bu konuda en son değişikliklerden birisi 2021 yılında Almanya'da "Netzwerkdurchsetzungsgesetz" "İnternet Ağı Uygulama Yasası" kapsamında yapılan değişikliklerle, nefret suçu kapsamına giren paylaşımlar, sistemden silinmeyecek ve online platform yöneticileri tarafından Federal Soruşturma Bürosuna suç duyurusu olarak bildirilecektir. (Decker, 2021)

Nefret söylemi ile ilgili bir tanım yapacak olursak, en basit şekliyle; genel olarak şahıslara ya da gruplara karşı var olan aşağılama ve küçümseme ifadelerinin kullanılması yoluyla, var olan nefretin söze dökülmesidir. Ancak, nefretin söze dökülmesi, nefret söyleminin ana çekirdeğini oluşturmakla birlikte, nefret, her zaman sözle ifade edilmemekte, aşağılayıcı mimik ve el hareketleriyle de nefret ortaya konmaktadır. (Meibauer,2013:1) Bu bağlamda, nefret söylemi, farklı şekillerde görülebileceği için, her zaman tespiti o kadar kolay olmayacaktır. Her halükarda, nefret söylemi kapsamında dile getirilen ifadelerin, çoğu zaman ifade özgürlüğü çerçevesine sığınması, nefret söyleminin tespiti için gerçekten kolay olmamaktadır. Ayrımcılık kavramında olduğu gibi, nefret söylemi de doğrudan olabileceği gibi, dolaylı şekilde görünüş şekilleri de olabilmektedir. En önemli husus ise, çoğu zaman ayrımcılık ile nefret söyleminin iç içe geçer bir görünüş arz etmesidir.

Nefret söylemini önemli kılan, üzerinde durulmasına sebep olan en önemli ve tehlike arz eden özelliği ise nefret söyleminin şiddetle birlikte görülmesi ya da şiddete hazırlık olarak öne çıkmasıdır. Bu bağlamda, söylemlerle birlikte fiili şiddet söz konusu olabileceği gibi, bizzat nefret söyleminin kendisi psikolojik şiddet sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. (Meibauer,2013:2) Burada dikkat edilmesi gereken husus, nefret söyleminin şiddetle birlikte olduğu ya da söylemin şiddetin bizzat kendisini oluşturduğu durumlardır. Bu durumların tesadüfen ya da bir anda oluşmadığının farkına varılması gerekir. Nefret ve nefrete bağlı şid-

det, belirli noktaları aştıktan sonra, neye ve kime karşı nefretin ve şiddetin yönlendiğine de dikkat edilmesi gerekir. (Emcke, 2017:19)

Nefret söyleminin şiddet ihtiva etmesi, şiddete yönlendirmesi ya da şiddeti önermesi durumunda ise nefret suçu kavramından söz etmek mümkündür. Ancak burada, yani söylemin bir suç eylemine dönüşmesi ya da bir suç eylemini teşvik etmesi durumunda hangi ifadelerin ortaya çıkan nefret suçu kapsamında değerlendirileceği hayli tartışmalıdır. Toplumların, tarihi ve sosyolojik özellikleri ve tecrübelerinden hareketle, hem nefret söyleminin tespitinde, hem de tanımında yaşanan zorluklar, nefret suçunun tanımının yapılmasında ve çerçevesinin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. (Ersoy, 2018:147) Genel olarak ifade edilecek olursa, ayrımcılık kavramı içerisinde ötekenden üstün olduğunu vurgulama ya da azınlık gruba yönelik bir önyargı görünümünü seklinde öne çıkmaktadır. Nefret söyleminde ise söylemde yer alan ve hedef gruba ya da kişiye yönelik özelliklerden dolayı duyulan nefret ve buna bağlı ön yargının varlığı, nefret suçunun saikinde de aranması gerekir. (Tirab, 2017:151)

Ayrımcılığın tespitindeki zorluklar, nefret söyleminde de kendini göstermektedir. Sosyal medyadan alınan *"Batıya düşman olunca Afganistan'a dönüşüyoruz. Türkiye'den İslam silinene kadar Batı'ya muhtacız"* cümlesinde olduğu gibi nefret söyleminin varlığını tespit etmek çok zordur. Ancak derinine indikçe, bu paylaşımında, Afganistan ve Afganlılara, İslam'a ve İslam dinin var olduğu Türkiye'ye yönelik bir nefret söyleminin varlığını görmek mümkündür. Hatta *"Türkiye'den İslam silinene kadar..."* ifadesinde "silme" kavramına yüklenen anlama göre, şiddete hazırlık ya da şiddete yönelik bir nefret söyleminden söz etmek, yukarıdaki verilen ön bilgiler ışığında mümkün olabilecektir.

Sadece sosyal mecralarda değil, günlük yaşamda da nefret söylemine muhatap olan ve maruz kalma tecrübesini yaşayan kişiler ve gruplar çok çeşitli olarak kendini göstermektedir. Bu kişiler ve gruplar,ırka dayalı, kökene dayalı ayrımcılık ve nefret söylemi kapsamındaki yabancılar olabileceklerdir. Aynı şekilde özel kişiler ve gruplar olarak, cinsiyete dayalı olarak kadınlara ve cinsel tercihlere bağlı olarak eşcinsellere yönelik ayrımcılık ve nefret söylemi kapsamında, kadınlar ve eşcinselleri de saymak mümkündür. (Yardım ve Dalkılıç, 2018:92)

"Antiziganismus" denilen ve Türkçeye çingene karşıtlığı olarak çevirebileceğimiz "roman ve çingenelere" yönelik ayrımcılık ve nefret söylemi de bu kapsamda en önde sayılabilecek hususlardan birisidir. Ayrımcılık ve nefret söylemi ile ilgili en yoğun tartışmaların yaşandığı alan ise "Antisemitismus" Yahudi karşıtlığı ve

"Antimuslimischen Rassismus" İslam karşıtlığı ya da en yaygın adıyla İslamofobi olarak ifade edilen alanlardır. Yahudi karşıtlığı bu çalışmanın konusu olmadığı için şimdilik sadece burada ayrımcılık ve nefret söyleminin özel bir görünüş şekli olduğunu söylemekle yetinelim. Nefret söyleminin dine yönelik olarak özel bir görünüş şekli olan "İslamofobi" ise aşağıda geniş şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

III. DİN TEMELLİ AYRIMCILIĞIN ve NEFRET SÖYLEMİNİN ÖZEL BİR GÖRÜNÜŞ ŞEKLİ: "İSLAMOFOBİ"

Kavramlarla ilgili açıklamaya geçmeden önce belirtmek gerekir ki günümüzde İslam'a karşı yürütülen ve radikal bir bakış açısı ortaya koyan fikirlerin pek çoğunun, -çoğu zaman öyle görünse, hatta öyle olduğu ifade edilse bile- bir kültürler arası çatışma veya medeniyetler çatışması olmadığını ifade etmek gerekiyor. Yürütülen çatışmaların pek çoğu, kimlik ve aidiyet üzerinden İslam'ın Batı kamuoyundaki dini görünürlüğü üzerinedir.

Şöyle bir şey tahayyül edelim: Avrupa'da büyük merkezlerden birinde, şehrin merkezinde daha önce fabrikadan bozma bir yerde faal olan cami yıkılarak yerine modern görünümde minareli ve kubbeli bir cami yapılmak istenmektedir. Cami inşaatı etrafında yaşanan tartışmalar şehrin dışına çıkmış, ülkenin gündemini oluşturmaktadır. Demokrasinin beşiği ve kendine özgü bir anayasal yapıyla her dine eşit mesafede duran ülkede yapılan araştırmada Müslümanların din özgürlüğüne kısıtlama getirilmesini talep edenler çoğunluktadır. Müslümanlardan "yeşil veba" diye söz edilmekte, her gün belirli saatlerde inşaatı devam eden cami önünde gösteriler düzenlenmekte ve Müslümanlar taciz edilmektedir. Gizli bir İslamlaşmadan söz edilmektedir. Sayıları gittikçe artan Müslümanlar sebebiyle ülkenin geleceği tehdit altında olduğu düşünülmektedir.

Esas itibarıyla baktığımızda, hukuki çerçeve içerisinde kaldığı müddetçe, yukarıda tarif edilen durum, "İslamofobi" kavramının içerisinde bulunan "İslam" ve "fobi" nin karşılığı olarak, bireylerin korkusunu anlatan örneklerdendir. Ancak, burada korku, korkuyu yaşayan bireyde bir zayıflıktan ziyade, korktuğu iddia edilen bireyin korkusu (burada İslamofobi) korktuğu şey üzerinde baskı kurmak için kullanılan bir enstrümana dönüşmektedir. (karş. Pfahl-Traughber, 2019a)

Müslümanlara yönelik ayrımcılık ya da nefret söylemi söz konusu olduğunda, bilhassa batı Avrupa ülkelerinde, tartışmalar çok çeşitli kavramlar etrafında yürütülmektedir. Bu kavramların başında "İslamofobi" gelmekle birlikte, tartışmaların içeriğini aktarmaktan uzak bu kavram yerine, "İslam Düşmanlığı", "İslam Karşıtlığı", "İslam Eleştirisi", "İslam Kritiği" ya da son zamanlarda Müslümanlara

yönelik nefret suçlarını ve ırkçı saldırıları tarif etmek için kullanılan "İslam Karşıtı İrkçılık" kavramları kullanılmaktadır. Müslümanlara yönelik olarak gerçekleşen nefret söylemleri, ırkçı saldırılar ya da uygulanan ayrımcılıkların tek bir kavramla açıklanmasının zorluğu da ortadadır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında İslamofobi kavramı ve Müslümanlara yönelik gerçekleşen nefret söylemi, nefret suçları ve ayrımcılık eylemlerinde, sadece İslamofobi kavramından hareketle bu saldırıların açıklanamayacağı ele alınmaya çalışılacaktır.

A. İSLAMOFOBİ

İslam karşıtlığının, günümüzdeki karşılığı olarak ifade edilmesi mümkün olan "İslamofobi" ya da İngilizce karşılığı "Islamophobia", modern dünyada İslam dini ve Müslümanlarla ilgili tartışmalarının üzerinde yoğunlaştığı bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. (Abbas,2015:103) Kavram günümüzde yoğun bir şekilde kullanılırken, bu kavramı kullananlarca kavramın arka planında tarihi bir sürecin olduğu da iddia edilmektedir. Kavramın tarihi sürecine baktığımızda İslamofobinin kapsadığı İslam karşıtlığı anlamının sadece Batı'da görülen bir fenomen olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, kavrama yüklenen modern anlam ve Müslüman toplumlardaki laiklik ve sekülerleşme hareketleri ile birlikte değerlendirildiğinde, sadece Batı toplumlarında görülen bir fenomen değil, Tunus, Cezayir, Mısır ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi, İslamofobi tartışmaları yoğun olarak Müslüman toplumlarda da yürütülmektedir. (Bayraklı ve Yerlikaya, 2017:52)

İslamofobi kavramının günümüzdeki manasıyla olmasa da ilk defa kullanıldığı çalışma olarak, 1925 yılında Etienne Dinet ve Slimen Ben İbrahim'in kaleme aldıkları "accés de delire islamophobe" adlı çalışmanın olduğu söylenebilir. (Allen,2010:6) Kavramın günümüz anlamında kullanılması ise İngiltere orjinli, "Runnymede Trust" tarafından yapılan, Islamophobia: A Challenge for Us All (1997), adlı çalışma neticesinde gerçekleşmiştir.

Bayraklı ve Yerlikaya'nın (2017) aktardığına göre, anılan raporda İslamofobi'yi, sadece Müslümanlara duyulan bir nefret ve korkunun varlığı olarak tarif etmemiştir. Yukarıdan beri izaha çalıştığımız üzere, İslamofobi söz konusu olduğunda, nefret söylemi ile birlikte, yaygın bir ayrımcılık ve ötekileştirme pratiği, hatta siyasi anlamda ayrımcı politika ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Raporda, "İslamofobi, İslam dinine yönelik olarak ortaya çıkan sebep-siz ve yersiz bir düşmanlığı ifade eder" denmektedir.

Müslümanlara yönelik her türlü ayrımcılığı, nefreti ve şiddeti "İslamofobi" kavramı ile izah etmeye çalışıldığında bir tanıma ihtiyacı duyulmaktadır. Bu konuda

çok çeşitli tanımlar ortaya konulmakla birlikte, ayrımcılık, nefret söylemi, önyargı, dışlama ve şiddete uzanan bir çizgide kavramı bütünüyle tanımlamanın zorluğuna da ayrıca vurgu yapmak gerekir. Yine de bir İslamofobi tanımı yapılması gerekirse uzun yıllardır bu alanda çalışma yapan, yıllık İslamofobi raporları hazırlayıp yayımlayan Ferid Hafez'in yapmış olduğu tanımın geniş bir tanım olarak kabul edilmesi gerekir. Bu tanıma göre;

"İslamofobi, (gerçek ya da uydurulmuş) bir günah keçisi ilan ederek bir iktidar alanı inşa etmek, genişletmek ve bu durumu istikrarlı hale getirmek isteyen dominant gruplar tarafından kullanılmaktadır. Bu dominant gruplar ilan ettikleri bu günah keçisini yine kendilerinin inşa ettiği "biz" tanımının dışında bırakmakta ve kendilerinin yararlandığı kaynaklardan ve haklardan mahrum bırakmaktadır. İslamofobi sabit ve negatif değerler atfedilmiş ve tüm Müslümanlar için genellenmiş bir "Müslüman" kimliği inşa ederek Müslümanları ötekileştirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus İslamofobinin bize Müslümanlar ve İslam'dan daha çok İslamofobik şahıslar hakkında bilgi verdiği gerçeğidir." (Bayraklı ve Hafez, 2016:6)

Bir hususun üzerini dikkatlice çizmek gerekirse, günümüzde İslamofobi, sadece Batılı ülkelerde görülen bir fenomen değil, artık Müslüman ülkelerde de görülen bir olgudur. Bu sebeple İslamofobi'nin temelinde, tarihi boyutu da olan din bazlı bir medeniyetler çatışması aramak yerine, Müslümanlara, kimlik ve yaşama biçimleri üzerinden yürütülen bir saldırı biçimi olduğunu ifade etmek gerekir.

B. İSLAM DÜŞMANLIĞI - İSLAM KARŞITLIĞI - İSLAM ELEŞTİRİSİ

İslamofobi görünüş şekli itibarıyla hem ayrımcılığı, hem nefret söylemini ve hem de söylemin eyleme dönüştüğü nefret suçlarını içerisinde barındırmaktadır. Kavramı tanımlamada, üst kavramlar olan ayrımcılık ve nefret söylemi tanımında olduğu gibi, zorluklarla karşılaşmaktadır. Bazı yazarlara göre daha çok İngilizce konuşulan coğrafyalarda kullanılan "İslamofobi" kavramı yanlış bir kavram tercihi olarak değerlendirilmektedir. İslamofobi kavramının ele alınış şekli ile İslam dininden korkma duygusu anlamında değerlendirildiğinde, İslamofobi fenomeninden zarar gören esas itibarıyla Müslümanlar olmaması gerekir. Oysa, İslamofobi dendiğinde ve buna ilişkin olarak Müslümanlara karşı duyulan antipati ve hoşlanmama durumu söz konusudur. (Logvinov,2017:4; Schneiders, 2015:3)

Ancak mesele, aşırı sağcı temelde ve bu yöndeki tartışmalar açısından ele alındığında, İslam dininden ziyade, öncelikle Müslümanlar olmak üzere, göçmen kökenli insanlara yönelik bir düşmanlığın var olduğu bir tartışma olduğunu görmek mümkündür. İslam dininden gelecek muhtemel tehditler üzerinden, Müs-

lûmanlara yönelik geliştirilen bu düşmanlığın, temel savunucuları günümüzde Avrupa'da organize olmuş, aşırı sağcı ya da sağcı popülist tanımı içerisinde yer alan siyasi partilerdir. Bu partiler, Avrupa'da gittikçe artan İslamlaşmaya dikkat çekerek, Avrupa kültürünün tehdit altında olduğunu iddia etmektedirler. (Wolf, 2019:113; Hafez, 2009; Pfeiffer, 2011)

Burada bir konuya dikkat çekmekte fayda var. Avrupa kültürünün tehdit altında olduğunu savunan siyasi partiler ve bu partilere açıkça destek veren sivil görünümlü PEGIDA (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes) gibi örgütler, Avrupa'nın İslamlaşmasına karşı çıkarılarken, savundukları Avrupa değerlerini "Akşam Ülkesi Kültürü" (Abendlandkultur) olarak tarif etmektedirler. Burada kullanılan 'Abendland' kavramı, Hıristiyan Avrupa'nın "ile-rici, dışa açık" tarafını yansıtırken, bunun karşılığı "Sabah Ülkesi" (Morgenland) ifadesi ise sabah ve güneşin doğduğu yer anlamında Doğu'yu, doğu insanını ve İslam'ı, aynı zamanda ise "eğitilmemiş ve içe kapanık yabancı toplumları" tanımlamak için kullanılmaktadır. (Dilbirliği,2017:162)

Görünürde İslam dinine yönelik bir hareket ve bir kültür çatışması gibi olan durumun gerçekte saldırıların muhataplarına dikkat edildiğinde, bunun doğrudan İslam dini ile bir alakasının olmadığı görülür. Burada söz konusu olan karışıklığın ya da düşmanlığın, evveliyatla göçmen kökenli yabancılara yönelik olduğu, devamında ise kamusal alanda görülen aşırı sağcı söylemlerle beslenen, Müslümanlara yönelik saldırılar ve düşmanlıklar olduğunu ifade etmek gerekir. (Pfahl-Traugher, 2019b:303; Keskinlikç, 2019)

Ancak burada Müslümanlara yönelik saldırılarda ya da ırkçı söylemlerde, sanki hedefte Müslümanlar yokmuş gibi, sanki bir dine yönelik eleştiri getiriliyormuş gibi, Müslümanların inançları sorgulanmakta, problem gibi gösterilmektedir. Bilhassa aşırı sağcı ırkçılar tarafından kullanılan bu metotla, toplumun geniş kesimlerine ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu tarz hareket metodunun neticesi, kamuoyunda bir dinin (burada İslam dini) eleştirisi yapılmak bahanesiyle, dini yaşayan bireylerin yaşam tarzlarına, inançlarına, dinin ibadethanelerine saldırıda bulunulmakta, eleştiri bahanesiyle, ırkçılığa varan bir İslam düşmanlığının izleri kaybettirilmeye çalışılmaktadır. (Pfahl-Traugher, 2019b:303; Schneiders, 2015:6)

Açıkça bir düşmanlığın izleri kaybettirilmeye çalışılırken, İslam kritiği perdesi arkasına gizlenenler, bu yolla fail-mağdur ilişkisini de tersine çevirerek, haliyle saldırılar sonucu kendilerini mağdur olarak gören Müslümanlar söylem düzeyinde savunmaya geçince, bunu yukarıda örneğini verdiğimiz Akşam Ülkesi-Sabah Ülkesi metaforu çerçevesinde ele alarak, kendi davranışlarını eleştiri olarak tanımlayıp, İslam dinine mensup olanların eleştiriye tahammülsüzlüklerini ve Ba-

tılı değerlere olan hoşgörüsüzlüklerini iddia ederek, mağdur olanları, fail gibi göstermektedirler. İslam kritiği perdesi ardında hareket eden aşırı sağcı ırkçı yapılar, İslam dini ile İslamismus¹ (İslamcılık) bir tutularak, bu dine mensup olan her bireyin potansiyel bir terörist olduğu iddiasıyla ortaya çıkararak, Müslümanlara yönelik gerçekte var olan ırkçı söylemleri ve düşmanlıkları gizlemeye çalışmaktadırlar.

C. İSLAM KARŞITI İRKÇILIK

(anti muslim racism - anti muslimischer Rassismus)

Müslümanlara yönelik ayrımcılığın ve çoğu aşırı sağcı ırkçı söylemlere kayan nefret söylemi ve bunu takip eden saldırıların sadece İslamofobi kavramıyla ve diğer kavramlarla açıklamanın zorluğu ve diğer kavramların da kendi içlerinde çeşitli problemler barındırması sebebiyle son zamanlarda, Müslümanlara yönelik ırkçı saldırıları açıklayacak yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Anti-Semitizm, yani Yahudi karşıtlığı kavramından hareketle Anti-Muslim Racism, Türkçe karşılığı ile Müslüman karşıtı ırkçılık kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Yanlış bir şekilde, İslamofobi ile Anti-İslamizm ya da Ant-Müslim yani İslam karşıtı ya da Müslüman karşıtı kavramları, İslamofobi kavramı içerisinde değerlendirilmesine rağmen, gerçekte farklı kategoride ele alınması gereken kavramlardır. Sosyolojik bir kavram olarak İslamofobi, İslam'a ve Müslümanlara yönelik olarak duyulan korku, nefret, aşağılama ve ithamlar olarak nitelendirilirken, Anti-İslamizm ya da Anti-Müslim kavramları, özellikle İslamiyet'e ve Müslümanlara yönelik, bilinçli ve örgütlü, aynı zamanda içerisinde şiddeti de barındıran bir düşmanlığı ifade etmektedir (Canatan, 2007:11).

Kavramın ortaya atılmasının ve literatürde kullanılmasının sebebi ise Müslümanlara yönelik saldırıların sürekli artması ve diğer kavramlarla Müslümanlara yönelik fiili saldırıların izahı zorlanmaktadır. Bilhassa Anti Semitizm kavramı çerçevesinde, mesela Almanya'da Yahudilere yönelik suçların ayrı bir kategoride tasnif edilmesi ve istatistiğinin tutulmasından hareketle, geçtiğimiz on yıl içerisinde önce Müslümanlara yönelik saldırıların Anti muslimsichen Straftaten (İslam karşıtı suçlar) olarak isteği, sonrasında saldırıların ırkçı boyutunun giderek artması sebebiyle "İslam Karşıtı İrkçılık" kavramının kullanılması sıklıkla başlanmıştır. (karş. Arani, 2015:14-15)

(1) Almanca literatürde İslamismus kavramı, son dönemlerde yerleşik bir şekilde dini saikli terör örgütlerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Her ne kadar bu kullanılış biçimi yanlış olsa da İslamismus (=İslamcılık) ile İslam dinindeki her türlü aşırılıklar bu kavram ile ifade edilmektedir.

Saldırılarla ilgili rakamlara bakıldığında, İslamofobi yerine neden bu kavramın tercih edildiğini daha iyi ortaya çıkacaktır. Bu saldırılarda yukarıda izah etmeye çalışılan, nefret söyleminin şiddete doğru evrilmesine örnek olarak, Norveç'teki Utøya saldırısında öldürülen insanları, sonrasında 2019 yılı Mart ayında Yeni Zelanda Chrischurch saldırısında öldürülen insanları, 2020 Şubatında Almanya'nın Hanau şehrinde saldırıda ölenlerin hepsinde, katillerin ortak özelliği, şiddetlerine gerekçe olarak Müslüman nefretini göstermeleriydi. Örgütsel boyutuyla bakıldığında "Nationalsozialistische Untergrund" (NSU) yeraltı örgütü tarafından işlenen cinayetlerin arkasında yatan saik de yine Müslüman karşıtı ırkçılıktır. Bu olaylar sadece medyaya yansıyan boyutuyla bilinen olaylar olarak kayıtlara geçmiştir.

Bu saldırılar haricinde düzenli olarak AB kurumları tarafından yapılan araştırmalarda da Müslüman olduğu gerekçesi ile taciz edilen saldırıya uğrayanların sayısı hayli dikkat çekicidir ve günden güne artmaktadır. AB Temel Haklar Ajansı FRA tarafından yapılan EU-MIDIS II (2018) araştırmasında, 15 AB üyesi ülkeden 10527 kadar Müslüman kadın ve erkekle yapılan araştırmada, araştırmaya katılanların üçte biri iş ararken ayrımcılığa uğradığını, dörtte birinden fazlasının etnik kimlik ya da göçmen görünümü (Sabah Ülkesi Metaforu) olması sebebiyle hakarete uğradığı ve görünümleri sebebiyle taciz edildiklerini ifade etmişlerdir. Taciz edilenlerden en az yarısının yani araştırmaya katılanların yaklaşık yüzde on üçüne yakını son yıl içerisinde altı defadan fazla ırkçı tacize uğrayıp, nefret söylemine maruz kaldıklarına dair beyanda bulunmuşlardır. Yine araştırmaya katılanlardan üçte birinden fazlası taşıdıkları dini semboller ya da giyimleri sebebiyle, sözlü tacize ve ayrımcılığa uğradıklarını, polis tarafından daha sıkı kontrol edildiklerinin bilgisini vermişlerdir.

Son zamanlarda sıkça yine ırkçı saldırılar ile gündemde olan Almanya'da ise 2018 yılı polis istatistiklerine göre Müslümanlara yönelik toplam 910 adet saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılar yıldan yıla artmaktadır. Yine Almanya ile ilgili verilecek bir başka örnek ise camilere yönelik gerçekleşen saldırılardır. İstatistiklere baktığımızda 2010 yılında sadece 22 cami saldırısı gerçekleşmiş iken bu sayı 2015 yılında 78'de, 2016 yılında 94'e ve 2019 yılında ise 95'e ulaşmıştır. (Medien Dienst Integration(MDI), 2021:9) Ancak bu sayılar sadece buz dağının görünen kısmına tekabül etmektedir. Polise bildirilmeyen sayılarla, Müslümanlara ve Müslüman kuruluşlara yönelik saldırılardaki gerçek sayıların çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. (Bundestag, 2020:1-2) Bireysel saldırılar açısından bakıldığında, toplumda görünür oldukları ve dikkat çektikleri için en çok saldırıya maruz kalanların, başörtüsü ya da burka giyen ya da Müslüman görünümü bayanlar olduklarını söylemek mümkündür. (Abbas,2015:115)

İslam Düşmanlığı başlığı altında ele almaya çalıştığımız fail-mağdur ilişkisindeki ters yüz edilmeyi burada da görmek mümkündür. İslam kritiği ile ifade etmeye çalıştığımız fenomenindeki fail-mağdur ilişkisinin ters yüz edilmesi, Müslüman karşıtı ırkçılıkta da kendisini göstermektedir. Almanya özelinde ele aldığımızda, toplumda gerçekleşen onca saldırıya rağmen, Müslüman karşıtı ırkçılığın varlığı inkâr edilmekte ve saldırıların varlığına şüpheyle yaklaşılmaktadır. Saldırıya uğrayanların bu durumu sadece uydurdukları iddia edilmektedir. Bunun sebebi ise Müslümanları ifade özgürlüğü çerçevesinde gerçekleşen İslam dinine yönelik kritiği hazmedememeleri olarak gösterilmektedir. İslam dini eleştirisini hazmedemedikleri için Müslümanların bu durumu kendilerinin yarattıklarını ve böylece kendilerine yönelik ayrımcılığı ya da gerçekleşen saldırılardan da yine Müslümanların kendilerinin sorumlu oldukları yönünde tartışmalar yaratılmaktadır. Böylece, toplumun bütününe Müslümanlara yönelik olarak gerçekleşen saldırılarda tartışmaya dâhil edilmesinin önüne geçilmekte, mağdur, faile dönüştürülmektedir.

Bütün bu ele alınan hususlardan sonra Müslümanlara yönelik ırkçılığı tarif etmemiz gerekirse yine bu konunun uzmanlarında Ferid Hafez'in ifadelerine dikkat kesilmek gerekir. Hafez (2021:15) Müslüman karşıtı ırkçılığı, Müslümanlara ve Müslüman gibi görünenlere karşı ortaya çıkan ırkçılığın özel bir görünüş şekli olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.

Müslüman karşıtı ırkçılığın temelinde, doğrudan Müslüman bireylere ya da ırkçının gözüyle Müslüman olarak tarif edilen bireylere ve gruplarla bu grupların çeşitli kuruluşlarına yönelik bir üstünlük kurma fikrinin yattığını söylemek mümkündür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, diğer tüm ırkçı hareketlerde olduğu gibi Müslüman karşıtı ırkçılığın tehdidi sadece Müslümanlara yönelik değil, bireyi hedef aldığı ve bilhassa eşitlik bazlı temel haklara doğrudan bir saldırı söz konusu olduğundan, Batı toplumlarının liberal demokratik sistemleri için de büyük bir tehdittir.

Bu tür ırkçılığın ortaya çıkış şekilleri de çeşitlidir. Bireysel düzeyde olabileceği gibi yapısal olarak değişik alanlarda görülen bir fenomene ya da kurumsal bazda görülen bir ırkçı harekete dönüşebilecektir. Bu çerçevede ortaya çıkan Müslüman karşıtı ırkçılığı, bütün tarihi tartışmaları dışarda tutarak, modern ırkçı tanımlamalar içerisinde yer alan "Kültürel ırkçılık" üst kavramı içerisinde değerlendirmek gerekir. (Opratko, 2019:317)

Müslüman karşıtı ırkçılığın dikkat edilmesi gereken bir diğer yüzü ise artan Müslüman karşıtı ırkçı saldırıların, Müslümanlar üzerinde negatif etki yaratarak, Müslüman gençler üzerinde yeni bir radikalleşme sürecine dönüşmesi ihtimali ortaya koymasındır. Meselenin en ciddi takip edilmesi gereken noktalardan en önemlisi belki de budur. (Schmitt,2019)

IV. KURUMSAL İSLAMOFOBİ ÖRNEKLERİ

Kavram nasıl kullanılırsa kullanılsın, ister "İslamofobi", ister İslam Düşmanlığı ister "Müslüman Karşıtı İrkçılık" densen, bu fenomenle mücadele etmek devletlerin asli görevleridir. Ancak, bu mücadeleyi yürütmekle sorumlu olan politika üreticileri, bizzat İslamofobi üretiminin kaynağı olurlarsa ne yapılacak? Bilhassa seçim dönemlerinde Müslümanlar üzerinden yürütülen siyasi tartışmalar ya da politikacılar tarafından üretilen projelerle Müslümanların damgalanması süreçleri, günümüzde artık sıradanlaşmış bir siyasi mesele haline gelmiştir. (Cesari, 2015:71; Cherribi, 2015:98) Hatta günümüzde organize olmuş İslam karşıtı hareketlerin artmasında da merkezileşmiş siyasi hareketlerin de önemli bir etkisi vardır.(Benz, 2017: 524)

Burada verilecek örneklerle, devletlerin İslamofobi'yi nasıl kurumsal olarak uyguladıklarını, bunu yaparken, nasıl kendi anayasalarını dikkate almadıklarını ve açıkça damgaladıkları Müslümanlara ve Müslümanlar üzerinden diğer yabancılara nasıl davrandıkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

A. İSVİÇRE MİNARE YASAĞI

İsviçre'de bir başka örneği olmayacak şekilde yaşanan olay sonucunda, İsviçre devleti, açıkça uluslararası hukuka, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 9.maddedeki din özgürlüğüne ve 14. maddede yer alan ayrımcılık yasağına aykırı hareket ederek, anayasasında değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklik sonucunda İsviçre'de Müslümanların ibadethanelerinin kamuoyunda görünür bir sembolü olduğu düşünülen, minare inşaatına anayasal olarak yasak getirilmiştir. Bu yasak öncesi, İsviçre ve diğer Avrupa ülkelerinde benzer tartışmalar yaşanmış, ancak hiç bir şekilde ulusal boyuta taşınmamış, sadece yerel düzeyde kalmış olaylar göze çarpıyordu.(Dilbirliği,2020:370 vd.)

İsviçre Federal Parlamentosu düzeyinde ilk defa 1 Mayıs 2007 tarihinde İsviçre Halk Partisi SVP ile Federal Demokratik Birlik Partisi EDU içinden gelen 16 politikacının inisiyatifi ile bir komisyon kurulmuş ve "Minare Yasağı İnisiyatifi" adıyla İsviçre Federal Parlamentosunda resmi olarak hayata geçirilmiştir. İnisiyatifi uygulamaya koyanlar minare yasağı ile İslam dininde "siyasi sembol" olarak gördükleri "Minareyi" İsviçre ulusal coğrafyasında yasaklatmak istemişler-

di. İnisiyatifi hayata geçirenler, bir taraftan dini hoşgörünün olmadığı bir durum yaratarak, diğer taraftan ise herkese din ve vicdan özgürlüğünün garanti altına alındığı bir İsviçre modeli ortaya koymak istediklerini ifade ederek, kendileri ile çelişkiye düşmüşlerdir. (Behloul,2009:106) Minare yasağı hareketinin en büyük korkusu ise minareler yapıldığı takdirde, bir gün bu minarelerden "Ezan" da okunacak ve İsviçre İslamlaşacaktır korkusudur.

Aşırı sağcı ve ayrımcı esaslar ve İslam'a yönelik nefret söylemi içeren bu inisiyatif başta İsviçre'de pek ciddiye alınmamıştır. Hatta İsviçre anayasasına göre toplanması gereken yüz bin imzaya dahi ulaşamayacağı, ülkeyi yöneten merkez siyasi hareketlerce öngörülmüştür. Ancak inisiyatif, hayata geçirildikten sonra süresi içerisinde yüz bin imza sınırı rahatça aşılmıştır. İmza sınırının aşılması ile federal hükümete başvuran inisiyatif ve halk oylamasına giden süreci de başlatmıştır. Halkoyuna gidilen aşamada da İsviçre Federal hükümeti ve İsviçre Federal Parlamentosu yine yanlış öngörülerde bulunarak, halk oyuna katılımın düşük kalacağı ve yeterli sayıya ulaşmayacağı, ulaşsa bile demokratik ve liberal İsviçrelilerin oylarıyla inisiyatifin reddedileceğini varsaymışlardır. İsviçre Anayasasının 72.maddesine eklenmesi istenen "Der Bau von Minaretten ist verboten" (Minare inşaatı yasaktır) ibaresi, 29 Kasım 2009 tarihinde yapılan halk oylamasıyla, %54 oranında bir seçmenin katılımıyla, oylamaya katılanların %57,5 kabul oy oranına ulaşarak anayasal hüküm haline gelmiştir. (Dilbirliği,2020:375)

İnisiyatif sonucu ilk defa Avrupa'da bir devletin anayasasında "Minare" ifadesi hükümlerde yer almış, bu hüküm ile doğrudan, "İslam" dini hedef alınmıştır. İsviçre minare yasağı süreci, ırkçı, ayrımcı nefret söylemi karakteristik öğeleri taşıyan bir olay olarak hukuk tarihinde yer almaktadır. Özellikle, parlamenter çoğunluğun bu süreç boyunca özensiz davranması, kurumsal aşırı sağ bağlamında bakıldığında, merkez siyasi hareketlerin, aşırı sağcı ve ırkçı hareketlerce etki altına alınmasına en güzel örnek olarak vermek mümkündür. Bu örneğin, hem bizzat İsviçre anayasasının din özgürlüğünü düzenleyen hükümlerine, hem insan haklarını düzenleyen uluslararası sözleşmelere ve uluslararası hukuka aykırı olması, yaşanan olayın kurumsal ve kolektif anlamda aşırı sağcı bir davranış olmasını ayrıca belirginleştirmektedir. (Müller,2009:83-84)

B. FRANSA: "SİYASİ İSLAM TARTIŞMALARI

Katı Katolik geleneklerden gelen ve tarihi süreç içerisinde Katolik kilisesi ile yönetimler arasında, iyi ya da kötü yönde farklı ve derin ilişkilerin olduğu Fransa'da 1905 yılında, din ve devlet ilişkisi, Dünya'da ilk örneği olan "Laiklik" ilişkisi adı altında yeni bir temele dayandırılmıştır. 1905 tarihli "Ayrılık Yasası" (Trennun-

gsgesetz)² ile din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alarak, devletin hiç bir dini olmadığı ve hiç bir dini tanımadığı, maddi olarak desteklemediği, teorik ve görünüşte hiç bir dini öne çıkarmadığı yeni bir sistem getirmiştir. (Messner,2016:139;-Dilbirliği,2020:380)

Tarihi köken itibariyle "Katolik" geleneğe dayanan Fransa'da "İslam Dini" günümüzde ikinci büyük din olarak görülmektedir. 1905 tarihli yasa ile esas itibarıyla, devletin hiçbir kiliseyi (mezhebi, dini) tanımayacağı düzenlenmektedir. Bu yasa ile yerleşik Katolik esaslı cemaat düzeni kaldırılmıştır. (Basdevant-Gaudemet, 2005:71) Yasa daha sonra 1946 yılında anayasaya dâhil edilmiştir. Yasanın temelinde yatan düşünce, Fransa özelinde yerleşik "Laiklik" uygulaması, bir yandan devletin dini meselelere karışmasının önünü kapatırken, farklı dinlerin ve dini cemaatlerin özgür bir şekilde ve devlet garantisi altında kendi varlıklarını sürdürmesine imkân tanımaktır. (Dilbirliği, 2020:97)

Fransa'nın hukuk sistemindeki garanti altındaki bu haklarına rağmen, hali hazırdaki Macron hükümeti, Ekim 2020 tarihinde takdimini yaptığı ve 2021 Şubat ayında yürürlüğe giren "İslamcı ayrılıkçılıkla mücadele" yasa ile ibadet, eğitim, evlilik gibi hayatın her alanında kısıtlamalar getirmektedir. Bu yasal düzenleme ile Fransa'daki Müslümanlar ayrımcılığa tabi tutulmakta, ötekileştirilmekte, damgalanmakta ve neredeyse Müslümanların hayatlarına her alanda müdahale imkânı getirilmektedir. Yasa ile uzun vadede Müslümanların pek çok haklarının ellerinden alınmasına imkân sağlanırken, yasa ile aralarında Türk vatandaşlarının kurduğu pek çok cami derneği de yurt dışından finansman sağlandığı gerekçesiyle kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Fransa Cumhurbaşkanı Macron, aynı zamanda seçim vaadi olan bu yasayı tasarı olarak açıklarken kullandığı ifadeler ve yasa tasarısının içeriği pek çok cep-heden tepkiler çekmiştir. Yasa tasarısını açıklarken, "İslam dünyanın her yerinde kriz yaşıyor." yorumunu yapan Macron, "İslam", "radikal İslam", "İslamcılık" ve "İslamcı ayrılıkçılık" gibi çok farklı kavramları rast gele bir şekilde kullanmıştır. Bu yaklaşımın, Fransa'da yerleşik laiklik uygulamalarına ters olduğu ve hiç bir insani ve hukuki yaklaşımla bağdaşmayacak şekilde kurumsal bir ırkçılık ve nefret dili ile kurumsal bir İslamofobi izleri taşımaktadır. Bu tür yaklaşımlar, hiç bir sorunu çözmeyeceği gibi, yabancı düşmanlığını, ırkçılığı, ayrımcılığı ve İslam'a

---

(2) Fransızca: Loi relative à la séparation des Eglises et de l'Etat. Bu kanun ile Fransa'da laiklik hayata geçirilmiştir.

ve Müslümanlara yönelik karşıtlığı arttıracak kamusal faaliyetler olarak değerlendirilmesi gerekir. Fransa hükümetinin bu girişiminden, sadece Fransa'da teşkilatlı olan legal İslami kuruluşlar rahatsız olmamakta, başta Fransa'daki iç muhalefet olmak üzere, kiliseler dâhil her kesim yasa ile rahatsızlıklarını dile getirmektedirler. Kiliseler hükümet tarafından hayata geçirilen bu yasa, genel olarak din özgürlüğüne yönelik bir girişim olarak görmektedirler. Bilhassa, yasa metninde kullanılan ifadelerin muğlak olması, pek çok yönleriyle dini bir inanca sahip olanların kamusal hayatlarına müdahaleleri öngörmesi, yasanın tasarımı ve kabul edilme aşamasında dışarıya karşı ise "İslam" ile mücadele kapsamında olduğu iddia edilmesi dikkat çekmektedir. Yasa ile bir dine inanan herkesin terörist olarak damgalanmaya çalışılması, Fransa hükümetinin bu girişiminin, yukarıda kavramlarda tarif edilen "kamusal ya da kurumsal İslamofobi" kavramına uyduğu düşüncesini hâkim kılmaktadır.

Fransa'da 2022 yılında cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılacaktır. Hali hazırda cumhurbaşkanı Macron, siyasi hayatında yeni bir döneme girmiştir. Macron, 2022 yılında başkan seçilebilmek için söylemlerde sertleşmek zorunda ve sağcıların ve aşırı sağcıların oylarına ihtiyacı var. Bu arka planda özellikle kurumsal anlamda Fransa'da yürütülen İslamofobi'nin etkisi olduğunu söylemek gerekir.

C. AVUSTURYA: SİYASAL İSLAM TARTIŞMASI BAĞLAMINDA İSLAM YASASI VE SİYASAL İSLAM TAKİP MERKEZİ

Avusturya, yeniçağ başlangıcına kadar, Hristiyan dininin hâkim olduğu bir ülkedir. Bugünkü Avusturya sınırları dikkate alındığında, Yahudi cemaati ve Hristiyanlar haricinde, başka bir dini cemaat Avusturya'da mevcut değildi. Reformasyon döneminde çatışmaların en çok yaşandığı coğrafyalardan biri olan Avusturya'da, Protestanlığa geçenlerin 16-17.yüzyılda yeniden katolikleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler, Avusturya'da 19. yüzyılda yaşanan anayasacılık hareketlerine de yansımış ve din özgürlüğü bağlamında pek çok Avrupa devletinden önce kendine has bir mekanizma oluşturulmuştur. (Dilbirliği, 2020:98)

Avusturya hanedanının, 1878 yılında Bosna-Hersek'i işgal etmesi ve ardından Avusturya topraklarına ilhakından sonra, Avusturya vatandaşı olarak bir anda önemli bir sayıda Müslüman nüfus, Avusturya nüfusunda dâhil olmuştur. Bu Müslüman cemaatin ve dolayısı ile İslam Dininin diğer dinlerle aynı seviyeye getirilmesi için, 1912 yılında Avrupa'da emsali görülmeyen bir şekilde "İslam Yasası" çıkarılarak, Avusturya İmparatorluğu taabiyetindeki Müslümanların, Avusturya'da din özgürlüklerini rahatlıkla yaşayabilmeleri ve din özgürlüğü kapsamında ibadet ve sair dini haklarının verilmesi sağlanmıştır. (Potz, 2013:47; Janda ve Vogl, 2010:52)

İslam yasası Avusturya'da yüz yıldan fazla bir zaman yürürlükte kalmış ve 2015 yılında şimdiki Başbakan Kurz'un girişimleriyle eski İslam yasası yürür-

lükten kaldırılarak, yeni İslam yasası yürürlüğe konulmuştur. Yeni İslam yasası ile İslam dini ve bu bağlamda dini cemaatler, diğer dinlerle ve dini cemaatlerle eşit olmaktan çıkarılmış, tamamen devletin kontrolüne girecek şekilde yasal statüleri yeniden düzenlenmiştir. 2015 yılındaki yeni yasal düzenleme yürürlüğe girdiğinde tanınmış cemaat statüsünde olmayan diğer cami cemiyetlerinin faaliyetlerini sonlandırması veya başka bir amaçla faaliyetlerine devam etmesi istenmiştir. Bu durumdan en çok etkilenenler, Fransa örneğinde olduğu gibi yine bu ülkede bulunan ve Türkiye'den giden işçilerin oluşturduğu dini cemaat ve yapılar olmuştur. (Kocina, 2014; Dilbirliği, 2016:18-19)

Avusturya, bir yandan İslam yasasında yaptığı değişikliklerle Müslüman cemaatler üzerinde anormal bir baskı alanı oluşturmakla yetinmemiş, geçtiğimiz 2020 Temmuz ayında Siyasal İslam Takip Merkezi adıyla iç istihbarat birimlerinden ayrı münhasır, sadece Müslümanları ve İslam dini mensuplarını takip edecek bir birimi hayata geçirmiştir. Her ne kadar birimin çalışmalarının belirli olduğu iddia edilse ve normal İslam ile Siyasi İslam ayrımı gibi oldukça anlamsız bir ayrıma giden içişleri bakanlığı, birimin sadece aşırılıkları takip, belgeleme ve kamuoyuna açıklama görevini yerine getireceğini ifade etmiştir. (<https://www.dokumentationsstelle.at/>)

Avusturya'da yaşayan Müslümanlar, yeni kurulan birimin bütün Müslümanları takip eden bir birim olduğu ve Batı toplumlarında siyasetin Müslümanların temel hakları söz konusu olduğunda nasıl da sorumsuz, aceleci, lakayt davranabildiğinin, bu haklarla dilediği gibi oynayabildiğine ilişkin pek çok örnek olması sebebiyle karşı çıkmaktalar. Bilhassa, "terör yuvası" iddiası ile cami kapatma işlemlerinin sonuçlarının çok ağır olduğu konusunda uzmanlar hem fikirliler. Özellikle cami kapatma işlemlerinin, bu konuda otorite olan Avusturya İslam Toplumu üzerinde baskı kurularak gerçekleştirilmesi, bu konudaki hukuki tartışma yaratacak kadar keyfilik varlığını da ortaya koymaktadır. (Gaigg ve Marchart, 2020)

Bu tür kurumsal İslamofobi olarak sayılan hükümet faaliyetlerinin bilhassa Avusturya Halk Partisi (ÖVP) ve Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) ile kurulan koalisyon hükümetinde hayata geçirilmesi dikkat çekmektedir. Avrupa siyasetinde merkez partiler içerisinde yer alan ÖVP'nin Avusturya'da değişen siyasi yelpazeden etkilenerek, aşırı sağcı siyasi jargon ve söylemlerle seçimlere katılması ve seçim sonrası ise aşırı sağcı FPÖ ile koalisyona girmesi, FPÖ'nün aşırı sağcı söylemlerinin, hükümet uygulamalarına da etki ettiğini söylemek mümkündür. (Keskin, 2020:100)

Gerek İslam yasası örneğinde olduğu gibi gerekse sonradan oluşturulan "Siyasal İslam Takip Merkezi" örneğinde olduğu gibi bu uygulamalarda kurumsal

bir aşırı sağ ve ırkçı çizgilerin etkisinin yanı sıra, devlet eliyle yürütülen bir kurumsal İslamofobi etkisinin de olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Avusturya'nın son 20 yılına baktığımızda, sadece bir seçim vaadi değil, seçim dönemlerinde söylemlerle oluşturulan aşırı sağcı ve ırkçı siyasi jargonun, değişen siyasi yelpaze ile birlikte devlet kurumlarına yerleşmiş halidir.

D. KURUMSAL İSLAMOFOBİ'YE İLİŞKİN DİĞER ÖRNEKLER

Avrupa ülkelerinde İslamofobi kavramı etrafında devlet ya da hükümetler eliyle getirilen düzenlemeler haricinde, bireylere ilişkin ve bilhassa bireylerin din özgürlüğünü engelleyici uygulamalar da değişik görünümde ortaya konmuştur. Farklı ülkelerde bütünüyle ulusal düzeyde olmasa bile, günlük yaşamda Müslümanları etkileyecek düzeyde zaman zaman yerel düzeyde, zaman zaman bir iş kolunda İslam dininin görünür olan kısmını sosyal hayattan dışlamak amacıyla hukuki düzenlemeler ya da yasaklar getirilmiştir. Bu örnekleri de kurumsal İslamofobi kapsamında değerlendirmek gerekir.

Bu çerçevede öne çıkan en önemli konu, Müslüman bayanların giydiği "başörtüsü" ile ilgili getirilen yasaklar ya da bu konu etrafında kamuoyunda yürütülen tartışmalardır. Başörtüsü ve burka etrafından yaşanan bu tartışmalar ve özellikle kamusal alanda örtünme konusu ile ilgili değişik ülkelerde getirilen yasaklar temel hak ve özgürlükleri zedeleyip zedelediği tartışılmadan, bazen toplumsal ve siyasi ön yargıların sonucu, bazen ise gerçekte var olan bir nefret söylemi ya da İslamofobi kaynaklı bir düşüncenin sonucu olarak hayata geçirilmektedir. Örtünen Müslüman bir bayanın yasaklar hayata geçirildikçe, kamusal alanda hareket alanı kısıtlanmakta ve bilinçli bir şekilde kamusal alanın görünür olan kısmından uzaklaştırılmaya çalışılmaktadırlar. (Steinberg, 2015:14-15)

Kurumlar eliyle başörtüsü konusunda yürütülen İslamofobi temelli uygulamaların sonucu olarak, Müslüman kadınlar açıkça ayrımcılığa uğramakta, hedef gösterilmektedir. Buna rağmen Batılı toplumlarda yaşayan ve başörtüsü, burka giyen Müslüman kadınlar, sorunun içerisinde yaşadıkları toplumdan ve siyasi yapıdan kaynaklandığının farkında olarak, ayrımcılığa, kendileri üzerinden oluşturulan İslam karşıtı söylemler ve nefret söylemlerine karşı durarak her türlü hak mücadelesini yasal yollardan vermektedirler. (Steinberg,2015:20-21)

Almanya'da federal anayasa mahkemesinin okullarda derste başörtüsü giyen öğretmenlere ilişkin 2003 yılında vermiş olduğu karardan (BVerfGE 108, 282 – Kopftuch) sonra Almanya'da öğretmenlerin derslere başörtüsü ile girmesini yasaklayan düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Haliyle yasal düzenlemelerde açıkça "başörtüsü yasağı" ifade edilmese de getirilen hükümlerle, yasağın sadece başörtüsüne ve başörtüsü giyen Müslüman öğretmenlere yönelik olduğu

hem ilgili idareler tarafından hem de yasağı savunan siyasilerce dile getirilmiştir. Bu süreçte, siyasi ağızlardan verilen beyanlarda yasağın "Hristiyan-Akşam Ülkesi" kültürü ve sembollerini kapsamadığı ifade edilmiştir. (Dilbirliği, 2020:397)

Mesela Bavyera gibi katı katolik inancın hâkim olduğu eyaletlerde ise derslerde öğretmenlerin dini sembolleri takmaları ve giymelerine ilişkin yasal düzenlemeler, siyasiler tarafından "Anti-Başörtüsü" ya da "Anti-İslam" bir yasa çalışması olarak kamuoyuna sunulmuştur. Hatta yasal düzenlemelerin içerisinde Hristiyan-Akşam Ülkesi kültürünü koruma ifadesi ve bu kültüre ait sembollerin dışarda tutulacağı ifadeleri, İslam dini aleyhine açıkça negatif ayrımcılık olacak şekilde derç edilmiştir. (Steinberg, 2015:34; Coumont, 2008:448-449)

Özellikle örtünme ve başörtüsü giyme konusunda, Almanya haricindeki diğer ülkelerde de zaman zaman yasaklamalar gündeme gelmiş ve başörtüsünü ya da burka giymeyi yasaklayan düzenlemeler, Fransa, Belçika, Hollanda ve Avusturya gibi ülkelerde hayata geçirilmiştir.

Avusturya'da hayata geçirilen düzenleme bu anlamda belki de en ilginç olan yasalardan biridir. Anti-Gesichtsverhüllungsgesetz (Yüzü kapatmaya karşı yasa) olarak adlandırılan Avusturya'daki yasal düzenlemelerde açıkça kamusal alanda, inancı gereği örtünmenin önüne geçilerek, kurumsal anlamda İslamofobi uygulamalarına bir başka boyut katılmıştır. (Dilbirliği, 2020:408) Getirilen bu düzenlemelerle ilgili hak arama özgürlüğü çerçevesinde yaşananlar ise doğrudan Müslüman kadınların yaşadığı bir başka boyutu olan ayrımcılık bakımından ele alınması gerekir. (Schadendorf, 2014)

SONUÇ YERİNE ÖNERİLER

Bir tespiti iyi yapmamız gerekir. Her ne kadar İslamofobi ve etrafında yürütülen tartışmalarda, bu kavramın tarihsel kökenlerinin var olduğu iddia edilse de değişen ırkçılık anlayışı, değişen ırkçı ideoloji türleri sebebiyle, günümüzdeki kullanım şekliyle İslamofobi kavramının tarihi arka planının olduğunu söylemek oldukça zordur. Billhassa, İslamofobi algısının oluşturulmasında kullanılan klişeler tarihi bağlarla ilgili olmayan güncel olaylarla ilgilidir. İslamofobi kavramının, 11 Eylül olaylarından sonra Müslümanlar ve terörizm kavramı ile birlikte anılması, kavramın etrafında yaşanan tartışmalarda, İslamcılık, İslamlaşma, Cihadçılık, siyasi İslam gibi kavramların da birlikte ele alınması değerlendirme açısından önemlidir. Aynı şekilde bugün Müslüman kavramı içerisine göçmenlerin ve doğu görünümlü yabancıların da yerleştirilmesi, İslamofobi kavramının tarif edilmez bir yabancı düşmanlığına dönüşmesi bu kavramın sadece günümüz içeriği anlamında ele alınmasını gerektirmektedir.

Ayrıca, İslamofobi fenomeninin günümüzde sadece Batılı toplumlarında değil Türkiye, Cezayir, Fas, Tunus gibi Arap ülkelerindeki görünümleri üzerinde dur-

duğumuzda, kavramın kökenlerini tarihte değil, günümüzde yaşanan din olgusu ve modern ırkçılık kavramları içerisinde aramak gerekir.

Hukuki olarak geniş düzenlemelerle garanti altına alınan temel insan haklarından biri olan, eşit davranılma ve ayrımcılığa uğramama hakkı, sadece ayrımcılığı yasaklayan hükümler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi gerekir. Dini açıdan uğranılan ayrımcılığın ise İslamofobi tartışmasına girilmeden, ulusal ve uluslararası ayrımcılık yasağını düzenleyen hükümler ve hak arama hürriyeti hükümleri çerçevesinde tespiti yapıp, hakkın aranması gerekir. Başörtüsü, dış görünüşü, kıyafet ya da isim gibi ayrımı ve önyargıyı pekiştiren olgularda, ayrımcılığın esas olarak hangi sebeple olduğunun tespiti yapılarak mücadele edilmesi gerekir. İş ararken sadece başörtüsü sebebi ile bireysel ayrımcılığa uğramak ve bunun hak mücadelesini yaparken ana etkenleri İslamofobi ya da İslam düşmanlığında aramak, meseleyi daha da çetrefilli hale getirip çözümsüzleştirecektir. Ancak toptancı bir şekilde Müslümanlara yönelik kurumsal ya da yapısal ayrımcılık olması halinde bu durumun hem ayrımcılık hukuku kapsamında değerlendirilip tespiti yapılırken, öte yandan arka planda bir İslam düşmanlığı saiki ya da nefret saiki varsa bunun tespit edilerek hak mücadelesinin bu çerçevede verilmesi gerekir.

Hükümetler tarafından artık gündelik politika haline getirilen kurumsal İslamofobi ve bunun ile mücadelede, siyasetin dilini iyi analiz ederek, buna göre sivil toplum örgütlerince karşı söylem oluşturmak gerekir. Hükümetlerin kurumsal İslamofobi çerçevesinde faaliyetlerini insan hakları temelli raporlayacak mekanizmaların varlığını geliştirmek ve hukuki mücadele yollarının geliştirilmesi üzerinde de çalışmak gerekir.

Şiddeti hazırlayan ya da şiddetle birlikte olan nefret söylemi, özellikle sosyal mecralardaki söylemler artık suç sayılmaktadır, ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmemektedir. İster bireyi ister bir grubu, bir dine aidiyeti hedef alarak hakaret etme durumunda, sadece içeriklerin kaldırılmasına başvurulmamakta, içerik dolayısıyla artık cezai soruşturmalar da yapılmaktadır. Böyle durumlarda, bilhassa Avrupa ülkelerinde yaşayan vatandaşlarımıza yönelik insan hakları temelli bir hak aramanın gerçekleşmesi için hukuki yardım sağlayan mekanizmaların oluşturulması da gerekir.

En hassas olunması gereken nokta ise şiddete varan Müslüman karşıtı ırkçılık ile mücadele konusudur. Müslüman karşıtı ırkçılıkta, öncelikle suç tanımı ve suç tasnifinin yapılmasına imkân sağlayacak mekanizmaların gri alan bırakmayacak şekilde hayata geçirilmesi gerekir. Bu çerçevede hükümetlerle işbirliğine gidilerek bu alanda bir suç tanımının oluşturulması ve cezai yaptırıma bağlanmasının mücadelesinin verilmesi gerekir.

- Abbas T. (2015) İngiltere'de İslamofobi: 21.Yüzyılda Müslüman Karşıtı İrkçılığın ŞEKİLLENİŞİ Konusunda
- Tarihte ve Günümüzde Siyaset ve Medya Tartışmaları, içinde: İbrahim Kalın / John L. Esposito, İslamofobi, çev.: İsmail Eriş, ss.105-120, İstanbul:insan yayınları.
- ALLEN, Chris (2010), Islamophobia, England:Ashgate Publishing Company.
- Arani, A.Y. (2015), Antimuslimischer Rassismus und Islamfeindlichkeit in Deutschland Berlin:Inssan e.V.
- Basdevant-Gaudement, B. (2005) Staat und Kirche in Frankreich, içinde: Gerhard Robbers (Hrsg.), Staat und Kirche in der europäischen Union. In Zusammenarbeit mit dem European Consortium for State and Church
- Research, 2. Auflage, Baden-Baden
- Bayraklı, E., Hafez, F. (2016), European Islamophobia Report 2015, İstanbul:SETA Publications.
- Bayraklı, E., Yerlikaya, T.(2017) Müslüman Toplumlarında İslamofobi: Türkiye Örneği, OMBUDSMAN AKADEMİK, YIL: 4 SAYI: 7 TARİH: TEMMUZ - ARALIK ,ss. 51-70
- Behloul, S. M.,(2009), Minarett-Initiative, Im Spannungsfeld zwischen Abwehr-Reflex und implizierter Anerkennung neuer gesellschaftlicher Fakten, içinde: (hg.) Mathias Tanner ve arkadaşları, Streit um das Minarett, Zusammenleben in der religiös pluralistischen Gesellschaft, s.103-122, , Zürich: Theologischer Verlag.
- Benz, W., (2017) Antiislamiche Diskriminierung, içinde: (hrğ.) Albert Scherr/Aladin El-Mafaalani/Gökçen Yüksel Handbuch Diskriminierung, ss. 511-528 Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Bertelsmann Stiftung (2018) IB Faktensammlung Diskriminierung (E.T. 01.10.2018) <https://www.bertelsmann-stiftung.de>
- BVerfGE 108, 282 – Kopftuch I, Urteil des Zweiten Senats vom 24. September 2003 auf Grund der mündlichen Verhandlung vom 3. Juni 2003, 2 BvR 1436/02.
- Canatan, K. (2007), İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım, içinde: Kadir CANATAN ve Özcan HIDIR, Batı Dünyası'nda İslamofobi ve Anti-İslamizm, ss. 19-62, Ankara:Eskiyei Yayınları.
- Cesari, J. (2015), Batı'da İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukaseye, içinde: İbrahim Kalın / John L. Esposito, İslamofobi, çev.: İsmail Eriş, ss.63-87, İstanbul:insan yayınları.
- Cherribi, S. (2015) Bir saplantının canlanışı:Hollanda,Avusturya ve Almanya'da İslamofobi içinde: İbrahim Kalın / John L. Esposito, İslamofobi, çev.: İsmail Eriş, ss.87-103, İstanbul:insan yayınları.
- Coumont,N. (2008) İslam und Schule, içinde: Stefan Muckel (hrsg.) Der İslam im öffentlichen Recht des säkularen Verfassungsstaates, ss.440-581, Berlin: Duncker & Humblot.
- Çelebi, İ.,(2010) ŞEYTAN, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 39, ss. 99-101, İstanbul
- Decker, M. (2021) Hass im Netz: Gegen Hater hilft nur Entschlossenheit, (e.T. 05.01.2022) <https://www.rmd.de/politik/strafbare-inhalte-auf-facebook-twiter-und-co-gegen-hass-im-netz-hilft-nurentslossenheit-G6KEFXXIHBDG5G46UCZ5DWYYJU.html>
- Deutscher Bundestag (2020) Antimuslimischer Rassismus und Diskriminierung von Muslimen in Deutschland Drucksache 19/17069 19. Wahlperiode
- Dilbirliği, M. (2016), Bir Kurumsal İslamofobi Örneği: Avusturya İslam Yasası, Gerçek Hayat, 25 Nisan-1 Mayıs, Sayı:809, ss.18-19.
- Dilbirliği, M. (2017) Avrupa Aşırı Sağının Görünüş Şekilleri: Almanya Örneği, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 86, Bahar 2017, ss. 145-168.
- Dilbirliği, M.(2020) Avrupa'da Din ve Vicdan Özgürlüğü, Ankara:Adalet Yayınevi Emcke, C. (2017), Gegen den Hass, Bonn.
- Emre, A.(2017) Müstağrip Aydınlar Yüzyılı, İstanbul:Büyüyenay Yayınları.
- Engels, M. (2001) Die europäische Grundrechtecharta: Auf dem Weg zu einer europäischen Verfassung?, Eurokolleg 45
- Er, T., Ataman, K.(2008), İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine, ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ Cilt: 17, Sayı: 2, ss. 747-770
- Ersoy U. (2018) Terörizm ve Nefret Suçları Arasındaki Tetikleme Etkisi, Ankara Barosu Dergisi, Cilt 76, Sayı 2, ss.143 – 170.
- Gaigg, V. Marchart, Jan M. (2020) Erster Bericht der Dokustelle Politischer Islam könnte juristisches Nachspiel haben <https://www.derstandard.de/story/2000122819811/erster-bericht-der-dokustelle-politischer-islamkoennt-juristisches-nachspiel-haben> (e.T. 01.10.2021)
- Gemalmaz, (2015) M.S. Devlet, Birey ve Özgürlük , İstanbul
- Haerberle,L.,(2010) Religionsfreiheit und Staatskirchenrecht in Deutschland – eine nicht nur verfassungsrechtliche

- Lageskizze, içinde: (hrsg) Lothar Häberle / Johannes Hattler, İslam – Säkularismus – Religionsrecht: Aspekte und Gefährdungen der Religionsfreiheit, ss. 5-25, Heidelberg.
- Hafez, F. (2021), Antimuslimischer Rassismus: Eine Arbeitsdefinition, Berlin.
- Hafez, F.(2009), Zwischen Islamophobie und Islamophilie: Die FPÖ und der Islam. içinde: Bunzl./John/Hafez, Farid (Hrsg.): Islamophobie in Österreich, ss. 106-128, Innsbruck, Janda, A. / VOGL, M., (2010) İslam in Österreich, Wien.
- Kalın, İ. (2015) İslamofobi ve Çokkültürlülüğün Sınırları, içinde: İbrahim Kalın / John L. Esposito, İslamofobi, çev.: İsmail Eriş, ss.37-57 İstanbul:İnsan yayınları.
- KESKİN, K., (2020) Avusturya'da İslamofobi konjektürel değil yapıya, içinde: editörler: Hayri Çetinkuş / Göksel Ulubatak, Avrupa'nın Kimlik Krizi, ss.100-106, Ankara.
- Keskinliç, O.Z.(2019) Was ist antimuslimischer Rassismus? (E.T. 01.10.2021) <https://www.bpb.de/politik/extremismus/radikalisierungspraevention/302514/was-ist-antimuslimischer-rassismus>
- Klaßen, A., Geschke, D. (2019) Wahrnehmung, Betroffenheit und Folgen von Hate Speech im Internet aus Sicht der Thüringer Bevölkerung, Jena.
- Kocina, E. (2014) ,İslamgesetz: Aus für ausländische Imame, https://diepresse.com/home/innenpolitik/3879789/islamgesetz_Aus-fuer-auslaendische-l-mame (E.T.31.08.2021).
- Kuş,Ş.(2020), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Nefret Söylemi, Yüksek Lisans tezi, İstanbul
- Logvinov, M. (2017) Muslim- und Islamfeindlichkeit in Deutschland - Begriffe und Befunde im europäischen Vergleich, Wiesbaden: Springer Fachmedien
- Medien Dienst Integration, (2021), Antimuslimischer Rassismus in Deutschland: Zahlen und Fakten,Berlin.
- Meibauer, J. (2013) Hassrede – von der Sprache zur Politik içinde: Jörg Meibauer (Hg.) Hassrede/ Hate Speech Interdisziplinäre Beiträge zu einer aktuellen Diskussion, ss.1-16, Gießen.
- Messner, F.(2016) Fransa, içinde: editörler:Ali Köse-Talip Küçükcan, Avrupa Birliği Ülkelerinde Din ve Devlet İlişkisi, , 2.Baskı, ss.139-166, Ankara
- Munsonus, H., (2013), Von der Glaubenseinheit zur Glaubensfreiheit, Zur Entwicklung der Religionsfreiheit in Deutschland, Göttingen.
- Müller, F. (2009) Rechtliche und Politische Aspekte der eidgenössischen Volksinitiative "Gegen den Bau von Minaretten", içinde: , (hg.) Mathias Tanner, Felix Müller, Frank Mathwig, Wolfgang Lienemann, Streit um das Minarett, Zusammenleben in der religiös pluralistischen Gesellschaft, ss.61-86, Zürich.
- Okumuş, E. (2017), Din ve Kültür, Ankara:Maarif Yayınları
- Opratko, B. (2019) Im Namen der Emanzipation Antimuslimischer Rassismus in Österreich, Bielefeld: transcript Verlag.
- Pfahl-Traugber, A. (2019a), Islamfeindlichkeit, Islamophobie, İslamkritik – ein Wegweiser durch denBegriffsdschungel, (E.T. 20.10.2021) <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/180774/islamfeindlichkeit-islamophobie-islamkritikein-wegweiser-durch-den-begriffsdschungel>
- Pfahl-Traugber, A. (2019b) Rechtsextremismus in Deutschland, Wiesbaden:Springer VS Wiesbaden
- Pfeiffer, T. (2012) Islamfeindschaft als Kampagnenthema im Rechtsextremismus. Erfolgspotenzial, strategische Hintergründe und Diskurstechniken am Beispiel der NPD, içinde: Armin Pfahl-Traugber (Hrsg.): Jahrbuch für Extremismus- und Terrorismusforschung 2011/2012 (I), ss. 215-244, Brühl.
- Potz, R.(2013) Das Islamgesetz 1912 – eine österreichische Besonderheit, SIAK-Journal – Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und Polizeiliche Praxis, 1-2013, ss. 45-54.
- Schadendorf, S.(2014) (Un-)Verschleierte Diskriminierung <https://www.juwiss.de/88-2014/> (e.T. 01.10.2021)
- Schmitt, J.B. (2019) Antimuslimischer Rassismus als islamistisches Mobilisierungsthema, (E.T. 01.10.2021) <https://www.bpb.de/politik/extremismus/radikalisierungspraevention/295951/antimuslimischer-rassismus-alsislamistisches-mobilisierungsthema>
- Schneiders, T.G. (2015), Wegbereiter der modernen Islamfeindlichkeit Eine Analyse der Argumentationen so genannter İslamkritiker Wiesbaden:Springer Fachmedien.
- Schulz, M. (2013) Ein gemeinsames Europa der Vielfalt gegen Rechtsextremismus und Rechtspopulismus, içinde: (Hrsg) Ralf Melzer-Sebastian Serafin, Rechtsextremismus in Europa, ss.377-398, Berlin.
- Steinberg, R.,(2015) Kopftuch und Burka, Laizität, Toleranz und religiöse Homogenität in Deutschland und Frankreich, Baden Baden: Nomos Verlag
- Tırab, A.T. (2017) toplumsal Güvenliğin Sağlanması Kapsamında Nefret Suçlarının Önlenmesinde İletişimin Rolü, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2017, Cilt 7, Sayı 13, ss. 147 - 165,
- Wolf, T. (2019), Rechtsextreme und rechtspopulistische Parteien in Europa, Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Yardım, M., Dalkılıç, M.M. (2018) Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü Tartışmaları Çerçevesinde İslamofoby: L'Express Dergisi Örneği, MEDİAD Haziran 2018 1(1) ss.89-109

İKİNCİ OTURUM

“BİR MÜCADELE ALANI OLARAK NEFRET SUÇLARI”

MODERATÖR:

➤ **AV. HARUN MERTOĞLU** TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURULU ÜYESİ

KONUŞMACILAR:

➤ **DR. SÜLEYMAN ÖZAR**
“ÖNYARGI, HOŞGÖRÜSÜZLÜK VE NEFRET SUÇLARI”

➤ **DR. ÖMER ÇELEN**
“TÜRK CEZA KANUNU’NDA NEFRET SAİKİ İLE İŞLENEN SUÇLAR”

➤ **SELMA ÖZTÜRK PINAR**
“KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA NEFRET SUÇLARI”

➤ **DR. HACI ALİ AÇIKGÜL**
“İNSAN HAKLARI EYLEM PLANI KAPSAMI NEFRET SUÇLARI İLE ETKİN MÜCADELE”

2. OTURUM KONUŞMALARI

ADALET BAKANLIĞI MEVZUAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, GENEL MÜDÜR YARDIMCISI
DR. SÜLEYMAN ÖZAR

ÖNYARGI, HOŞGÖRÜSÜZLÜK VE NEFRET SUÇLARI

ÖZET

Toplumdaki belli gruplara karşı hoşgörüsüzlük ve ön yargıyla işlenen belirli suçlar nefret suçu olarak tanımlanmaktadır. Bu tür fiiller, toplumu bölme, şiddet ve nefret sarmalı yaratma potansiyeline sahip olduğundan, bunlara etkin bir karşılık verilmesi elzendir. Ceza normları, toplumsal değerlerin bir yansımasıdır. Nefret suçu düzenlemeleri, bir toplumsal değer olarak eşitlik ilkesini ifade ettiği gibi, aynı zamanda bu değer gelişmesine de hizmet eder. Türk Ceza Kanunu'na 2005 yılında "Ayrımcılık" adıyla giren ve 2014 yılında, bazı unsurlarıyla birlikte ismi de "Nefret ve Ayrımcılık" olarak değiştirilen suçun bir nefret suçu olduğu, maddenin gerekçesinde ifade edilmektedir. Bununla birlikte, her ne kadar kanun maddesinde suçun, ayrımcılık sebeplerine dayalı bir nefretle işleniyor olması aransa da suç, bir nefret suçu değildir. Bu nedenle, çalışmamızda nefret suçunu kapsamlı bir şekilde ele alan düzenleme modelinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nefret, eşitlik, nefret suçu, nefret söylemi, AGİT taahhütleri.

ABSTRACT

Certain crimes motivated by intolerance and bias towards certain groups in society are described as hate crime. A vigorous response to such crimes is essential, since they have the potential to divide societies, and to create cycles of violence and hatred. Criminal laws are a reflection of society's values. Hate crime laws both express the social value of equality and foster the development of those values. The crime which entered into the Turkish Penal Code on 2005 as "Discrimination" and changed to "Hate and Discrimination" with some of its elements in 2014, is declared to be a hate crime in the preamble to the article. However, although such crime is required to be committed with hate based on discrimination, it is really not a hate crime. Therefore, in this study, it has been aimed to put forward a provision model that effectively addresses hate crimes.

Keywords: Hatred, equality, hate crime, hate speech, OSCE commitments.

GİRİŞ

İnsan onuru; nefret suçu ve nefret söylemlerine karşı alınan hukuki tedbirlerin temel gerekçesini oluşturmaktadır. Bu yönüyle nefret suçu, suça etki eden bir neden olarak yeni bir kavram olsa da ceza normlarının koruduğu hukuksal değer bakımından yeni tanıtılan bir olgu değildir. Çünkü insan onur ve haysiyeti, hukuk sistemlerinin ve birçok ceza normunun koruduğu değerlerin başında gelmektedir. Günümüzde bu korumanın alanı ve yöntemi yeniden şekillenmektedir. Çünkü onur ve haysiyete karşı fiiller, insanın var oluşuna ve kimliğine yönelik saldırı biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. 20. yüzyıl sonlarından itibaren bu konunun tüm dünyada tırmanış göstermesi, nefret eylemlerine karşı hukuk düzenlerini de harekete geçirmiştir.

Ceza hukukumuzda nefret suçları özel olarak düzenlenmemiştir. 2014 yılında TCK'nın 122. maddesinin "Ayrımcılık" olan madde başlığı "Nefret ve ayrımcılık" olarak değiştirilmiş, suçun manevi unsuruna "nefret nedeniyle" şartı getirilmiş ise de, bu değişikliğin uluslararası standartlarda bir nefret suçu düzenlemesi olduğunu söyleyebilmek güçtür.

Çalışmamızda nefret suçlarının gerisindeki nefret saikinin içini dolduran 'ön yargı' kavramı ve bunun mağdurun kimliğine, kim olduğuna yönelmesiyle oluşan nefret suçları incelenecektir. Ayrıca, nefret suçu ile nefret söylemi arasındaki farkın ortaya konulmasıyla, mevzuatımız her iki fiil bakımından ayrı ayrı yoklanacaktır. Bu bağlamda, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın her yıl yayınladığı ülke raporları konuya karşılaştırmalı bakabilmemizi kolaylaştıran bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Türkiye raporu da ülkemizin nefret suçlarıyla mücadelede atması gereken adımları göstermesi bakımından ayrı bir başlıkta ele alınmıştır.

I. AĞIT TAAHHÜTLERİNDE NEFRET SUÇU

A. Nefret Suçu Tanımı

Uluslararası belgelerde nefret saikiyle mücadele, genelde nefret 'söylemi' bağlamında gündeme gelmektedir. Konuyu nefret 'eylemi' bağlamında etraflıca tartışan ve takip eden kurum, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'dır (AĞİT). Biz de nefret suçunun unsurlarını ortaya koyarken AĞİT doktrinini takip ediyor olacağız.

Nefret suçunun varlığına karar verebilmek için, suç teşkil eden bir fiilin nefret saikiyle işlenmiş olması gerekir (OSCE/ODIHR, 2020: 8). Dolayısıyla, bir suçun nefret suçu niteliğine bürünebilmesi, önce nefret saikine sonra da bu saikle işlenen temel bir suça ihtiyaç duyar. Temel suç yoksa nefret suçu da yoktur (OSCE/ODIHR, 2009: 16). Nefretle işlenen suçun hangileri olabileceği ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir, ama her halükârda nefret nedeniyle ortaya çıkan icrai veya ihmali bir davranış ve bu davranışın suç olarak düzenlenmiş olması lazımdır. Şu halde nefret suçlarında özel kastın bulunması şarttır.

Salt nefret etmek ya da soyut nefret suç değildir. Bir ırk, milliyet, etnik köken, dil, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, engellilik ve benzeri sebeplerden dolayı duyulan ön yargının failinin bir suç işlemeye yönelmiş olması gerekir (OSCE/ODIHR, 2005:12). Örnek vermek gerekirse, karşılaştırmalı hukukta bütün nefret suçu yasalarında "ırk", korunan kategori kapsamındadır. Bazı ülkeler "cinsiyet", "cinsel yönelim" ve "engellilik" gibi kategorileri içerir. Daha az yaygın olarak da, bazı nefret suçu yasaları "eğitim", "meslek", "siyasi bağlantı" veya "ideoloji"-gibi kategorileri korur.

Sonuçta yasa koyucu hangi özelliklerin burada yer alacağını kesin ve belirli bir şekilde ifade etmelidir. Ucu açık bir şekilde alanı hayli genişleyen bir nefret suçu kategorisi nefret kavramını anlamsızlaştıracağı gibi kanunilik ve dolayısıyla hukuk güvenliği ilkelerine de aykırı olacaktır (Çiçek, 2021: 67).

Nefret suçuna esas alınacak karakteristiklerin seçilmesi konusunda eşitlik ilkesi bir an olsun ihmal edilmemelidir. Yoksa kanun koyucu kendi içinde çelişmiş ve başka bir yönden ayrımcılığa kendisi yol açmış olacaktır (İnceoğlu, 2012: 114).

Nefretle işlenen her suç nefret suçu olarak kabul edilmemelidir. Kelimenin sözlük anlamıyla nefret, her durumda nefret suçlarına yol açmaz. Failin kanunda belirtilen özelliklerden birine duyduğu nefretin kaynağı 'ön yargı' olmalıdır. Bu nedenle karşılaştırmalı hukukta bu suça ön yargı saikli suçlar (*bias-motivated*

crimes), "ayırımı suçlar" (*discriminatory crimes*) gibi isimler de verilmektedir (OSCE/ODIHR, 2014: 20). Nefret suçunu işleyen fail, mağdurdan bizzat nefret etmiyor ve hatta onu tanımıyor bile olabilir. Bu noktada, bir suçu nefret suçu haline getiren ölçüt, failin mağdurun dahil olduğu topluluk özelliklerine karşı ön yargı taşıması ve bu ön yargıyla bir ceza normunu ihlal etmesidir (OSCE/ODIHR, 2014: 21).

Nefret suçunun yöneldiği mağdurun, ön yargı duyulan unsura sahip olması şart değildir. Yine, mağdurun o unsurun temsil edildiği grubun mensubu olması da zorunlu değildir. Önemli olan, failin mağduru nasıl gördüğüdür; mağduru o grupta konumlandırması veya sanması yeterlidir (Annual Report, 2008: 10-15; Karan, 2010). Aynı şekilde, o gruptan olmasa da sadece'' destek olduğu için mağdurun seçilmesi halinde de nefret suçu oluşur (Çiçek, 2021: 67).

Nefret suçunun maddi konusu bir insan veya bir topluluk olabileceği gibi, belli bir gruba has eşya, ibadethane, okul gibi maddi öğeler de olabilecektir. Nefret saikinin ortaya çıkmasında maddi konunun kim veya ne olduğundan ziyade, neyi temsil ettiği önemlidir. Bu nedenle bu suçlara *sembol suçları* da denilmektedir (OSCE/ODIHR, 2009: 17). Çünkü fail mağdura 'bu haliyle' topluma dâhil olma hakkına sahip olmadığına yönelik bir mesaj vermektedir (OSCE/ODIHR, 2009: 17). O halde hukuk düzeni de bu eylemi ayrı ve daha ağır cezalandırarak mevcut ve muhtemel faillere bu mesajı iade etmelidir.

B. Nefret Suçu-Nefret Söylemi Ayrımı

Nefret söyleminin de gerisinde ayrımcı, ön yargılı bir bakış açısı olabilir ama bu söylemler ifadeden ibarettir. Nefret saikinin sürüklediği temel suç kategorisi eksiktir. OSCE/ODIHR, 2014: 21). Bu durum nefret söyleminin (*hate speech*), nefret suçu (*hate crime*) olmasını önlemektedir. Nefret söyleminin ayrı bir suç olarak düzenlenmesi de bu sonucu değiştirmemektedir.

Diğer bir anlatımla, nefret suçunda, zaten var olan bir temel suçun nefret saiki ile işlenmesi söz konusudur. Nefret söyleminde ise bu söylemin kendisi (adeta bizatihi nefret) suç olarak düzenlenmiştir. Nefret söylemi, bir ifade açıklaması olsa da, nefret suçuna giden yolun ilk durağı olabilir (OSCE/ODIHR, 2013: 35).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, R (97) 20 sayılı tavsiye kararında nefret söylemini şöyle tanımlanmıştır: "Nefret söylemi kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık

ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılacaktır. Bu anlamda nefret söylemi, muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır.”(Weber, 2009: 4)

AIHM, Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen tanıma Gündüz M./Türkiye (Başvuru no: 35071/97) davasında atıfta bulunarak bu tanıma kabul ettiğini göstermiştir; ancak Mahkeme kendini bu tanımlarla sınırlı kabul etmeyerek her davada olayları geliştiği bağlam içerisinde değerlendirmektedir.

İfadenin ya da söylemin suça yol açması, nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasındaki gerilimi ortaya çıkarır. Söylemin ifade özgürlüğü içinde kalıp kalmadığı her olayda ayrıca değerlendirilmelidir. Nefret söylemi, ifade özgürlüğüne müdahaleyi meşru kılar, ancak neyin nefret söylemi olduğu konusunda demokratik toplum gereklerini hesaba katarak titiz davranılmalıdır (Türay, 2008: 7-25; Küzeci, 2007: 174-199; Özbey, 2013: 93-146, Gül-Çakan, 2018: 365-410)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, konuyla ilgili olarak ortaya çıkan içtihatlarında, ilk olarak, taraf devletlerin işlenen bir suçun olası bir nefret saikiyle işlenip işlenmediğinin etkin bir biçimde soruşturulması noktasında pozitif bir yükümlülüğü olduğunun altını çizmektedir.³ Mahkeme, AIHS'in temellerini oluşturan değerlere yönelik her türlü ifadede olduğu gibi hoşgörüsüzlüğe tahrik eden veya haklı gösteren ya da hoşgörüsüzlüğü yayan ifadelerin AIHS'in 10. maddesi ile sağlanan korumadan yararlanamayacağını açıkça ve kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde ifade etmektedir.⁴

Nefret söyleminin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemesi iki temelle dayanmaktadır. Birincisi, nefret söylemi, temel hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik olarak hakkın kötüye kullanımındır; ikinci olarak, nefret içerikli ifadeler diğer hak ve özgürlükler ile çatışmaktadır (Demirbaş, 2017: 2701).

Nefret söylemine müdahale edilmemesi, bu söylem ile hedef alınan kişi veya grubun varlığına yönelik saldırılara yol açabilecek bir durumdur.

(3) AIHM, Balsyté-Lideikienė/Litvanya, Başvuru No: 72596/01, 04.11.2008.

(4) AIHM, Gündüz/Türkiye, Başvuru No: 35071/97, 14.12.2003.

O halde nefret söylemini, ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik gibi özelliklerden bahisle bir kişiye ya da gruba yönelik düşmanca veya saldırgan ya da aşağılayıcı ifade olarak tanımlayabiliriz. Nefret söylemiyle, hedef alınan kişi veya gruba, benliklerinin reddedildiği, toplumun geri kalanıyla eşit şekilde yaşamayacağı ve hak rejiminin sağladığı korumada birer istisna oldukları yönünde bir mesaj verildiğini söylemek abartılı olmayacaktır (Demirbaş, 2017: 2696; Bayraktar, 2016: 73). Bu söylemle hem insan onuruna hem de şu ya da bu topluluğun demokratik toplum içindeki hukukuna saldırılmış olmaktadır.

C. Nefret Suçu Düzenlemeleri

Karşılaştırmalı hukukta, nefret suçlarında şu yöntemlerden biri tercih edilmektedir: (1) Ceza Kanununun genel hükümlerinde genel bir ağırlatıcı neden, (2) ilgili fiilin altında bir nitelik hal (3) Ceza Kanununun özel hükümlerinde müstakil bir suç olarak düzenlemek, (4) müstakil bir özel ceza kanunu. Bu çerçevede şöyle bir sınıflandırma yapılabilir:

Genel Ceza artırımı yapan ülkeler: Almanya, Fransa, Danimarka, Litvanya, Bosna-Hersek, Kıbrıs, İsveç, Finlandiya, Yunanistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Lihtenştayn, Malta, Kuzey Makedonya, San Marino.

Bazı suçların altında ceza artırımı: Belçika, Macaristan, Portekiz, İzlanda, Norveç, Slovakya, Slovenya, Kırgızistan, Moğolistan,

Hem genel hem özel artırım: Rusya Federasyonu, Sırbistan, Litvanya, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Andorra, Ermenistan, Ukrayna, Belarus, Moldova, Karadağ, Lüksemburg, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan.

Özel nefret suçu: Estonya, Polonya, Hollanda.

Genel artırım ve özel ceza kanunu: ABD, İngiltere, İspanya, Avusturya, Kanada, Gürcistan, İtalya, Romanya.

Nefret Suçu düzenlemesi olmayan ülkeler: İrlanda, Monako, İsviçre.⁵

---

(5) İsviçre'de ayrımcılık ve nefret söylemi suçları bulunmakla birlikte, ODIHR standartlarında bir nefret suçu bulunmamaktadır. <https://hatecrime.osce.org/switzerland>

Bu bağlamda bazı ülkelerden düzenleme örnekleri vermenin yararlı olacağı düşüncesindeyiz:

Fransa'da 2003 yılında kabul edilen düzenlemeyle, bir kimsenin *gerçek veya varsayılan etnisite, milliyet, ırk ve din gibi karakteristik özellikleri* nedeniyle saldırıya uğraması halinde ceza arttırımı öngörülmüştür. Aynı yıl yapılan değişiklikle, *cinsel yönelim* de nefret suçu düzenlemesinde korunmaya başlamıştır. 2004 yılında nefret suçlarının kapsamı tehdit, hırsızlık ve gasp suçlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 2017 yılında yapılan değişiklikle, yukarıda belirtilen karakteristiklere nefret saiki bütün suçlara uygulanabilecek şekilde genel ceza arttırımı sebebi olarak düzenlenmiştir.⁶

Belçika'da 2007 değişikliğiyle kasten öldürme, kasten yaralama, cinsel saldırı, yağma, kundaklama, mala zarar verme, hürriyetten yoksun kılma, yardım ve bildirim yükümlülüğünün ihlali ile iftira suçlarında *nefret, düşmanlık ya da hakir görme* saiki, nitelikli hal olarak düzenlenmiştir. Bu saikler şu karakteristiklere yöneldiğinde ilgili suçlarda ceza arttırımı uygulanır: *Yaş, renk, nesep, milli ya da etnik orijin, cinsiyet, cinsel yönelim, medeni hal, doğum, servet, yaş, din ya da inanç, sağlık, engellilik, fiziksel özellik*.⁷

Hollanda'da Ceza Kanunu'nda 2007 değişikliği ile bir kişiye veya mal varlığına karşı ırk, din, inanış, cinsiyet, heteroseksüel veya homoseksüel yönelim, fiziksel veya zihinsel engellilik nedeniyle şiddet uygulanması 1 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Fiilin birden fazla kişi birlikte işlenmesi halinde ceza iki katına çıkmaktadır.⁸

İngiltere'de 1998 yılında çıkarılan Suç ve Düzensizlik Yasasında kasten yaralama, taciz, tehdit ve mala zarar verme gibi suçların mağdurun sahip olduğu ırka dayanan nefret saiki veya önyargı nedeniyle işlenmiş olması halinde cezanın belli miktarlarda ağırlaştırılacağı hükme bağlanmıştır. 2003 Ceza Adaleti Yasasının 'Cezalandırma' başlıklı 12. bölümünde ırk, *dini inanç, cinsel yönelim, engellilik* sebeplerine karşı duyulan nefret saiki ile işlenen suçlarda cezaların ağırlaştırılmasını düzenlemektedir. 2008 tarihli İrksal ve Dinsel Nefret Yasası ile de nefret söylemleri cezalandırılmaktadır.⁹

(6) <https://www.legislationline.org/legislation/section/legislation/topic/79/country/30> (sgt. 18.05.2021)

(7) <https://www.legislationline.org/topics/country/41/topic/4/subtopic/79> (sgt. 18.05.2021)

(8) <https://www.legislationline.org/documents/id/15753> (sgt. 18.05.2021)

(9) <https://www.legislationline.org/topics/country/53/topic/4/subtopic/79> Ayrıca bkz. Öner, 2016: 85-112.

Almanya'da ceza kanununun genel hükümlerinde yapılan 2015 değişikliği ile filin ırkçı, yabancı düşmanı veya insan onurunu hedef alan özelliklerinin araştırılması ve ceza tayininde dikkate alınması düzenlenmiştir.¹⁰

Danimarka'da ceza kanununda yapılan 2004 değişikliğiyle suçun etnik köken, dini inanış, cinsel yönelim ve benzeri sebeplerle işlenmesi genel bir ceza artırım sebebi olarak öngörülmüştür.¹¹

Portekiz'de 2013 değişikliğiyle tehdit, hakaret ve ayrımcılık fiillerinde nefret söylemi cezayı ağırlatan neden olarak öngörülmüştür. Ayrıca, kasten öldürme, kasten yaralama ve cinsel saldırının şu karakteristiklere duyulan nefret nedeniyle gerçekleştirilmesi nitelikli hal olarak düzenlenmiştir: ırk, siyasi görüş, din, renk, etnik ya da ulusal orijin, cinsiyet, cinsel yönelim, cinsel kimlik.¹²

Çek Cumhuriyeti'nde 2009 yılında yapılan değişikliklerle ceza kanunu, "siyasi görüşlerinden, uyruklarından, ırklarından, inançlarından ya da inanç sahibi olmadıklarından dolayı halkın bir kesimine veya bir bireye karşı" şiddet kullanmayı ya da ölümlü tehdit etmeyi, sağlığa zarar vermeyi veya ciddi sakatlıklara sebep olmayı altı aydan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırmaktadır. Ayrıca, Kanunun 42. maddesi; hâkimin temel ceza tayininde ırkçı, etnik, dini, sınıf ayrımı ve benzeri nefret saikini göz önünde bulundurmasını buyurmaktadır. Yine, ceza kanunu özel hükümlerde kasten öldürme, kasten yaralama, hürriyetten yoksun kılma, işkence, eziyet, mala zarar verme, yağma ve görevi kötüye kullanma suçlarının altında nefret saiki, ağırlatıcı neden olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerde korunan karakteristikler ise şunlardır: Mağdurun gerçekte olan ya da fail tarafından öyle sanılan ırk, etnisite, milliyet, politik görüş, din, inanç ve inançsızlığı.¹³

ABD'de yirminci yüzyılın ortalarından itibaren nefret suçları düzenlemeleri bulunmaktadır. 2007 tarihinde yapıp 2009'da yürürlüğe giren Nefret Suçlarını Önlemede Yerel Yasaların Güçlendirilmesi Yasası (Matthew Shepard Yasası) nefret suçlarıyla ilgili eyaletler arasındaki farklılıkları asgariye indirmeyi amaçlamış ve federal düzeyde bir standart belirlemiştir. Bu bağlamda, daha önce federal

---

(10) <https://www.legislationline.org/topics/country/28/topic/4/subtopic/79> (sgt.19.05.2021)

(11) <https://www.legislationline.org/documents/id/9032> (sgt.19.05.2021)

(12) <https://www.legislationline.org/documents/id/15756> (sgt.19.05.2021)

(13) <https://www.legislationline.org/documents/id/15725> (sgt.19.05.2021)

düzeyde belirlenmiş nefret saikleri olan *ırkçılık*, *dinsel inanç*, *ten rengi* ve *etnik köken* özelliklerine *toplumsal cinsiyet*, *cinsel kimlik*, *cinsel yönelim* ve *engellilik* unsurları da ilave edilmiştir (Ersoy, 2018: 111-174).

II. TÜRK HUKUKUNDA NEFRET SUÇU

A. Nefret Suçu

Türk hukukunda nefret suçlarına ilişkin doğrudan ve belirli bir ceza normu bulunduğunu söyleyebilmek güçtür. "İnanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme" ile "ibadethanelere ve mezarlıklara zarar verme" suçları öne sürülebilirse de, aslında bu düzenlemeler de nefret suçu değildir. Bu suçların oluşabilmesi için nefret/düşmanlık/ön yargı saiki önem taşımamaktadır.

Ceza Kanunumuzun 122. maddesinde düzenlenen "Nefret ve Ayrımcılık" suçuna gelince; bu düzenleme de nefret suçuna değil, ayrımcılık suçuna ilişkindir.¹⁴ 6529 sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 15. maddesi ile "ayrımcılık" suçu değiştirilerek "nefret ve ayrımcılık" suçu haline getirilmiştir. Burada yapılan, ayrımcılık suçunun temelinde nefret motifinin aranmasıdır. Hatta bu yönüyle suçun uygulama alanını daraltılmıştır.¹⁵ Zira suç, düzenlemenin eski halinde nefret dışı motiflerle de işlenebilirken, değişiklik sonucunda yalnızca nefret saikinin etkisi ile işlenebilecektir. Dolayısıyla bu değişiklikte nefret suçu düzenlenmemiş, sadece zaten uygulanması oldukça kısıtlı olan ayrımcılık suçuna üstüne üstlük özel kasıt sebepleri getirilmiştir (Türay, 2018: s. 91).

Bu durumu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: İnanıcı gereği çarşaf giyen bir kadını bu tercihinin duyulan ön yargının tahrikiyle taciz etmek nefret suçu teşkil etmeyecek, ancak bu kişiyi ön yargıdan dolayı işe almamakla ayrımcılık suçu oluşacaktır.

Şu halde Türk hukukunda spesifik bir nefret suçu düzenlemesi bulunmamaktadır. Nitekim, 2 Mart 2021 tarihinde kamuoyu ile paylaşılan İnsan Hakları Eylem Planı'nın "İfade, Örgütlenme ve Din Özgürlüklerinin Korunması ve Geliştirilmesi"

(14) "TCK'nın 122. maddesinin başlığı "nefret ve ayrımcılık" suçu olarak belirtilmesine karşın TCK da, yukarıda tanımlanan anlamda bağımsız olarak nefret suçu düzenlenmesi yoluna gidilmemiştir. TCK'nın 122. maddesinin sadece nefret saiki ile işlenen ayrımcılık eylemlerini suç olarak düzenlediğini görmekteyiz" (Yargıtay 18. CD, 2018/1978 E., 2019/13554 K., 01.10.2019, UYAP)

(15) Örneğin AB Türkiye 2020 raporunda, "engelliliğe dayalı ayrımcılığın suç sayılması için nefret saikiyle hareket edildiğine dair kanıt göstermenin şart koşulduğu Türk Ceza Kanunu gibi AB müktesebatı ile uyumlu olmayan ayrımcı hükümler mevzuatta yer almaya devam etmektedir." şeklinde bir eleştiri bulunmaktadır. https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf s. 43. (sgt. 20.05.2021)

başlıklı 4. amacının "Nefret Söylemi ve Ayrımcılıkla Mücadelede Etkinliğin Artırılması" başlıklı hedef altında öngörülen faaliyetlerden biri de "ayrımcılık ve nefret suçuna ilişkin Türk Ceza Kanunu'nda yeni bir düzenleme" yapılmasıdır.¹⁶ Bir yıl içinde yapılması planlanan bu değişiklik, AGİT doktrininde öngörülen çerçevede hayata geçtiği takdirde ciddi bir boşluğu dolduracaktır.

B. Nefret Söylemi

Çalışmamızın merkezinde nefret suçları yer alsa da, konumuzla yakın ilgisi nedeniyle nefret söylemi bakımından da mevzuatımıza dair birtakım tespitler yapmakta yarar görüyoruz.

Nefret söylemi ifade ile ortaya çıktığına göre, önce ifadenin suç teşkil ettiği düzenlemelerin neler olduğunu tespit etmek, sonra bunlarda nefret saikinin bir unsur ya da nitelikli hal olarak düzenlenip düzenlenmediğine bakmak gerekir. Elimizde bir ifade suçları kataloğu bulunamamaktadır, ancak CMK'nın 286. maddesinin üçüncü fıkrasının bize bu konuda yardımcı olabileceğini düşünüyoruz. Bu düzenlemede, bölge adliye mahkemelerinin genel kuraldan ayrı olarak temyiz edilebilecek kararları belirtilmiştir. Madde gerekçesine göre bu belirleme yapılırken, "*ifade özgürlüğü ile doğrudan etkili suçlar esas alınmıştır*".¹⁷ Gerçekten, düzenlemeye bakıldığında silahlı örgüt dışındakilerin ifadeyle işlenebilecek suçlar olduğu görülmektedir.

Bu kapsamda, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ifade suçları şunlardır: hakaret (m. 125), halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit (m. 213), suç işlemeye tahrik (m. 214), suçu ve suçluyu övme (m. 215), halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama (m. 216), kanunlara uymamaya tahrik (m. 217), Cumhurbaşkanına hakaret (madde 299), devletin egemenlik alametlerini aşağılama (m. 300), Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, devletin kurum ve organlarını aşağılama (m. 301), halkı askerlikten soğutma (madde 318). Yine, maddede yer alan terör propagandası suçu da TMK'da düzenlenmiş bir ifade suçudur. Ayrıca, CMK m. 286'da yer almamakla birlikte, tehdit (m. 106), cinsel taciz (m. 105), şantaj (m. 107), kişinin hatırasına hakaret (m. 130) ve müstehcenlik (m. 226) suçları da ifadeyle işlenebilecek suçlardır. Aynı şekilde, 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun da bu bağlamda özel ceza normlarına örnek olarak gösterilebilir.¹⁸

(16) <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/432021111837insan-haklri -ep02-03-202115 -14.pdf> (sgt. 20.05.2021)

(17) <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-2215.pdf> (sgt. 20.05.2021)

(18) İftira, yalan tanıklık, suç uydurma gibi suçlar da ifade ile işlenebilirse de bu suçların nefret saikiyle işlenmesi nefret söylemine değil nefret suçuna daha uygun düşecektir. Tabii bu durum da nefret saikinin ve belli karakteristiklerin ilgili düzenlemeye dâhil olmasına bağlıdır.

Buraya kadar saydığımız herhangi bir ifade/düşünce/söylem suçunun aynı zamanda ya da nitelikli hal olarak bir nefret söylemi suçu oluşturabilmesi için iki hususun var olması gerekir. Birincisi, bu ifade nefret ve önyargı saikiyle kullanılmalı, ikincisi de bu nefret bir kişide ya da grupta bulunan belli karakteristiklerden kaynaklanmalıdır.

Bu açıdan söz konusu düzenlemelere bakıldığında, TCK'da sadece m. 125/3-b ve c alt bentleri¹⁹ ile m. 216'da²⁰ belli karakteristiklerin sayıldığı görülmektedir. Bunlarda da nefret saiki açıkça düzenlenmiş değildir. Somut olayda bu fiiller nefret söylemi olabileceği gibi, genel kasıtle işlenmiş de olabilir.²¹ Bazen de, kişinin nefret söylemi muhatabıyla hakaret ilişkisi kurulamadığında büsbütün cezasız da kalabilir.²² O halde mevzuatımızda belirli bir nefret söylemi suçu bulunmamaktadır. Bir nefret söylemi ancak hakaret veya halkı kin ve düşmanlığa tahrik/aşağılama gibi başka bir suçun içine nüfuz ettiği takdirde cezalandırılabilir.

Elbette, bir kanunda nefret söylemi başlığı taşıyan bir ceza normunun olması, hemen ve kendiliğinden o kanunda nefret söyleminin sorumluluğa yol açmadığı anlamına gelmez. Ancak yasa koyucu nefret söylemini her durumda cezalandırmak istiyorsa, şerefe karşı suçlarda ve kamu barışına karşı suçlarda daha açık ve belirli düzenlemeler yapmalıdır.

SONUÇ

Nefret saikiyle işlenen bir fiilin toplum üzerindeki mevcut ve muhtemel etkileri düşünüldüğünde, bu fiilin genel kastla işlenen herhangi bir haline göre çok daha tehlikeli olduğu kuşkusuzdur. Bu tehlikeyi önlemek için ciddi ve kararlı bir tavır alınması zorunludur. Bu kapsamda kanunla korunacak karakteristik özelliklerin hangileri olacağı konusunda uluslararası toplum ile ulusal dinamikler arasında hukuksal bir denge arayışı önemlidir. Ancak bu tarz düzenlemelerin toplumun ta-

(19) "b) Dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamasından, değiştirmesinden, yaymaya çalışmasından, mensup olduğu dinin emir ve yasaklarına uygun davranmasından dolayı, c) Kişinin mensup bulunduğu dine göre kutsal sayılan değerlerden bahisle,"

(20) "...sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak..."

(21) Hakaret suçunun genel kasıtle işlenebileceği, özel bir tahkir kastı aranmadığı hakkında bkz; Hafızoğulları-Özen, 2017: s. 232; Centel-Zafer-Çakmut, 2017: s. 255; Özbek, 2005: s. 269. "Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama" suçunun manevi unsuru hakkında bkz. Apış, 2017: 1675-1721. Yazara göre, her ne kadar madde metninde failin saikine ilişkin özel bir belirleme yok ise de madde gerekçesinde failin kin ve nefrete tahrik bakımından, "sübjektif olarak bu amacı gütmesi" gerektiği ifade edildiğinden, bu suç ancak özel kasıtle işlenebilecek, bu da ancak nefret saiki olabilecektir. (Apış, s. 1681). Suçun kanuniliği ve bunun alt ilkesi olan belirlilik gereğince bu görüşe katılmadığımızı ifade etmeliyiz. Bu konuda ayrıca bkz. Apış, 2019: s. 301-346.

namını ve ülkedeki her 'insanı' kuşatma iddiasında olduğu unutulmamalıdır. Aksi takdirde nefret suçunun doğası ve kök sebepleri ile mücadele eksik kalacaktır.

Türkiye'nin sosyal dokusu ve tarihi birikimi; çok farklı inanış, tercih ve yaşam tarzlarının huzur ve hukuk içinde birlikte yaşamasına güçlü bir zemin teşkil etmektedir. Hukuk düzenimiz bu çoğulcu mirasın teminatı olarak rol almalı, nefret suçlarına ilişkin belirli kurallar içermelidir.

Önereceğimiz yöntem, TCK'nın 122. maddesinin başlığına uygun şekilde nefret suçunu da içerecek şekilde değiştirilmesi, ilave edilecek fıkralarla nefret saikinin tanımı, nefret mağdurunda korunacak karakteristik özellikler ve hangi suçlarda ne kadar ceza artırımı yapılacağına belirtilmesidir. Bu bağlamda kasten öldürme, kasten yaralama, işkence, eziyet, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar, tehdit, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma, yağma, mala zarar verme, inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme, ibadethanelere ve mezarlıklara zarar verme fiillerinin nefret saikiyle işlenmesi cezayı ağırlaştırıcı nitelikli bir hal olarak kabul edilebilir. Bu tarz bir düzenleme, ilgili her maddede değişiklik yapmaktan daha kullanışlı olacaktır. Çeşitli suçları özel kasıt paydasında ayrı bir yerde buluşturan müstakil düzenleme olarak Kanun'un *insanlığa karşı suçlar* başlıklı 77. maddesi örnek alınabilir.

TCK'nın 'kamu barışına karşı suçlar' bölümüne 'nefret söylemi' hakkında bir düzenleme getirilmesi de hem nefret suçu ile nefret söylemi arasındaki farkı ortaya koymuş olacak hem de bu tarz söylemlere karşı hukuki niteleme noktasında uygulamada karşılaşılan tereddütleri giderecektir. Aynı şekilde, hakaret suçuna ilişkin TCK 125. madde düzenlemesi de bir nitelikli hal olarak nefret söylemini belirli ve açık şekilde içermelidir.

---

(22) "Hakaret fiillerinin cezalandırılmasıyla korunan hukuki değer, kişilerin onur, şeref ve saygınlığı olup, bu suçun oluşabilmesi için, davranışın kişiyi küçük düşürmeye matuf olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Bir hareketin tahkir edici olup olmadığı bazı durumlarda nispi olup, zamana, yere ve duruma göre değişebilmektedir. Kamu görevlileri veya sivil vatandaşa yönelik her türlü ağır eleştiri veya rahatsız edici sözlerin hakaret suçu bağlamında değerlendirilmemesi, sözlerin açıkça, onur, şeref, ve saygınlığı rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnadını veya sövmek fiilini oluşturması gerekmektedir.

Saniğin, katılana yönelik "senin yerin burası değil, dağda yaşaman lazım, çingene gibisiniz, gecekonduda yaşamışsınız" şeklindeki ifadelerinde geçen "Çingene" sözü, Türk Dil Kurumunun Güncel Sözlüğünde "Hindistan'dan çıktıkları söylenen, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan bir topluluk" olarak tarif edilmiş olup, saniğin "çingene" ifadesi ile halen ülkemizde kendilerini "roman" olarak nitelendiren ve Avrupa'dan Türkiye'ye göçetmiş vatandaşlarımızı kast etmesi karşısında; bu sözlerin katılanın onur, şeref ve saygınlığını rencide edici boyutta olmaması nedeniyle, hakaret suçunun unsurlarının oluşmadığı gözetilmeden, mahkûmiyet kararı verilmesi..." (2015/997 E., 2015/580 K., 27.04.2015, UYAP)

- Apiş, Ö. (2017). Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama suçları (TCK m. 216), Marmara Üni Doktora Tezi, İstanbul.
- Apiş, Ö. (2019). "Nefret Suçları Kavramı Kapsamında Halkın Belli Bir Kesimini Alenen Aşağılama Suçunun İHAM Kararları Bakımından Değerlendirilmesi", Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 13, Haziran.
- Bayraktar, K. (2016). "Nefret ve Ayrımcılık Suçu", Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 1.
- Centel N.-Zafer H.-Çakmut Ö., (2017). Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, İstanbul.
- Çiçek, G. S. (2021). Türk Ceza Kanunu'nda Nefret ve Ayrımcılık Suçu, Ankara.
- Ersoy, U., (2018). "Çağımızın Pandemisi: Nefret Suçları", TAAD, Yıl: 9, S. 35.
- Gül, C.-Çakan S., (2018). "AİHM Kararları Işığında Nefret, Şiddet Ve Müstehcen İçerikli Söylemler Bakımından İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması", ERÜHFD, C. XIII, S. 1.
- Hafizoğulları, Z.- Özen M., (2017). Kişilere Karşı Suçlar, Ankara.
- İnceoğlu A. A. (2012). "Nefret Suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi", Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları, Der. Yasemin İnceoğlu, İstanbul.
- Karan, U. (2010). "Nefret Suçlarından Ne Anlıyoruz?", Nefret Suçları ve Nefret Söylemi, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Küzeci, E. (2007). "AİHS'in 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve Irkçı Nitelikteki Düşünce Açıklamaları", TBB Dergisi, S. 71, Temmuz.
- Öner, M. Z. (2016). "İngiltere Hukukunda Nefret Suçları", TBB Dergisi, S. 116.
- Özbey, Ö. (2013). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 62, s. 93-146, Mayıs.
- Özbek, V. Ö., (2005). "Şerefe Karşı Suçlar", Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, Avukat M. Haldun Karacabey'e Armağan, Yıl: 2, Sayı:5, İstanbul.
- Timur, Demirbaş, T. (2017). "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, Cilt:19.
- Türay, A. (2018). "Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü Arasındaki İlişkiye Yönelik Görüşlerin Kısa Bir Değerlendirmesi", Suç ve Ceza Dergisi, 2018/2.
- Uygun, O. (2008). "Nefret İfadesi ve İfade Özgürlüğü", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 5 S. 1, s. 7-25, Ocak.
- Weber, A. (2009). Nefret Söylemi, Çev: Metin Çulhaoglu, Avrupa Konseyi Yayınları.

Kurumsal yayınlar:

- OSCE/ODIHR, (2005). Combating Hate Crimes in the OSCE Region, An Overview of Statistics, Legislation and National Initiatives, Warsaw.
- OSCE/ODIHR. (2008). Hate Crimes in the OSCE Region-Incidents and Responses, Annual Report for 2007, Warsaw.
- OSCE/ODIHR, (2009). Hate Crime Laws: A Practical Guide, Warsaw.
- OSCE/ODIHR, (2009). Preventing and Responding to Hate Crimes, A resource guide for NGOs in the OSCE region, Warsaw.
- OSCE/ODIHR, (2013). Freedom of Expression and Hate Speech, Skopje.
- OSCE/ODIHR, (2014). Prosecuting Hate Crimes, Warsaw.
- OSCE/ODIHR, (2020). Understanding the Needs of Hate Crime Victims, Warsaw.

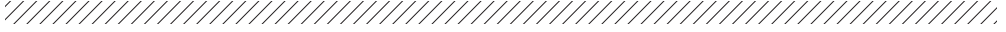
Çevrimiçi kaynaklar:

- <https://hatecrime.osce.org/switzerland>
- <https://www.legislationline.org/legislation/section/legislation/topic/79/country/30>
- <https://www.legislationline.org/topics/country/41/topic/4/subtopic/79>
- <https://www.legislationline.org/documents/id/15753>
- <https://www.legislationline.org/topics/country/53/topic/4/subtopic/79>
- <https://www.legislationline.org/topics/country/28/topic/4/subtopic/79>
- <https://www.legislationline.org/documents/id/9032>
- <https://www.legislationline.org/documents/id/15756>
- <https://www.legislationline.org/documents/id/15725>
- <https://hatecrime.osce.org/turkey>
- https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporstrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf
- <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/432021111837insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf>

2. OTURUM KONUŞMALARI

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, HUKUK FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ
DR. ÖMER ÇELEN

TÜRK CEZA KANUNU'NDA NEFRET SAIKİ İLE İŞLENEN SUÇLAR

GİRİŞ

Bildirimizin konusunu “*nefret suçları*” oluşturmaktadır. Gerek dünyada gerekse ölkemizde yeni bir suç kategorisi içerisinde yer alan nefret suçları, üzerinde çok fazla çalışma yapılmış bir suç tipi değildir. Kısa bir geçmiŐi olmasına rağmen barındırdığı saik nedeniyle nefret suçu kapsamına girebilecek suçların, genelleŐmeye ve hatta birçok ölkede toplumsallaŐmaya baŐlaması nedeniyle birçok ölkenin ve uluslararası kuruluşun yakından ilgilenevmeye başladığı bir kavram haline dönüşmüştür.

Ölkemiz açaŐından, henüz yeterli düzeve ulaŐılamamıŐ olsa da konu üzerine yapılan akademik çalışmaların artmaya başladığı görölmektedir. Kanuni olarak yeterince ayrıntılı bir düzenleme yapılmamıŐ olsa da çalıŐmamız kapsamında özetleneceği üzere gerek doktrin gerekse Yargıtay içtihatları ile Kanunda yer alan suç tipleri, nefret kavramı bağlamında tartıŐılarak yasa koyucuya yol gösterici bir ivme kazandırmıŐtır.

Konu, bir kişiye, gruba veya onlara ait malvarlıklarına karşı, biyolojik ya da kültürel olarak temel veya değiştirilemez bir özelliğinden dolayı önyargı ve nefret

saiki ile işlenen suçları ifade eden nefret suçlarına konu fillerin, sadece mağdur değil, mağdurun ait olduğu grup üzerinde de etkili olması ve gelecek kuşaklar açısından da bir normalleşmeye dönüşme potansiyeli taşıması nedeniyle üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir özellik arz etmektedir.

I. NEFRET SUÇLARINDA KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Genel Olarak

Nefret suçları, bir kişiye, gruba veya onlara ait malvarlıklarına karşı, biyolojik ya da kültürel olarak temel veya değiştirilemez bir özelliğinden dolayı önyargı ve nefret saiki ile işlenen suçlardır²³. Nefret suçlarını karakterize eden hususun önyargı olduğu ve nefret suçlarının sembolik unsurlar barındırdığı söylenebilir²⁴.

Nefret suçları oldukça eski bir tarihe sahip olmasına rağmen²⁵ nefret suçları kavramı 1980'li yıllardan itibaren ABD'de ortaya çıkmıştır²⁶. Bunda ABD nüfusunundaki din, ırk, renk, mezhep farklılıkları ve ABD'nin göçmen ülkesi olması etkili olmuştur²⁷. Buradan hareketle nefret suçlarında kavramsallaşmanın oldukça geç bir dönemde gerçekleştiği söylenilir. ABD'deki eyaletlerde, bu tarihten sonra nefret suçları yasaları düzenlenmeye başlanmıştır. Yakın bir dönemde Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde de bu suçların tanındığı ve mevzuata dahil olduğu görülmektedir. AGİT'in (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) de nefret suçlarında öncü rol oynadığı söylenebilir. Zira AGİT'in nefret suçlarına ilişkin önerileri, ülkelerin mevzuat tercihlerinde dikkate alınmaktadır²⁸.

Türk ceza hukukunda nefret suçları kavramının daha yeni tarihlerde kullanılmaya ve tanınmaya başladığı söylenebilir. Günümüzde nefret suçları, kavram olarak bütün dünyayla birlikte Türkiye'de de kullanılmaya ve tartışılmaya baş-

(23) 'Benzer bir tanım biçim bkz. Sınar, Hasan, "Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları", Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, s. 1272; Ersoy, Uğur, "Çağımızın Pandemisi: Nefret Suçları", TAAD, 2018/35, s. 112; Gürler, Cemalettin, "Nefret Suçları ve İş Hayatı", Ankara Barosu Dergisi, 2010/1, s. 260.

(24) Bulut, İlhan, Nefret Suçları, 2014, Adalet, s. 37.

(25) Ersoy, s. 112.

(26) Demirbaş, Timur, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları", DEÜHFD, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, 2017, s. 2698. Bilinen ilk nefret suçları kanununun 1978 yılında Kaliforniya eyaletinde yürürlüğe girdiği ifade edilmektedir. Bkz. Sınar, s. 1273.

(27) Gürler, s. 261; Sınar, s. 1272.

(28) Özar, Süleyman, "Türk Hukukunda Nefret Suçlarına -Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Taahhütleri Çerçevesinde- Genel Bir Bakış", TAAD, 2021/48, s. 88.

lanmıştır²⁹. Nefret suçlarını tetikleyen etkenler küreselleşme, kimlik bunalımları, ekonomik krizler ve sosyal değişimlerdir.

B. Nefret Suçlarında Temel Kavramlar

1. Nefret Kavramı

Türk Dil Kurumuna göre nefret "*bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygudur.*"³⁰ Nefret duygusu genelde farkında olmaksızın toplumsal kanallarla psikolojik ve sosyolojik faktörlerin bireyde güvensizlik ve tehdit duygusuna yol açması nedeniyle ortaya çıkan bir duygu durumu olarak kabul edilmektedir. Nefret, kişinin, tehdidin kaynağı olarak gördüğü veya tehdit ile ilişkilendirdiği, sembolleştirdiği ve gruplara karşı nefret duyması ve onu ortadan kaldırmak istemesi nedeniyle saldırılar gerçekleştirmesiyle kriminalize olmaktadır.

2. Önyargı Kavramı

Önyargı, bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülerle dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin yargı, peşin hüküm, peşin fikirdir. Evrensel olarak bütün toplumlarda önyargılı tutumlara rastlanmaktadır. Önyargı, bireyin, toplumun karmaşık yapısına karşı geliştirdiği pratik bir zihinsel çalışma biçimidir. Psikolojik olan bu yöntem, sosyal faktörlerin yoğunlaşması durumunda ceza hukukuyla kesişen bir noktaya kadar ulaşır. Bu kesişme noktası ise nefret suçlarına vücut verir³¹.

Bireysel önyargı genelde tek başına ceza hukukunun ilgi alanına girecek sonuçlar doğurmaz. Her insanın içinde her suçu işleme potansiyeli mevcuttur. Bununla birlikte, dini, ahlâki, hukuki nedenler kişilerin bu güdülerini ortaya çıkarmasını engeller. Kişilerin içinde olan bu duyguların genelleşmesi ve birçok kişide ortaya çıkması durumunda önyargılar toplumsal hale dönüşecektir. Hukuk normları ile ortaya çıkan bu toplumsallaşma durdurulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda başta anayasa olmak üzere birçok hukuk normu ile genel değerlere aykırı bu durumun engellenmesi yoluna gidilir. Genelleşmenin boyutları diğer hukuk dalları ile korunamaz bir hâl alır ya da bu korumaların yetersiz kaldığı görülür ise son çare özelliği

(29) Avrupa ve Güvenlik Teşkilatı (AGİT) üyesi 56 ülkeden 48'ü ulusal mevzuatlarında nefret suçlarına ilişkin düzenlemelere yer vermektedir. Bu düzenlemelerin önemli bir kısmı nefret saikini daha ağır cezayı gerektiren nitelikli hal olarak düzenlemektedir. Bkz. Sinar, s. 1272.

(30) <https://sozluk.gov.tr>. (E.T.: 12.01.2022)

(31) Benzer yönde görüş için bkz. Kahraman, Recep, "Nefret Saikinin Türk Ceza Kanunu'nda Yer Alan Ayırım-cılık Suçuna Etkisi", MÜHF-HAD, 2021/1, s. 218.

olan ceza hukuku devreye girecektir. Örneğin, Güney Afrika'da İngilizler Afrika-nerlere (Güney Afrika'da doğan Avrupa kökenli kişilere), bu iki grup Yahudilere, bu üç grup Hintlilere, bu dört grup ise Siyahilere karşı önyargılıdır³². Bu kadar büyük bir genelleşmenin ulaştığı boyut itibarıyla örf-adet, genel bir benimseme noktası nedeniyle ahlâki, farklı din mensupları arasında oluştuğu için dini saiklerle önüne geçilmesi imkânsız bir hâl alacaktır. Bu nedenle diğer hukuk dalları ve en nihayetinde ceza hukuku düzenlemeleri ile önyargıların ortaya çıkaracağı sonuçlar engellenmeye çalışılacaktır.

Nefret saikiyle işlenen suçların nefret duygusuna değil, daha çok önyargıya ilişkin olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle nefret suçları yerine önyargı suçları kavramı da kullanılmaktadır³³.

3. Saik Kavramı

Saik, bir kimseyi bir şey yapmaya götüren güdüdür. Ceza hukuku anlamında saik ise kişiyi suç işlemeye götüren güdü, kişinin suçu işlemesindeki manevi nedenidir. Kişi her suçu mutlaka bir saikle işler; ancak kanun her zaman bu saiklere önem vermez³⁴. Başka bir ifade ile suçun oluşması için kişide belli bir saikin oluşmasını aramaz. Zira ceza hukukunda asıl olan saik değil, kasttır. İşte nefret ve önyargıyı temel suç ile birleştiren saik, nefret suçlarının en temel unsurudur³⁵.

Nefret saiki ise bir kişiye ya da gruba yönelik bir çeşit önyargı olup karşı tarafın kötü, huzursuz, mutsuz olmasını istemektir³⁶. Nefret suçları, esas olarak, mevcut olan bir suç tipinin nefret saikiyle işlenmesinin nitelikli hal olarak düzenlenmesidir³⁷.

C. Nefret Suçlarında Korunan Karakteristik Özellikler

Dünyada nefret suçu yasaları arasındaki en önemli farklılık, bu yasalar ile korunan karakteristik özelliklerin bütün yasalarda ayrı içerik ve kapsamda olmasıdır³⁸. Hangi karakteristik özelliğe sahip grupların korunacağı meselesi bir sosyal politika aracı olarak yasaların ortaya çıkmasında önemli bir sorundur. Kanun koyucular genel olarak zayıf ve dezavantajlı grupların korunması

(32) Bulut, s. 15.

(33) Ersoy, s. 116.

(34) Bkz. Koca, Mahmut/Üzülmaz, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 11. Baskı, 2018, Seçkin, s. 251 vd.

(35) Bulut, s. 17.

(36) Kahraman, s. 217.

(37) Özar, 93.

(38) Özar, s. 88; Bulut, s. 29.

yönünde pozitif tutum sergileme yolunu tercih ederler. Doğaldır ki belli karakteristik grupların yasa kapsamında koruma altına alınması, bu grup üyelerine özel bir koruma sağlarken; bu gruba üye olmayan gruplarda daha az önemli görüldüğü ve korunmaya layık görülmedikleri gibi bir düşüncenin doğması şeklinde olumsuz bir sonuç da ortaya çıkarabilecektir³⁹. Sadece bu sonun dahi yeni bir nefret nedeni olarak sorun oluşturması mümkündür. Sonuç olarak şu söylenebilir ki nefretin önlenmesine ilişkin düzenlemeler dahi tek başına bir nefret nedeni oluşturabilecektir. Bu husus, durumun hassasiyetini göstermesi açısından büyük önem taşıyacaktır.

Karakteristik özelliklerde bulunması gereken unsurlar; karakteristiğin temel veya değiştirilemez bir nitelik taşıması, bir grup kimliğinin varlığı, sosyal veya tarihsel bir bağlamının bulunmasıdır.

1. Karakteristiğin Temel veya Değiştirilemez Bir Nitelik Taşınması

Nefret suçları, kimlik suçu olması noktasında diğer suçlardan ayrılır. Mağdurun temel veya değiştirilemez bir özelliği hedef alınmaktadır. Ancak bu tür özelliklerin tamamı bir grup aidiyetinin veya kimliğin özelliği değildir. Bir karakteristiğin nefret suçu ile koruma altına alınması için "*bir grup göstergesi*" işlevi görmesi gerekir. Örneğin, göz rengi, burun yapısı gibi.

Nefretle işlenen her suç nefret suçu olarak kabul edilemez. Hatta nefret suçlarından söz edilebilmesi için failin mağdura yönelik bir nefreti olması da gerekmez. Önemli olan failin grup karakteristiğine önyargılı olmasıdır⁴⁰.

2. Bir Grup Kimliğinin Varlığı

Karakteristik özelliğin ait olduğun kişilerin bir grup kimliğine ve bilincine sahip olması bir aidiyet hissinin bulunması gerekir⁴¹. Her ortak özelliğe sahip insan topluluğu bu bağlamda grup olarak nitelendirilemez. Bu insan topluluğunun karakteristik özellik nedeniyle birbirine bağlanmış olması gerekir⁴². Ancak bu durumda bir grup kimliğinden söz edilebilir. Rastgele toplanmış bir insan topluluğu değil, farkındalık sahibi bireylerden oluşan bir grubun bulunması gerekmektedir⁴³. Belli ölçüde ve devamlılık arz eden bir kolektif bir yapının, tanımlanabilir bir insan top-

(39) Bulut, s. 30.

(40) Özar, s. 92.

(41) Bulut, s. 32 vd.

(42) Bulut, s. 33.

(43) Nefret suçlarında mağdurun ait olduğu gruba mağdur üzerinden mesaj yollandığı ifade edilmektedir. Bkz. Gürler, s. 262.

luluğu söz konusu olmaksızın nefret suçunun konusundan bahsedilemez. Nefret suçlarını karakterize eden husus, suçun, mağdurun dahil olduğu gruba duyulan nefret veya önyargıyla işlenmesidir⁴⁴. Diğer bir deyişle nefret suçlarında suç konusunun kim veya ne olduğu değil, neyi temsil ettiği önem arz etmektedir⁴⁵.

3. Sosyal ve Tarihsel Bir Bağlamının Bulunması

Bu ölçüt nedeniyle bir korumaya ihtiyaç duyulabilmesi için güncel sosyal problemler nedeniyle saldırı riski altında olma, tarihsel olarak zulme uğramış olma, ayrımcılık olaylarında mağduriyetin bulunması veya hedef grup durumunda bulunma gerekir. Bu nedenle hem geçmişte hem de günümüzde çeşitli saldırıların konusu olmuş karakteristikler kanuni koruma kapsamına alınacaktır. Sadece sosyal dinamiklerin değişkenliği nedeniyle tarihsel faktör yerine güncel sosyal risk faktörü ön plana çıkacaktır⁴⁶.

II. Nefret Yasalarının Düzenlenme Nedenleri

Nefret suçlarına ilişkin düzenlemelerin lehine ve aleyhine çeşitli argümanlar ileri sürülmüştür. Lehe argümanların temel dayanak noktası nefret saikiyle işlenen suçların mağdurda daha ağır bir yıkıcı etki yarattığı ve bu yıkıcı etkilerin sosyal yansımalarıdır. Bu nedenle nefret suçlarının daha ağır cezaya layık olduğu kabul edilmektedir.

Nefret suçları; esas olarak insan hakları ve eşitlik idealine verdiği zarar, suça konu fiillerin mağdur ve hedef grup üzerindeki etkileri⁴⁷, failerin kusurunun yoğunluğu, fiillerin kamu düzenini de tehdit etmesi nedeniyle yasalarda yer almaktadır⁴⁸. Ancak bu argümanları eleştiren görüşlerin de olduğu ve bu görüşlerin başında nefret suçlarının düşünce özgürlüğünü kısıtladığı görüşünün geldiği ifade edilmelidir⁴⁹.

Eşitlik, insan haklarına ilişkin uluslararası metinlerde en çok vurgu yapılan kavramların başında gelir. Keza Anayasamızda da eşitlik ilkesine yer verilmiştir.

(44) Ersoy, s. 119.

(45) Özar, s. 92.

(46) Bulut, s. 34.

(47) Demirbaş, bu durum şekilde ifade etmektedir: "Nefret suçlarındaki asıl hedef, suça maruz kalan kişinin ötesinde, onun mensup olduğu sosyal grup olup, bu durum, gruplar arasında gerginliği arttırmak suretiyle toplumsal barışı ihlal tehlikesi taşır". Bkz. Demirbaş, s. 2701.

(48) Demirbaş, s. 2700; Bulut, s. 39 vd.

(49) Bulut, s. 45.

Dezavantajlı gruplara yönelmiş suç teşkil eden fiillerin daha ağır cezalandırılmasıyla eşitli ilkesinin de amacına hizmet eden bir cezalandırma sistemi benimsenmiş olmaktadır. Bu noktadaki pozitif ayrımcılığın ise eşitlik ilkesini ihlâl ettiği söylenemez⁵⁰.

Kusurluluk, kınanabilirlik yargısıdır. Ceza, kusurla orantılı olmak zorundadır. Kusurluluğu kaldıran veya azaltan nedenlerin yanı sıra kusurluluğu arttıran nedenler de vardır. Bu kapsamda nefret suçları açısından, failin nefret veya önyargı saikiyle hareket ederek bir suçu işlemesi, failin aynı suçu bu saiklerle işlemediği duruma nazaran daha fazla kınanabilirlerdir.

Yukarıda da belirtildiği gibi nefret suçları, mağdurun dâhil olduğu gruba mesaj verme amacına matuftur. Bu mesaj hem mağdurun hem de grubun işlenen suçtan zarar görmesine veya korku ya da endişeye kapılmasına neden olur. Bu da nefret veya önyargı saikiyle işlenen suçların diğer suçlara nazaran daha ağır psikolojik neticeler doğurmasına neden olur⁵¹.

Son olarak şu husus da vurgulanmalıdır ki nefret saikiyle işlenen suçlar kamu düzenini ileriye dönük olarak diğer suçlara nazaran daha çok tehdit eder. Zira nefret suçları sadece fail ile mağdur arasında değil, failin ve mağdurun dâhil olduğu gruplar arasında işlenmektedir. Bu durum, gruplar arasında sonradan işlenecek suçların ve böylece toplumdaki çatışmanın artmasına neden olur.

Nefret suçları, özel saik gerektiren nitelikli haller olarak düzenlenebilir⁵². Örneğin, kasten öldürme suçunun nitelikli hali olarak nefret saiki düzenlenebilir. Böylece hedef bir grup ve toplum üzerinde doğrudan mağdur dışında ayrıca hedef gruba da mesaj verilmesi, hedef grupta korku oluşturması, tecrit etkisi, kamu düzeni ve ortak yaşama duygusunun zedelenmesi halleri daha ağır cezalandırılır.

A. Nefret Suçu Yasalarında Korunan Karakteristik Özellikler

1. Evrensel Olarak Korunan Karakteristikler

Nefret suçlarının düzenlendiği kanunlarda korunan karakteristiklerin sayısı her ülkede farklılık arz etse de evrensel olarak korunan karakteristikler de bulunmaktadır. Klasik nefret suçları olarak adlandırılan bu karakteristik özellikler

(50) Bulut, s. 39.

(51) Bulut, s. 41.

(52) Özar, s. 92.

ırk, milliyet, etnisite ve dindir. Ayrıca ülkelerin tarihsel süreçleri kanuni düzenlemelerde ülkesel farklar ortaya çıkarabilecektir. Örneğin, ABD'de siyahilere, Avrupa'da Müslümanlara yapılan saldırılar gibi.

2. Sıklıkla Korunan Karakteristik Özellikler

Nefret suçuna ilişkin düzenlemeler 20. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir artış gösterirken içerik olarak korunan karakteristik özelliklerin türleri de genişlemektedir. Evrensel karakteristik özelliklerin yanı sıra cinsiyet, fiziksel engel, zihinsel engel de nefret suçlarının kapsamına dahil edilmiştir.

3. Nadiren Korunan Karakteristik Özellikler

Bazı karakteristik özellikler, çeşitli hukuk düzenlerinde nadiren korunmaktadır. Örneğin, soy, zenginlik, sınıf, sosyal statü, politik görüş, felsefik - ideolojik düşünce bu kapsamda ele alınabilir. Sonuç olarak nefret suçlarıyla korunacak karakteristiklerin neler olduğuna ilişkin uluslararası bir uzlaşının olmadığı söylenebilir.

III. Türk Ceza Kanunu'nda Düzenlenen Nefret Suçları

Kanun önünde eşitlik başlığı taşıyan Anayasa m. 10'da "*herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir*" hükmü yer almaktadır. Anayasa ile konulan bu temel kurala uygun bir şekilde kanuni düzenlemeler yapılması kanun koyucunun görevidir. Bununla birlikte yapılan kanuni düzenlemelere aykırı hareketlerin karşılığı olarak öngörülen tedbir ya da yaptırımların yetersiz kalması durumunda ceza hukuku yaptırımları ile müdahale zorunluluğu devreye girecektir.

TCK m. 3/2'de "*ceza kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamaz.*" hükmü yer almaktadır. Nefret suçlarının ilk olarak bu hükmü ihlal ettiği söylenebilir⁵³. Bu genel normun dışında TCK m. 122, 125, 153 ve 216'da düzenlenen suçlar da nefret suçlarındandır. Yine TCK m. 76'daki soykırım, TCK m. 77'deki insanlığa karşı suçlar, TCK m. 115'teki inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme

---

(53) Gürler, s. 270.

suçlarında da nefret ve önyargı saikine ilişkin hükümler yer almaktadır. TCK'daki bu düzenlemeler dışında 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesi-ne Dair Kanun m. 14/2'de de benzer bir düzenleme bulunmaktadır. Çalışmamızın kapsamını gözeterek bu suçlardan bazılarına dair öz bilgilere yer vereceğiz.

A. TCK m. 122 (Nefret ve ayrımcılık)

Türk hukukundaki nefret suçlarına ilişkin düzenlemelerin başında 5237 sayılı TCK m. 122'deki nefret ve ayrımcılık suçu gelir. Bu suçun 765 sayılı TCK'da düzenlenmediği ifade edilmelidir. TCK m.122'nin, 02/03/2014 tarihli ve 6529 sayılı Kanunun 15. maddesi ile değiştirilmiş mevcut hali şu şekildedir:

“(1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,

b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c) Bir kişinin işe alınmasını,

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, (TCK md 117) bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”⁵⁴

6529 sayılı Kanun m. 15 ile yapılan değişiklikte madde başlığına ayrımcılık ibaresinin yanına nefret ibaresi eklenerek söz konusu suçun nefrete dayalı ayrımcılık olduğuna vurgu yapılmıştır. Değişiklikle birlikte maddede düzenlenen suç için öngörülen yaptırımın alt ve üst sınırlarının artırılması ve adli para cezası seçeneğinin kaldırılması suçla mücadele açısından müspet bir gelişmedir. Yine kanunilik ilkesi gözetilerek, ayrımcılığın dayandığı sebeplerin zikredildiği maddenin 1. fıkrasının ilk cümlesinde yer verilen “ve benzeri sebeplerle” ibaresine yeni düzenlemede yer verilmemesi de isabetli olmuştur.

Nefret, bu suçun bir nitelikli hâli değil, temel hâline ilişkin bir unsurdur. Nefret saikiyle çeşitli seçimlik hareketlerin icra edilmesi suç olarak düzenlenmiştir. Bu suçun, nefret saikiyle işlenen ayrımcılık suçu olduğu doktrinde ifade

---

(54) TCK m. 122'deki hükümde nefret saiki suçun temel halinin bir unsuru olduğu için bu suçun nefret suçu veya ayrımcılık suçu olmadığı yönündeki görüş için bkz. Özen, Aykutatp/Gizem, Kübra, “Nefret ve Ayrımcılık Suçu”, NKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 2021/2, s. 448; Kahraman, s. 222. Yargıtay da bu suçu nefrete dayalı ayrımcılık suçu olarak tanımlamaktadır. Bkz. Yargıtay 18.CD. 12.11.2016, E. 2015/26353, K. 2016/6373.

edilmektedir⁵⁵. Dezavantajlı grubunun karakteristik özelliği olarak ise dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep belirlenmiştir. Bu yelpazenin oldukça kapsayıcı olduğu söylenebilir. Doktrinde ise cinsel yönelik ve sendika üyeliğinin kapsama dâhil edilmemesi bir eksiklik olarak kabul edilmiştir⁵⁶.

TCK m.122 Yargıtay kararlarına da konu olmuştur. Yargıtay 18. Ceza Dairesi-nin 01/10/2019 tarihli ve e: 2018/1978, k: 2019/13554 sayılı kararında bu suça dair açıklamalarda bulunularak "*nefret*" ve "*ayrımcılık*" kavramlarına açıklık getirilmiştir⁵⁷. Yargıtay'a göre nefret suçundan söz edebilmek için öncelikle işlenen fiilin Ceza Kanununda bağımsız bir suç olarak düzenlenmesi gerekir. İşte nefret suçu bu suçların benzer özellikler taşıyan bir grupla gerçek ya da öyle algılanan bağı, bağlılığı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle kişilere karşı işlenen her türlü suçtur. Ayrımcılık suçunda ise "*fiili suç haline dönüştüren kişilere sahip oldukları aidiyetleri nedeniyle takınılan ön yargılı tutumdur. Ön yargı ise başka şahıs veya gruplara karşı hoşgörüsüz, haksız ve ayrımcı tutumlardır. Burada şahıs ve gruplara aidiyetleri, taşıdıkları karakteristik özellikleri nedeniyle olumsuz davranışta bulunulmaktadır.*"

Yargıtay ve doktrin görüşleri birlikte değerlendirildiğinde TCK'nın 122.mad-desinde yapılan değişiklik sonrasında, bu madde ile düzenlenen nefret suçunun, "*ayrımcılık suçunun nefret saikiyle işlenmesi*" şeklinde düzenlenen bir özel hâli olarak kabulü gerekecektir.

B. TCK m. 125/3 – 6222 sayılı Kanun m.14/2

Hakaret suçunun nitelikli hallerine dair TCK m. 125/3-b,c de yer verilen düzenleme nefret suçu kapsamındadır. Söz konusu hükümler Anayasanın "*Din ve Vicdan Hürriyeti*" başlıklı 24. maddesinde yer verilen "*dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz*" ilkesinin ceza hukukundaki tezahürüdür. Fıkranın (b) bendinde hakaret suçunun "*dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamasından, değiştirmesinden, yaymaya çalışmasından, mensup olduğu dinin emir ve yasaklarına uygun davranmasından dolayı işlenmesi*"; (c) bendindeyse "*kişinin mensup bulunduğu dine göre kutsal sayılan değerlerden bahisle işlenmesi*" halinde cezanın alt sınırının bir yıldan az olamayacağı hükme bağlanmıştır. Hakaret suçunun cezayı artıran bu nitelikli hali genel kastla işlenebilecektir⁵⁸. 765 sayılı Ka-

(55) Ersoy, s. 115.

(56) Bkz. Özen Aykotalp, s. 448.

(58) Artuk, Mehmet Emin/Alşahin, Mehmet Emin, "Dini Değerleri Aşağılama Suçu (TCK m.216/3)", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan, C. 20, S. 1, s. 999(989-1012)

(57) Yargıtay 18.CD, 01/10/2019 gün ve 2018/1978 E, 2019/13554 K sayılı ilâmı: "TCK'nın 122. maddesi 6529 sayılı 15. madde ile değiştirilerek maddenin "Ayrımcılık" olan başlığı "Nefret ve Ayrımcılık" olarak değiştirilmiştir. 6529 sayılı Yasa'nın gerekçesinde "Nefret suçlarında hedef mağdurdan öte mağdurun üyesi olduğu sosyal gruptur. Fail için ise ön yargı, açık veya örtülü şekilde suçun işlenme motivasyonunu oluşturmaktadır. Ayrımcılık temelli olması nedeniyle nefret suçu, fail ve mağdur ile birlikte tüm toplumu yakından etkilemektedir. Bu kapsamda Türk Ceza Adalet Sistemine daha uygun olacak şekilde TCK'da, ayrımcılık suçuyla birlikte nefret suçu da düzenlenmektedir." ifadesi ile TCK'nın 122. maddesinin, nefret suçunu da düzenlediği vurgulanmıştır. TCK'da yapılan bu düzenleme karşısında, "nefret suçu, ayrımcılık ve nefret söylemi" kavramlarının bilinmesi zorunlu hale gelmiştir. Ancak, yasa koyucu bu kavramların yasadaki tanımlarına yoluna gitmemiştir. Bu nedenle öğretici ve uluslararası belgelere kabul gören nefret ve ayrımcılık suçları ile nefret söylemi tanımlarının benimsenmesi gerekir. Bunların, benzer özellikler içermesine karşılıklı farklı kavramlar olduğu aşağıdaki açıklamalardan anlaşılacaktır.

Nefret suçu: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) tanımına göre; Mağdurun mülkünü ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek veya hisseden ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir gruba gerçek ya da öyle algılanan bağı, bağlılığı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçtiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suçtur.

Nefret suçunun oluşması için, failin ön yargı saiki ile hareket ederek Ceza Kanununda suç olarak düzenlenen eylemi kişi veya gruba karşı aidiyeti nedeniyle işlenmesi gerekir. (Asuman Aytekin Nefret suçu Kavramı ve Türk Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi İstanbul 2012 s. 107) Yani nefret suçundan söz edebilmek için öncelikle işlenen fiilin Ceza Kanununda bağımsız bir suç olarak düzenlenmesi gerekir.

TCK'da bu anlamda bir nefret suçu düzenlenmemiştir. Nefret söylemi: Nefret (latince odium) kelimesi arapça kökenli olup, TDK tanımına göre; Bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu ya da tikslenme, tiksinti (<http://www.TDK.gov.tr> erişim tarihi 30/03/2016) anlamlarına gelmektedir. Günümüzde nefret söyleminin belirlenmesinde, Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından 1997 yılında kabul edilen R(97) 20 sayılı tavsiye kararındaki tanım esas alınmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen bu kararda nefret söylemi; "İrklı nefreti, yabancı düşmanlığını, antisemitizm veya hoşgörüsüzlükle ifade edilen saldırgan milliyetçilik, ırkçılık, ayrımcılık, azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara düşmanlık da dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir." biçiminde tanımlanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında, nefret söylemine ilişkin kesin bir tanım bulunmadığına vurgu yaparak, Erbakan N.-Türkiye davasına ilişkin kararda bu konudaki tutumunun; demokratik toplumlarda tolerans ve insan onurunun gözetilmesi gereğinden yana olduğu ve bu yolda gerekirse nefreti kışkırtan toleranssızlığın her türlü ifade biçiminin yasaklanabileceği yönünde olduğunu ortaya koymuştur (Erbakan N.-Türkiye Davası başvuru no 59405/00) Handyside V- Birleşik Krallık kararında ise, ifade özgürlüğünün bir toplumun temel değerlerinden biri olduğu, ifade özgürlüğü kapsamında yalnızca zararsız görülen bilgi ve fikirlerin değil aynı zamanda gerek devleti gerekse toplumu herhangi bir kesimini rahatsız edecek veya şok edebilecek bilgi ve fikirlerin de bulunduğu ve bunların demokratik toplumun gereklerinden olan çoğulculuk hoşgörü ve açık görüşlülüğün bir sonucu olduğunu belirtmiştir. (Handyside V. Birleşik Krallık başvuru no 5493/72, para. 49) AİHM, Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen 1997 tarihli ve R(97) 20 sayılı tavsiye kararındaki tanıma Gündüz M. - Türkiye (Başvuru no: 35071/97) davasında atıfta bulunarak tanımlı bir ölçüde kabul ettiğini göstermiştir; ancak yine de kendini şekli olarak bu tanımlarla sınırlı kabul etmeyerek her davada olayları tek tek incelemek ve olayları geliştiği bağlam ve çerçevede değerlendirmektedir.

Ayrımcılık: İrk, etnik köken, cinsiyet, din gibi bir takım sebeplere dayanarak, kişilere karşı uygun olmayan, farklı davranışlarda bulunulmasıdır. Burada işyerinde ya da malların veya hizmetlerin alımında yapılan ayrımcılık cezalandırılmaktadır. (Asuman Aytekin a.g.e s.107) Fiili suç haline dönüştüren kişilere sahip oldukları aidiyetleri nedeniyle takınılan ön yargılı tutumdur. Ön yargı ise başka şahıs veya gruplara karşı hoşgörüsüz, haksız ve ayrımcı tutumlardır. Burada şahıs ve gruplara aidiyetleri, taşıdıkları karakteristik özellikleri nedeniyle olumsuz davranışta bulunulmaktadır. T.C. Anayasası 10. maddesinde, "ayrımcılık yasağı", Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 26. maddesinde ise "hukukun ayrımcılığına karşı korunma" düzenlenmiş, TCK'nın 3. maddesi ile de, "Kanunun uygulanmasında ayrımcılık" yasaklanmıştır.

TCK'nın 122. maddesinde, "Ayrımcılık" suçu; "(1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle,

- a- Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,
- b- Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,
- c- Bir kişinin işe alınmasını,
- d- Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır." şeklinde düzenlenmiştir. Bu suçun maddi unsuru:

Failin 122. maddesinde sayılan "engelleme, işe alınmaması veya alınması ile reddetme" hareketleridir. Bu suç, seçimlik ve bağlı hareketli bir suçtur. Hareketlerin gerçekleşmesi ile suç tamamlandığından bu yönüyle sırf hareket suçudur. (Caner Yenidünya TCK'da Ayrımcılık Suçu Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2006/4 sayı 11. İstanbul 2006 s. 107) Suçun Manevi Unsuru: Bu suç sadece kasıtlı işlenebilen bir suçtur. Ancak genel kast yeterli değildir. Ayrıca failin maddede belirtilen seçimlik ve bağlı hareketlerden en az birini nefret saiki ile işlemesi gerekir. 6521 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle ayrımcılık niteliğindeki hareketlerin nefret saiki ile işlenmesi manevi unsur olarak eklenmiştir. TCK 122. maddesinde ırk, devlet, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefrete dayalı ayrımcılığı suç saymıştır. Yasa koyucu burada açık bir şekilde on koruma grubu belirlemiş ve bu on koruma grubuna yönelik seçimlik ve bağlı hareketleri suç olarak düzenlenmiştir. Suç ve Cezada Kanunilik İlkesi gereği bu on koruma grubu dışındaki bir gruba nefret saikiyle de olsa ayrımcılık yapılması durumunda veya bu on koruma grubuna karşı maddede belirtilen dört farklı seçimlik hareket dışında bir eylemle ayrımcılık yapılması halinde de ayrımcılık suçu oluşmayacaktır. Korunan Hukuki Yarar:

İnsanlar arasında ayırım yapılması engellenerek kişilerin hukukun geçerli hak ve özgürlüklerden keyfi olarak yoksun bırakılmasının engellenmesidir. TCK'nın 122. maddesinin başlığı "nefret ve ayrımcılık" suçu olarak belirtilmesine karşın TCK da, yukarıda tanımlanan anlamda bağımsız olarak nefret suçu düzenlenmesi yoluna gidilmemiştir. TCK'nın 122. maddesinin sadece nefret saiki ile işlenen ayrımcılık eylemlerini suç olarak düzenlediğini görmekteyiz..."

nun m. 175/3 ile bu madde arasında benzerlik söz konusudur⁵⁹.

6222 sayılı Kanun m. 14'de de hakaret suçuna dair benzer bir hüküm söz konusudur. Düzenlemeye göre spor alanlarında toplum kesimlerini din, dil, ırk, etnik köken, cinsiyet veya mezhep farkı gözeterek hakaret oluşturan söz ve davranışlarda bulunan kişi, fiili daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde, bir yıldan üç yıla hapis cezası ile cezalandırılacaktır.

C. TCK m. 153

Türk Ceza Kanunu'nun "İbadethanelere ve Mezarlıklara Zarar Verme" başlıklı 153. maddesinin⁶⁰ üçüncü fıkrasında da bir nefret suçu düzenlenmiştir. Maddenin ilk iki fıkrasında nefret saikine dair herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bu fıkralarda ibadethanelere, bunların eklentilerine, buralardaki eşyaya, mezarlara, bunların üzerindeki yapılara, mezarlıklardaki tesislere, mezarlıkların korunmasına yönelik olarak yapılan yapılara yıkmak, bozmak veya kırmak suretiyle zarar verilmesi, belirtilen yerlerin ve yapıların kirletilmesi cezalandırılmaktadır. Üçüncü fıkrada ise bu fiillerin, ilgili dini inancı benimseyen toplum kesimini tahkir maksadıyla işlenmesi halinde, verilecek cezanın üçte biri oranında artırılacağı düzenlenmiştir.

D. TCK m. 216

Kamu barışına karşı suçlardan olan Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama suçuna dair 216. maddenin⁶¹ üçüncü fıkrasındaki düzenleme de hukukumuzdaki nefret suçlarından. Düzenleme uyarınca halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması ha-

(59) "... bir kimseyi dini inançlarından veya mensup olduğu dinin emirlerini yerine getirmesinden veya yasaklarından kaçınmasından dolayı kinayan veya tezyif veya tahkir eden veya alaya alan kimseye altı aydan bir yıla kadar hapis ve beş bin liradan yirmibeş bin liraya kadar ağır para cezası verilir."

(60) Madde 153: " (1) İbadethanelere, bunların eklentilerine, buralardaki eşyaya, mezarlara, bunların üzerindeki yapılara, mezarlıklardaki tesislere, mezarlıkların korunmasına yönelik olarak yapılan yapılara yıkmak, bozmak veya kırmak suretiyle zarar veren kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkrada belirtilen yerleri ve yapıları kirleten kişi, üç aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.

(3) Birinci ve ikinci fıkralardaki fiillerin, ilgili dini inancı benimseyen toplum kesimini tahkir maksadıyla işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte biri oranında artırılır."

(61) Madde 216: " (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

linde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacaktır. Maddeye göre suçun oluşabilmesi için halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri aşağılanmasına dair eylemin alenen işlenmesi ve bu fiilin «*kamu barışını*» bozmaya elverişli olması gerekmektedir. Yargıtay kararlarında eylemin bu iki niteliğinin tespitine dair bazı açıklamalara yer verilmiştir.⁶² Yine Yargıtay kararında zikredildiği üzere 216. maddede cezalandırılan eylemin ifade hürriyeti kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir.⁶³

SONUÇ

Nefret suçu kavramı 20. yüzyılın sonundan itibaren hızla gelişen ve yayılan bir kavramdır. Günümüz toplumlarının çok çeşitli yapısının oluşturduğu gerilimleri çözmek ve ortak bir yaşam kültürü oluşturabilmek amacıyla devletlerin dikkate aldığı ilk çareler arasında hukuki düzenlemeler gelmektedir. Her ülkenin kendi kültürel ve toplumsal yapısı ile tarihsel süreci çerçevesinde bu suç için gerekli gördüğü karakteristik özellikler ön plana çıkarılmaktadır. Son çare olması nedeniyle ceza hukuku normları diğer hukuk alanları ile korunamadığı ölçüde devreye girerek nefret söylemi ve ayrımcılık fiillerinin işlenmesini önlemeye ve nefret konusunu oluşturan hakların korunmasına hizmet etmektedir.

Nefret saiki ile işlenen suçların giderek yaygınlaşması ve ırki, dini, milli ya da etnik gerekçelerle normal görülmeye başlanması nedeniyle ceza hukuku yaptırımlarına şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır.

Bununla birlikte belli gurupların, özellikleri nedeniyle fazladan bir korumaya tabi tutulması inancı yeni nefretleri doğurabilecektir. Bu nedenle kanuni düzenlemelerin açık olması, ceza hukukuna hâkim olan belirlilik ilkesine uygun bir şekilde yapılması ve aynı zamanda anayasal bir ilke olan eşitlik ilkesi doğrultusunda ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep gibi özellikleri belli bir gruba özgülemekten yapılması önemlidir.

---

(62) Y8.CD, 15.11.2018 gün ve 2017/20347 E, 2018/12859 K sayılı ilamı: "Ceza Genel Kurulu'nun 15.03.2005 tarih ve 2004/8-201 E, 2005/33 K sayılı ilamında da vurgulandığı üzere; aleniyet unsuru, herkesin veya birçok kimsenin okuyup görmesiyle değil, okuyup görebilmesi mümkün ve muhtemel olan yerlerde fiilen işlenmesiyle gerçekleşecektir. Somut olayda; sanığın belirli olmayan ve birden fazla kişi tarafından algılanabilme imkanı bulunan facebook adlı sosyal paylaşım sitesinde oluşturulan bir gurupta, Türk halkının büyük çoğunluğunun kutsal saydığı ve benimsemiş olduğu dini değerlere yönelik hareket içerikli paylaşımlarda bulunduğu, bir çok kininin yapılan paylaşımlara tepki göstermesi ve müştekinin de sanık tarafından yazılanlara karşı huzursuzluğunu dile getirerek şikayette bulunmuş olması nazara alındığında, suça konu fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olduğu anlaşıldığından, sanığın yüklenen suçtan mahkumiyetine karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde hüküm kurulması, Yasaya aykırı, O yer Cumhuriyet Savcısının temyiz itirazı bu itibarla yerinde görülmemiş olduğundan hükmün bu sebepten dolayı 5320 sayılı Yasanın 8/1 maddesi gereğince uygulanması gereken CMUK.nun 321. maddesi uyarınca bozulmasına..."

(63) Y.8.CD, 03.10.2019 gün ve 2019/10194 E, 2019/11813 K sayılı ilamı: "...Olayımızda sanık, kamuoyunda infiale yol açabilecek tarzda, İslam Peygamberi Hz. Muhammet (sav.) hakkında kamuya açık bir şekilde dini toplumda saygınlığını aşağılayacak şekilde ifadeler kullanmıştır. Bu ifadelerle sanık, Hazreti Muhammet (sav.) itibarsızlaştırmayı hedeflemiş İslam Peygamberinin saygı ve hayranlık duyulan kişi olmaktan çıkarmayı amaçlar şekilde kullanmıştır. Bu durum İslam dinine inananlar bakımından haklı bir öfke uyandırmıştır. Nitekim sanığın blogunda birçok kişinin sanığa karşı ifade ettiği gibi kamuoyunda ve basın yayın organlarında sanığa karşı bir öfke oluşmuştur. AİHM'e göre, dinsel görüşler ve inançlar söz konusu olduğunda, kamusal bir tartışmaya hiçbir katkısı olmayan başkaları için ucuz saldırı olarak görülebilecek ifadelerden kaçınmak gereklidir.

AİHS 9. maddede garanti altına alınan düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, inananların dini inançlarına saygı hususu, dinen kutsal sayılan nesnelere kışkırtıcı biçimde temsil edilmesi dolayısıyla ihlal edilmiş görülebilir. Bu tür kışkırtıcı temsiller demokratik toplumun bir unsuru da olması gereken hoşgörü ruhunun kötü niyetli biçimde ihlali olarak görülebilir. Sözleşmenin bir bütün olarak ele alınması ve böylelikle 10. maddenin uygulanması ve yorumunun, sözleşmenin mantığıyla uyumlu olması gerekir. (Otto Preminger Enstitute – Avusturya Kararı, 20.09.1994) Yine AİHM'e göre din ve inanç özgürlüğü söz konusu olduğunda başkalarına zarar verecek nitelikteki söylemlerden ve saygısızlık edecek davranışlardan kaçınılması gerekir. (İ. D – Türkiye Davası – 13.12.2005) AİHM kriterlerine göre sanığın yazısında ve blogundaki diğer ifadelerinin ifade özgürlüğü kapsamında kalıp kalmadığı noktasında değerlendirmek gerekirse; mahkeme bir ifadenin ifade özgürlüğü kapsamında kalıp kalmadığına ilişkin üç aşamalı bir kriter tabii tutmaktadır. İlk olarak; ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin yasal dayanağının meşru bir amacının olması gerekir. Nitekim 5237 sayılı TCK'nın sanığın cezalandırıldığı 216/3. maddesi cezalandırmanın yasal dayanağıdır.

2. olarak meşru amaç da başkalarının şöhret ve haklarının korunması ile dini barışı ve dini duyguları koruyarak kamu düzenliliğini önlemektir. Bu amaçlar da olayımızda söz konusudur.

3. olarak sınırlamanın demokratik toplumda gerekli ve orantılı olması gerekir. Nitekim olayımızda yapılan sınırlama demokratik toplumda gerekli ve orantılıdır. Sonuç itibarıyla yerel mahkeme ifade özgürlüğü hakkı ile dini barışın korunması arasındaki dengeyi gözetmiş konu ile ilgili ve yeterli gerekçeler ortaya koyarak takdir yetkisinin sınırlarını aşmamıştır. Nitekim AİHM'in (E.S. Avusturya – 25.10.2018) tarihli kararı da benzer niteliktedir.

5237 sayılı TCK'nın 216/3. maddesinde "fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması unsuru yer almaktadır." Kamu barışı kavramı soyut bir kavram olup bu soyut kavrama verilecek zararın somut biçimde ortaya konulması mümkün değildir. (Dr. Haluk Toroslu, Kamu Barışına Karşı Suçlar Bakımından Tahrik Kavramı - S. 1203) Nitekim bu suçlar zarar suçları niteliğinde olmayıp tehlike suçlarıdır. Dolayısıyla kamu barışının bozulma ihtimali suçun işlenmesi için yeterlidir. Bu unsurun gerçekleşmesi için kamu barışını bozmak için açık ve yetkin bir tehlike olması gerekmez. Nitekim AİHM E.S – Avusturya Kararı'nda ulusal yetkili makamların kendi ülkelerinde dini barışı hangi ifadelerin bozabileceğini değerlendirmek için daha iyi bir konumda olduklarını ve bu anlamda geniş bir takdir yetkisine sahip olduklarını ifade etmiştir.

Bu itibarla; bozmaya uyularak yapılan yargılamaya, dosya içeriğine, toplanıp karar yerinde gösterilen ve değerlendirilen delillere, oluşa ve mahkemenin soruşturma sonucunda oluşan inanç ve takdirine, suçun oluşumuna ve niteliğine uygun kabul ve uygulamasına, hukuka uygun, yasal ve yeterli olarak açıklanan gerekçeye göre, Cumhuriyet Savcısının cezanın eksik tayin edildiğine, sanık müdafinin suçun unsurlarının oluşmadığına yönelik temyiz itirazları yerinde görülmediğinden reddiyle hükmün onanmasına, 03.10.2019 gününde oyçokluğuyla karar verildi..."

KAYNAKÇA

- Artuk, Mehmet Emin/Alşahin, Mehmet Emin, "Dini Değerleri Aşağılama Suçu (TCK m.216/3)", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan, C. 20, S. 1, (989-1012)
- Bulut, İlhan, Nefret Suçları, 2014, Adalet.
- Demirbaş, Timur, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları", DEÜHFD, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, 2017.
- Ersoy, Uğur, "Çağımızın Pandemisi: Nefret Suçları", TAAD, 2018/35.
- Gürlü, Cemalettin, "Nefret Suçları ve İş Hayatı", Ankara Barosu Dergisi, 2010/1.
- Kahraman, Recep, "Nefret Saikinin Türk Ceza Kanunu'nda Yer Alan Ayrımcılık Suçuna Etkisi", MÜHF-HAD, 2021/1.
- Koca, Mahmut/Üzülmüş, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 11. Baskı, 2018, Seçkin.
- Özar, Süleyman, "Türk Hukukunda Nefret Suçlarına -Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Taahhütleri Çerçevesinde- Genel Bir Bakış", TAAD, 2021/48.
- Özen Aykutanp/Gizem, Kübra, "Nefret ve Ayrımcılık Suçu", NKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 2021/2.
- Sinar, Hasan, "Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları", Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan.

2. OTURUM KONUŞMALARI

SELMA ÖZTÜRK PINAR

KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA NEFRET SUÇLARI

GİRİŞ

Dijital çağda erişim ve iletişim imkânları artmış ve insanlık için büyük yenilikler ve kolaylıkları birlikte getirmiş olması bir yana, her terakkinin istenmedik yan etkilerinin olması dijital ortamda da var olan bir gerçektir. Bir yandan sosyal medya iletişim, görüş ve kanaat bildirme aracı veya tenkit gibi faaliyetler için kullanılırken, diğer yandan da sahte hesaplarla (fake account) veya gerçek kimliklerle, insanlar sanal âlemin meçhul ve muğlak ortamında başkalarına daha rahat bir şekilde ve sınır tanımaksızın hakaret ve nefret içerikli söylemlerde bulunabiliyorlar. Ortam sanal olunca yazdıkları veya söyledikleri sözler de bir o kadar – gerçek dışı zannedersesine- sanal ortamda hakaret etmenin hakiki sonuçlarını muhasebe edemiyorlar veya bu sonuçları bilmelerine rağmen nefret içeren sözlerinde ısrar ediyorlar. Nefret söylemlerinin artış göstermesiyle birlikte bu tür söylemleri – ki bilhassa söylem bir suçta, fiilen bir nefret suçuna dönüşüyor ise – sorumlu merciler gereken hukuki adımları atmak mecburiyetindedir. Nefret suçlarına karşı verilen mücadelede her ülke kendi yöntemini oluşturmuştur. Bu makale Federal Almanya Cumhuriyeti'nde nefret söylemlerinin ve nefret suçlarının boyutu, bu suçlara karşı verilen mücadeleyi, alınmış olunan yöntem ve tedbirleri ele alınacak.

I. Genel Bakış

Almanya'da internet ve sosyal medya platformlarında hakaret içerikli agresif ifadelerde artış görünmüştür. Nefret söyleminin (Hassrede) ve nefret suçunun (Hasskriminalität) hukuki bir tanımı olmayıp nefret söylemi, hukuki nitelik taşıyan siyasi bir kavramdır. Nefret kelimesinin tanımını ise kanunda değil, yüksek mahkemelerin içtihadında bulmaktayız. Almanya federal mahkemesi, nefret kavramını, „arttırılmış, salt bir ret veya aşağılamanın ötesinde ilgili toplum kitlelerine karşı düşmanca bir tutum" olarak tarif etmektedir. Aslında sosyal medyada ifade edilen (sözlü nitelikte olsun/ yazılı nitelikte olsun) bütün görüşler bir kanaat niteliği taşıdığı için sosyal medya dışındaki tüm ifadeler gibi Alman Anayasa'sının m. 5 tarafından anayasal düzeyde koruma altındadır. Kullanılan ifadelerin nefret söylemi niteliğinde mi, ifade özgürlüğü koruması altında mı yer alması sorusu bazen ince bir çizgiye bağlı olup ayırt edilmesi zor bir durumdur. Diğer yandan Almanya, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler üyesi olup, Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi AİHS'nin ifade özgürlüğünü düzenlediği 10.maddesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi İHEB'in 19.maddesi uyarınca da ulusal düzeyde ayrıca ifade özgürlüğünü korumak ve garanti etmek mecburiyetindedir. Kullanılan ifadeler, yalan vasfında haber (fake news) niteliğinde de olsa, yalan olması hasebiyle değil sadece ceza hukuki anlamında bir suç niteliği taşımaktaysa, ifadenin sahibi bir suç işlemiş olur. Salt düşünceler ise (*Cogitationis poenam nemo patitur*- düşünceler cezasızdır ilkesine dayandığı için), zihniyet veya tutum mahiyetinde olması münasebetiyle nefret söylemlerine bir sınır çizerek suç teşkil etmemektedir (Gesinnungsstrafrecht).

II. Nefret Söylemlerinin Türleri ve Muhatap/ Mağdur Kitleleri

Her ülkenin kendi toplumsal yapısı ve şartlarına göre nefret söylemlerinin türü veya bu söylemlerin muhatabı olan belli kitleler mevcuttur. Almanya'da ise nefret söylemleri bireylere veya belli gruplara karşı ifade edilmektedir. Bazı durumlarda ise, kullanılan bir nefret söylemi insanları mükerrer ayrımcılık (Mehrfachdiskriminierung) niteliğinde tahkir edebilmektedir. Nefret söylemlerinin türlerini ve mağdur grupları tasnif edecek olursak, öne çıkan türleri aşağıdaki şekilde listelememiz mümkündür. Bir hususu hatırlatmakta fayda var. Burada sayılan gruplar, nefret söylemine maruz kalan gruplarda öne çıkan gruplardır. Bu grupların dışında da nefret söylemlerine maruz kalan insanlar vardır. Mezkûr gruplarda bulunmayıp yine de nefret söylemi muhatabı olan insanlar mesela toplumda insan haklarını savunan ve insanı aşağılayan nefret söylemlerine karşı mücadelesini sürdüren kişiler veya gruplardır.

A. Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı (Rassismus und Fremdenfeindlichkeit)

Almanya'da nefret söylemlerinin muhatabı ve mağduru denildiği zaman burada öncelikle ırkçılık ile yabancı düşmanlığını görüyoruz. Bu tür nefret söyleminde, insanlar aslından ve köklerinden kaynaklanan bir ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Alman ırkına dâhil olmayan ve yabancı olarak algılanan insanları kapsayan bu nefret söylemleri, her türlü "farklı" olarak nitelendirilen insanlara karşı yapılmaktadır. Yabancı olarak görülen bütün insanların –ki yabancı olup bu ayrımcılığa uğramayan ırklar da var– Almanya'yı terk etmeleri gerektiğini dile getiren bu tür nefret söyleminin mağdur kitlesi genellikle zenciler ve Türklere'dir. Konuyu zenciler üzerinden örneklendirecek olursak, Almanya'da bugün kullanımı yasaklanmış, toplum tarafından hassasiyet geliştirmiş bir "Neger" kavramı vardır. Bu yüzden "Neger" kavramını kullanmak bugün Almanya'da bir nefret suçu teşkil etmektedir. Hatta gazete haberlerinde bu hassasiyet gereği kelimenin bütünü yazılmaz, "N-harfı" ile kısaltılması yapılır. Aslından kaynaklanan ayrımcılık genelde üstün ırkın diğer ırklara karşı göstermiş olduğu her türlü ayrıştıracı ifadelerdir.

B. Antisemitizm ve Müslüman karşıtlık = Yahudilerin ve Müslümanların ayrımcılığı (Antisemitismus und Antimuslimischer Rassismus)

Devamında nefret söylemlerinde antisemitizm ve Müslüman karşıtlığı ayrımcılık yer almaktadır. Müslümanların ve Yahudilerin muhatap olduğu bu nefret suçlarında bilhassa aşırı sağcılar ve Naziler fail olarak dikkat çekmektedir. Başvurdukları nefret söylemlerinin içeriği ise, Holokost'ın inkârını, Yahudi ve Müslümanların dini hassasiyetleriyle alay ve istihza eden nefret söylemleridir. Bu söylemler, Almanya'da yaşayan bu iki kitleye karşı kışkırtmaya hatta suç işlemeye sebep olacak niteliktedir. Örnek olarak mabetlerin (cami ve havraların) kundaklanmasını veya sokak saldırılarını verebiliriz. Müslümanların maruz kaldığı nefret söylemleri –şu an Almanya'da sayı olarak en çok hedef alınan kitle olmaları sebebiyle– daha ayrıntılı yer verilecektir. Nitekim burada aleni bir şekilde nefret söylemlerin suç niteliğinde olmasına rağmen, nefret suçu olarak tasnif edilmeyen ve suçu takip edilmeyen birçok söylem bulunmaktadır.

C. Antiziganizm = Romanlara karşı ayrımcılık (Antiziganismus)

Bu tür nefret söylemlerinin muhatabı, Çingene (Sinti) ve Romenlerdir (Roma). Tarihi sebeplerden dolayı Almanya'da yaşayan bu etnik grup aşağılanma ve hakir görülmeye maruz kalan diğer bir kitledir. Nitekim 2. Cihan Harbinde Holokost'ta soykırıma uğrayan bir etnik grup da Çingene ve Romenlerdir. Antiziganizm'i önleyici bir tutum olarak şu örneğin verilmesi fayda sağlayıcıdır. Almanya'da eskiden ketçap tarzı soslardan birinin ismi "Çingene sosu" idi. 2013 yılında Çingene ve Roman derneği bu ismin aşağılayıcı nitelikte olması sebebiyle değiştirilmesi-

ni talep etmişti. Birçok üretici firma bu talebi reddetmiş olsa da, 2020 yılında bu talep üreticiler tarafından yavaş yavaş dikkate alınmış ve Çingene sosunun ismi "Macar usulü biber sosu" olarak değiştirilmiştir. Bu adımla, bir nefret söylemi içerikli ifade ortadan kaldırılmıştır.

D. Ableizm = Engelli Ayrımcılığı (Ableismus)

Almanya'da nefret söylemleri sadece farklı ırkları ve dinleri hedef almamakta, aynı zamanda sosyal statü, görünüm hatta sağlık gibi unsurlara dayanarak da insanlara nefret aşılacaktır. Sağlık sebeplerinden kaynaklanan dış görünümünde ise engelliler ayrımcılığa maruz kalmaktadır. "Sakat" veya "Beyinsiz" gibi ifadelerle mağdurlar tahkir edilmekte, bu içerikler ise nefret söylemi niteliğindedir. Ableizm, yani kişinin bedensel veya zihinsel engellerine dayanan ayrımcılık ve buna dayanan he türlü tahkir edici nefret söylemi yine suç teşkil etmektedir.

E. Klasizm = Sınıf Ayrımcılığı (Klassismus)

Bu tür nefret söylemleri, bilhassa Almanya'da "alt sınıfa" dâhil olan insanlara karşı kullanılmaktadır. Devletin sosyal yardım parasıyla geçinen insanları aşağılamak amacıyla ifade edilen "asalak" veya "parazit" gibi nefret içerikli bu söylemler de Almanya'da rastlanan nefret suçları arasındadır. Klasizm, sınıf ayrımcılığı, "zaten devleti sömürüp duruyorsun, utanmıyor musun! Yan gelip yata- na bak! Bizim paralarımızla geçiniyorsun!" gibi ifadeler de bu sınıfa karşı yapılan ayrımcılık içeren nefret söylemleridir.

F. Lookizm = Dış Görünüştüklük (Lookismus)

Lookizm ise, bir insanın dış görünüşüne yönelik yapılan hakaret ve aşağılamadan kaynaklanan bir tür nefret söylemidir. İnsanların özellikle vücut bütünlüğünü ve azalarını (şişman, cılız, iri gibi) veya yüz hatlarını alay konusu eden söylemler, rencide edici mahiyette olması münasebetiyle hakaret sayıldığı için yasaklanmalıdır. Almanya'da dış görünüşünden ayrımcılığa uğrayan bir kitle ise sarışın kadınlardır (Blondine). Sarışın kadınların akıl seviyesini sorgulayan/alay eden fıkralar (Blondinenwitze) bilhassa 90lı yıllarda yapılmıştır.

G. Seksizm = Cinsiyete yönelik Ayrımcılık (Sexismus)

Son olarak cinsiyetinden dolayı nefret söylemine maruz kalmış ve ayrımcılığa uğramış insanlar vardır. Özellikle kadınlar bu tür nefret söylemlerinin muhatabı olarak bilinmektedir. Kadın kotaları, giyim tarzı gibi unsurlar cinsiyete yönelik ayrımcılık için verilebilecek örneklerdir.

H. Nefret Söylemleri Muhtevasının Ceza Hukuku bakımından Tasnifi

Nefret söylemleri hukuki açıdan tasnif edilmek mecburiyetindedir. Her nefret içeren bir söylem (yorum/yazı/kavil) ceza hukuku bakımından bir suç teşkil etmemektedir. Söylemleri hukuki bakımdan tahlil edebilmek için onları üç kategoriye ayırmak mümkündür:

1. Objektif olmayan kışkırtıcı söylemler

İlk grupta, objektif olmayan ama kışkırtıcı söylemler içeren ifadeler yer almaktadır. Bu tür ifadeler objektif olmamasına rağmen hukuki anlamda suç kategorisine girmez. Objektif olmayan yalan bir haber olabilir. Kışkırtıcı olabilir fakat suç teşkil etmez.

2. Zararlı fakat ceza hukuku bakımından önem arz etmeyen söylemler

İkinci örneğimiz ise zararlı fakat ceza hukuku bakımından yine önem teşkil etmeyen söylemlerdir. Mesela, "bu mahalleye de Türkler dolalı, mülteciler gelesi müthiş bir koku yayıldı. Acayip gürültü var, çok sesliler. Bir anda mahallenin havası değişti." Bu, toplumsal huzur ve barış için şüphesiz zararlı bir ifadedir. Fakat herhangi bir kışkırtma ihtiva etmediği, yalan da olsa tespit edici nitelikte olduğu için ceza hukuku açısından, kayda değer değildir.

3. Ceza hukuku bakımından suç teşkil eden söylemler

Üçüncü tasnif, nefret suçları açısından önem arz eden ve ceza hukuku bakımından suç teşkil eden, suç sayılan sözlerdir. Misal olarak "Müslümanların hepsi öldürmeli, kökleri kazınmalı!" ifadesi verilebilir. Bu tür söylemleri hukuki bakımdan en ağır ve tehlikeli söylemlerdir. Bu sebepten suç teşkil edici bir özelliği olmakla beraber dava yolu da açılmaktadır.

III. Nefret Söylemi Örnekleri

Nefret söylemlerin de kendi içinde bir tasnifi olup üslubun ve muhteva bakımından farklı örnekleri vardır. Nefret söylemlerin hangi tiplere ayrıldığını misallerle izah edilmiştir. Buna göre:

A. Kasıtlı yanlış bilgi dağıtımı

Kasıtlı yanlış bilgi dağıtımı da bir nefret suçu teşkil edebilen bir söylem yöntemidir. Mesela "mültecilerin hepsinin pahalı cep telefonu var." şeklindeki ifade hem bir iddia ama aynı zamanda bir nefret söylemidir. Bu tür kasıtlı yanlış bilgilendirmelerin kışkırtıcı bir niteliği olması münasebetiyle nefret söylemi kategorisine girmektedir.

B. Mizah yoluyla hakaret

Nefret söyleminin bir diğer örneği; "Mülteciler markette para ödemiyorlar." örneğinde olduğu gibi söylemin mizah yoluyla ifade edilip aslında bir hakaret içermesidir. "Ben de yeni bir cep telefonu istiyorum, bir sonraki hayatımda mülteci olayım." gibi bir ifade de yine mizahi bir yöneme başvurulmuş olmasına rağmen, gerçekte ceza hukuku açısından ehemmiyetli olup suç sayılan bir nefret söylemidir. Bir diğer örnekte ise, Türklere yapılan bir lakap takma tarzıdır. Türklerin, Almanlar açısından çok sarımsak yemeleri münasebetiyle kendileri tarafından Türklere karşı "sarımsak yiyen" kullanmaları, Türklerin çok sarımsak tüketmeleri ve bu sebepten kokmaları da Almanya'da yaygın ön yargısal bir hakaret yöntemidir.

C. Basmakalıp (stereotipi) kullanımı

Basmakalıp, bir diğer adıyla "stereo tipik" kullanımı da yine nefret söylemi için başvurulan bir söylem tarzıdır. "Yabancılar dışarı!", "kayık doludur" örneklerinde olduğu gibi mülteciler için sıkça kullanılan bir ifade ve nefret söylemidir.

D. Komplo Teorileri

Komplo teorileri olarak adlandırılan nefret söylemleri, "Siyaset Almanya'nın İslamlaşmasını destekliyor." Gibi ifadeleri tasvir eder. Bilhassa ispata açık olmayan iddiaları komplo teorisi kategorisinde değerlendirilmektedir. "Devlet çocuklarımızı zarar veriyor." veya "onları eşcinselliğe teşvik ediyor." gibi ifadelerde yine komplo teorisi niteliğinde nefret söylemidir.

E. Biz belagati (Ötekileştirme)

"Biz" belagati de bu makalenin son nefret söylemi örneğidir. Özellikle Almanya'da ve Avrupa'da çok sık görülen ötekileştirme amaçlı kullanılan bir yöntemdir. "Onlar bizim kadınlarımızı tehdit ediyor.", "Bunların hepsini gebertmek lazım!" veya "Darağacında asılmalılar!" gibi örnekler, toplumu "biz" ve "onlar" olarak ikiye ayırmak ve bölme amacıyla, ayrıca bir suç keçisi aramak için kullanılmaktadır.

F. Nefret Suçların Cezai Boyutu

Almanya'da nefret söylemlerinin hangi içerikle nefret suçuna dönüştüğü ve Alman Ceza Kanunu'nun (StGB) hangi maddesine göre suç işlediği devamla şu şekilde izah edilebilir.

Almanya'da ceza-i ehliyet Alman Ceza Kanunu'nun 19. maddesine göre 14 yaş-tır. 14 yaşını tamamlamamış çocuklar nefret söyleminde bulunsa da ceza ehliyeti olmadığı için suç işlemiş olmaz. Aşağıda bir liste halinde söz konusu maddeler ve maddelerin Türk Ceza Kanunu'ndaki karşılığı yer almaktadır. Toplam nefret

suçlarından kaynaklı takriben 21 ceza maddesi nefret suçlarıyla irtibatlıdır. Bunlardan en önemlileri; kışkırtma, hakaret, iftira, zorlama, tehdit ve suç işlemeye alenen tahrik olmaktadır.

Maddeler

Volksverhetzung Md.130 ACK – Halkı kışkırtma (Md. 216 TCK)

Beleidigung Md.185 ACK – Hakaret (Md. 125 TCK)

Verleumdung Md. 187 ACK – İftira (Md. 267 TCK)

Nötigung Md. 240 ACK – Zorlama (Md.108 TCK)

Drohung Md. 241 ACK – Tehdit (Md. 106 TCK)

Anstiftung zu einer Straftat Md.111 ACK – Suç işlemeye alenen tahrik (Md. 214 TCK)

1. Madde 86a ACK – Yasak Semboller

Özellikle dikkat çeken bir madde ise, yasak sembollerdir. Almanya'da tarihi gerçeklerden dolayı bazı semboller yasaklanmıştır. Kullanımı ise madde 86a göre suç sayılmaktadır. Mesela Hitler selamı, diğer nazi dönemini hatırlatan gamalı haç gibi sembol ve işaretler, yasaklı terör örgütlerinin sembolleri ve propaganda malzemeleri, anılan madde kapsamında kullanımı suç sayılan yasak semboller olarak saymak mümkündür.

G. Nefret Suçlarıyla Mücadele

1. Genel

Almanya'da nefret suçlarıyla mücadele ise meselenin en önemli boyutudur. Sokakta veya gerçek hayattaki nefret suçlarını tespit ve takibi nispeten daha kolay görünüp sanal alemdeki nefret suçlarını takip etmek ise daha sıkıntılı ve külfetli bir mevzudur. Bilhassa "troll" veya "fake" hesaplar üzerinden işlenen suçların ve arka plandaki bulunan gerçek kişiyi tespit edebilmek ceza hukuku açısından önemlidir.

Bunun dışında, Almanya'da bilhassa Nazilerin kullandığı rakamsal kodlar,

harfler ve nesnelere yasaklanabilir niteliktedir. Mesela, A.H. harfi "Adolf Hitler" isminin kısaltması olması sebebiyle plakalarda kullanılmaz. Ayrıca Nazilere özgü kıyafetler ve sembolleri, hatta kıyafet markaları bile vardır, kahverengi bir sembol renktir, kendi kimliklerine özgü çizimleri (Springerstiefel) vardır. Bu tür rakam, harf veya nesnelere sosyal medyada paylaşmak bir nefret suçu niteliğini taşıyabilmektedir.

Mücadele ederken müdahale mecburiyeti ise nefret suçlarının bir başka boyutudur. "Gereğinden fazla" müdahalede bulunulduğu vakit "overblocking" sıkıntısının doğabileceği, yani "fazla bloklamadan" kaynaklanan kısıtlamalar ifade özgürlüğüne müdahale sıkıntısını da beraberinde getirebilmektedir. Mücadele ve müdahalede sürecinde ise olabildiğince "yasak yasal dengesinin" iyi korunması gerekmektedir.

2. Netzdurchsetzungsgesetz/ Facebook yasası

Mücadele boyutunda Almanya sosyal medyada nefret söylemlerini önlemek ve nefret suçlarını tespit ve takibi için mücadelesi şu şekildedir. Almanya'da "Netz" veya "Netzwerkdurchsetzungsgesetz" adlı ağ icra kanunu diye tercüme edilen ve Facebook kanunu da denilen yasa, 1 Ekim 2017'de meclis tarafından kabul edilip nefret suçlarına karşı mücadele için yürürlüğe girmiştir. Bugüne kadar iki kanun değişikliği yapılmıştır. Bu yasa nefret söylemini tanımlayıp sosyal ağları (Facebook, Twitter, Instagram, Tik Tok vd.) şikâyet üzerine nefret söylemlerini kısa süre içinde silmesine veya engellemesine mecbur tutmaktadır. Süreler, açıkça suç içeren söylemlerde 24 saat, ihtimali suç oluşturan içerikler de ise 7 gündür. Adalet Bakanlığı dairesi (BfJ), kendisinde içerikleri silme veya engelleme yetkisi olmadığından, bu yasayla sosyal ağlara sorumluluk yükleyip, içerikleri silme veya engelleme yetkisini vermiştir. Şayet sosyal ağlar şikâyet sonrası içeriklere yönelik (silme/engelleme) işlemini gerçekleştirilmeyip sorumluluklarını yerine getirmedilerse tekrardan bu daireye başvuru imkânı vardır. Daire içeriği gözden geçirir ve içeriğin bir suç teşkil ettiği ortaya çıkarsa, sosyal ağları para cezasına çarptırır. Ayrıca savcılık içeriği paylaşan kişiye de tespit eder. Şikâyet mercii olarak polis veya savcılık yasa da öngörülmüştür. İçeriği okuyan ve nefret söylemi ihtimali gören herkes polis veya savcılıkta suç duyurusunda bulunabilir.

Bu adımla yetinmeyen Almanya ikinci bir adımda kullanıcıların hakkını daha etkili koruyabilmek amaçlı "Aşırı sağ ve nefret suçlarına karşı mücadele yasa paketi" hazırlamıştır. Bu yasa ile sosyal ağ hizmeti verenler sadece içerikleri silmek veya engellemekle görevli olmayıp, buna ilaveten silinen/engellenen içerikleri,

Federal Suç Dairesi / Bundeskriminalamt (BKA) bildirmek mecburiyetindedir. Eğer hizmet veren ağ, gereken şartları yerine getirmez ise, para cezasına çarptırılır. (üstsınır 50 milyon Euro). Yine, hizmet veren ağlar, nefret içerikli paylaşımda bulunan kişileri tespit etme (İD numarası vs.) yükümlülüğündedir. Yerel siyasette bulunan siyasetçilerin, hakaret gibi suçlardan daha etkili korunması, ayrıca doktorlar ve bu sektörde çalışan insanları tehdit ve şiddete maruz kalmalarını engelleme amacı taşıyan bu yasa diğer yandan çocuk pornografisine karşı mücadele kapsamında da faydalıdır.

Dolayısıyla mezkûr yasa paketi gereği sadece şikâyet üzerine, nefret söylemlerinin kısa süre içinde sosyal medyada silinmesi veya engellenmesi sağlanmaktadır. Silinen paylaşım tamamen ortadan kalkarken, engellenen paylaşım ise sadece engelleyen devlette erişime kapalı olmaktadır. Yine suç içeren söylemleri, 24 saat içinde bu yasa gereği hizmet veren ağlar kaldırması gerekiyor. Yasa, paylaşımların takibini ve sorumluluğunu hizmeti verenlere yüklemiş oluyor. Bir başka ifadeyle, devletin kurumları sosyal medyadaki paylaşımları kaldırma, içerik silme veya engelleme yetkisi olmadığından bunu direkt sosyal ağ hizmeti sunanlara devrediyor. Şüpheli paylaşımlarda yine 7 gün içinde Facebook, Twitter vd. içeriği silmek veya engelleme mecburiyetindedir. Şikâyet üzerine içerikler hala silinmediyse, polis ve savcılığa tekrar şikâyet hakkı doğar. Bunun dışında somut nefret içerikli paylaşım "Bundeskriminalamt" adlı federal suç dairesine bildirilmesi gerekiyor. Bunlar da bu paylaşımda bulunan kişilerin IP numarasını tespit edip kişilere karşı soruşturmalar açabiliyor. Bu yöntem gayet etkili bir sosyal medyada nefret suçlarıyla mücadele etme yöntemidir.

3. Raporlama mecburiyeti

Facebook kanunu sadece yukarıda ayrıntılı bir şekilde bahsedilen düzenlemelerle yetinmiyor aynı zamanda bu sosyal ağ hizmeti verenlere raporlama mecburiyetini de yüklemektedir. Raporlama yükümlülüğüyle birlikte yılda iki tane – altı ayda bir- hizmet sunanlar ayrıntılı bir rapor yayımlamaları gerekiyor. Bu raporda kaç tane nefret suçu şikâyeti geldiğine dair, kaç tane nefret suçunu silinmiş veya engellenmiş gibi detaylı bilgiler yer alması gerekmektedir.

Türkiye'de de 2020'de Almanya örneğinden esinlenerek 5651 sayılı yasada değişikliğe gidilerek benzeri düzenlemeler hayata geçirildi. Ancak Türkiye içerikleri çıkarma yetkisini direkt hizmet verenlere değil hâkimlere yani yargıya vermiş oldu. Genelde Türkiye'yi ifade özgürlüğünü kısıtlamakla itham eden bir ülke olan Almanya farklı yöntem seçerek Türkiye'ye nazaran daha vahim bir kısıtlama uygulamaktadır.

4. Almanya Örneğinde Sosyal Medyada İçerik Çıkarma ve Engelleme İstatistiği-Twitter Rakamları

Bu görsel Twitter'de 2018'den 2021'e kadar altı aylık rapor sonucu mevcuttur. Üst sırada başvuru sayısı yer alırken, alt sırada da tedbir uygulanan başvuruların sayısı verilmektedir.

		2018/1	2018/2	2019/1	2019/2	2020/1	2020/2	2021/1
Twitter	Başvuru Sayısı	264.818	256.462	503.464	843.527	765.715	811.469	833.402
	Tedbir Uygulanan Başvurular (Engelleme/Çıkarma)	28.645	23.165	46.702	137.171	122.302	118.797	81.320

H. Avrupa'ya genel bakış

Nefret suçlarıyla sadece Almanya'da değil Avrupa'da da mücadele edilmektedir. Mücadelenin örneklerini Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin çalışmalarında bulmak mümkündür. Bir yandan toplam 27 üye ülkede aynı şekilde suçlara karşı mücadele etmek isteyen Avrupa Birliği diğer yandan üye ülkelerin kendi egemenliği altında nefret suçlarıyla mücadeleyi kendi ülke sınırı içinde düzenlemek istemesiyle ortak bir mücadele yöntemi bulmakta zorlanmaktadır. Bunun en göze çarpan sebepleri ise, ülkelerin nefret suçu anlamını farklı yorumlayabilme ve kültür anlayışlarının uyuşmamasıdır. Bu yüzden ortak mücadele ve müdahale için 27 ülkeyi bir çatı altında toplamak çok zordur. Avrupa Birliğinin amacı "Digital Services Act" adlı bir kanun çıkarmaktır. Avrupa Konseyi'nin "Bookmarks" adlı İngilizce bir kitabı vardır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise nefret söylemleriyle ilgili, ilintili tüm kararları listelemiştir. İngilizce yazılmış T.C. Adalet Bakanlığı'nın sitesinde gayri resmi tercümesi mevcuttur. Türkiye hakkında verilmiş olan bir karar ise, merhum Necmettin Erbakan hakkında 2006 yılından bir çıkan karardır.

Son olarak Almanya'da İslam ve Müslümanlara yönelik nefret suçları takibindeki sıkıntıları gösterecek bir örneğin verilmesi faydalıdır: İslam düşmanı bir polis memuru Facebook hesabında 2014-2019 yılları arasında sürekli "İnsan dışkısının yenmesi bir sofrada ne kadar yeri varsa, Müslümanların da Almanya'da o kadar yeri vardır." diye bir ifade kullanmış. Bu tekerrür eden bir ifadeden dolayı şahsa karşı Doğu Almanya'nın Rostock kentinde, dava açılıp mahkeme tarafından beraat etmektedir. Müslümanlara karşı nefret söylemler kullanıldığı zaman davalar genelde takip edilmemektedir. Fakat Müslüman kitle yerine başka bir ırk ya da başka bir dini mensubiyete karşı nefret söyleminde bulunmuş olsaydı dava farklı sonuçlanırdı. Antisemitizm meselesi toplum, medya ve siyasette daha büyük hassasiyetle takip edilmektedir.

KAYNAKÇA

- "Hate speech" https://www.echr.coe.int/documents/fs_hate_speech_eng.pdf (Erişim:01.03.2022)
- Council of Europe, BOOKMARKS, Bekämpfung von Hate Speech im Internet Durch Menschenrechtsbildung, <https://rm.coe.int/16806f9b35> (Erişim:01.03.2022)
- Council of Europe# Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kaosında İfade Özgürlüğünün Korunması, <https://rm.coe.int/aihs-kapsam-nda-ifade-ozgurlugu/16808db5d5> (Erişim: 01.11.2021)
- "Zum Thema Rassismus und Diskriminierung in Thüringen mit besonderem Fokus auf Hate Speech/Hassrede in den sozialen Netzwerken" <https://www.amadeu-antonio-stiftung.de/stellungnahme-der-amadeu-antonio-stiftung-zum-thema-rassismus-und-diskriminierung-in-thueringen-mit-besonderem-fokus-auf-hate-speech-8315/> (Erişim:01.11.2021)
- "Regeln gegen Hass im Netz – das Netzwerkdurchsetzungsgesetz" https://www.bmj.de/DE/Themen/FokusThemen/NetzDG/NetzDG_node.html (Erişim:01.11.2021)
- "Braune Kleidung, Was Rechtsextreme tragen" <https://www.br.de/nachricht/rechtsausen/rechtsextremismus-extremismus-kleidung100.html> (Erişim:01.11.2021)
- "Entschieden gegen Hetze im Netz" <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/gesetz-gegen-hasskriminalitaet-1722896> (Erişim: 01.11.2021)
- "Strafbarkeit von Vorbereitungshandlungen" <https://www.bundestag.de/resource/blob/503546/12828089dd7fe3463bca80aa5d33e0d3/strafbarkeit-von-vorbereitungshandlungen-data.pdf> (Erişim:01.11.2021)
- "Meinungsfreiheit in sozialen Medien" <https://www.bundestag.de/resource/blob/844922/242d8fb9fd1b6ff73170d6670e9fa634/WD-10-021-21-pdf-data.pdf> (Erişim: 25.10.2021)
- "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (Erişim:25.10.2021)
- "Neger" <https://www.gra.ch/bildung/glossar/neger/> (Erişim:25.10.2021)
- "Hassrede - typische Beispiele" <https://www.hss.de/gegen-hatespeech/hassrede-assistent/hassrede-beispiele/> (Erişim:25.10.2021)

2. OTURUM KONUŞMALARI

ADALET BAKANLIĞI İNSAN HAKLARI DAİRESİ BAŞKANLIĞI, BAŞKAN

DR. HACI ALİ AÇIKGÜL

İNSAN HAKLARI EYLEM PLANI KAPSAMINDA NEFRET SUÇLARI İLE ETKİN MÜCADELE

Değerli konuklar, hepimizi saygı ile selamlıyorum. Günün bu vaktinde vaktinizi alacağım. Aslında ben sunumu biraz daha geniş hazırlamıştım açıkçası. Sadece İnsan Hakları Eylem Planı'nda mücadele planı değil de ben uluslararası çerçeveye de girecektim. Baya sabahtan da sunumlar oldu. Tekrar olmaması adına bir kısmını çabuk geçeceğim. Sadece vurgulanması gereken yerleri vurgulayarak, inşallah kısa bir sürede, süremden de önce bitirmeye gayret edeceğim.

Uluslararası mücadele anlamında kısaca değineceğimiz bazı hususlar var. Malum ulusal sahada da yetersiz ve eksik. Belki tek yanlı. Bazı unsurlarla mücadele kısmı etkisiz ama ciddi çalışmalar, samimi gayretler olduğunu görüyoruz. Her Tür- lü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ve bunun organı olan CERD diye bilinen komite, yarı yargısal komite önemli raporlar hazırlıyor. Yine Avrupa Konseyi bünyesinde İrkçılığa Ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Sözleşmesi'nin organı olan ECRI nezdinde önemli raporlar hazırlanıyor. Tabi sözleşmelerden bahsetmeye gerek yok, onlarca sözleşme var. Bir kısım dokümanlar sabah yine hocamız açık konuşmasında bahsetti. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin inisiyatifiyle 2019 yılında "Nefret Söylemi Stratejisi ve Eylem Planı" hazırlandı. Önemli bir belge, araştırmacılara faydalı olması anlamında dile getirmek istedim.

Yine Avrupa Konseyi'nin ilk olarak 1997'de yayınladığı Bakanlar Komitesi'nin nefret söylemi üzerine üye ülkelerin tavsiye kararı, daha sonra 2 defa bu belgeyi güncelledi. Yine Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, nefret suçlarının kaydedilmesinin teşvik edilmesi, konusunda 2021'de bir rapor yayımladı. Bu da temel referans belgelerden veya araştırma belgelerinden biri olabilir. Öbür taraftan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 2011-2012 yıllarında oluşturduğu İslamafobi gözlem evi adlı bir oluşum, bir komite var. Orada da dünya genelinde İslamafobi olayları raporlaştırmaya çalışıp en son 13. Raporunu yayınladı diye hatırlıyorum. AĞİT bu anlamda Süleyman

Bey'in de bahsettiği gibi uluslararası kuruluşlar içerisinde daha detaylı belki en kapsamlı çalışma yapan bir kuruluş. Tüm katılımcı ülkelerden verileri topluyor. Projeler yapıyor. Eğitim çalışmaları yapıyor. Ve öbür taraftan da nefret suçları diye bir rapor yayınlıyor 2009 yılından itibaren düzenli bir şekilde hazırlıyor. Ve raporu da sembolik bir günde açıklıyor. Uluslararası hoşgörü günü olarak bilinen, her yıl 16 Kasım'da raporu açıklıyor. Türkiye'den de rapora ilişkin bugüne kadar, olumlu bir şekilde, iyi bir diyalog halinde bütün veriler sağlandı ve sağlanmaya da devam ediliyor.

AİHM içtihatlarını derlemiştim öne çıkanlardan ama konuşmalarda değinildi fakat 2 hususa dikkat çekmek istiyorum. AİHM nefret söylemine bakarken 2 temel ilke malum, ifade özgürlüğü, demokratik toplum değerlerinden birisidir. İstisna hoşgörüsüzlük temelinde nefreti yayan, teşvik eden, yücelten ya da gerektiren tüm ifade türlerinin engellenmesi, demokratik bir toplumda zorunlu görülebilir. Şimdi AİHM nefret söylemine bakarken öncelikle tabiri caizse evin kapısını tamamen dışarda tutan 17. maddeyi uyguluyor. Çok sert yaptığı bir kıstas. Yani Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki konulara kesinlikle faydalanılamayacağını düşündüğü nefret söyleminin ve suçlarının, 17. Madde kapsamında hakkın kötüye kullanılması kabul ediyor ve sözleşme kapsamında hiç almıyor. Süleyman Bey örneği verdi İngiltere'de o afiş asma olayı, mesela bu şekilde, bunun gibi birkaç örnek çıkarmıştım ben bu kapsama girecek. Hollanda'da bir siyasi partinin ırk ayrımcılığını teşvik eden broşürleri dağıtmak amacıyla mahkûm edilmesi ve kapatılmasının yine bu kapsamda, etnik temelli, din temelli çeşitli faaliyetlerini bu kapsama almıştır. Ama vakit almamak için üzerinden geçmeyeceğim.

AİHM'nin baktığı ikinci kıstas 10. Maddedir. Yani birinci kıstası geçiyoruz. Sözleşmenin koruma temeli şerhleri içerisine giriyor. Bir ifade olarak kabul edilebiliyor. Fakat ifadeye yapılan müdahalenin demokratik toplumla gerekli ve orantılı olduğuna karar veriyorsa bu anlamda da ihlal bulmuyor. Bu kapsamda örnek olarak sunabileceğim Belçika kararı var. Bu Belçika'nın Ulusal Cephe Partisi'nin başkanı kişi, "Belçika'nın İslamlaştırılmasına karşı koyun, sahte entegrasyon politikasını durdurun. Avrupa'da iş arayanları eve gönderin." sloganlarını içeren broşürleri dağıtması nedeniyle mahkûm ediliyor. AİHM 17. Madde testini geçiyor. Yani 17. Madde anlamında sözleşme konusundan hiç yararlanamaz kısmını geçiyor. Sözleşme kapsamına alıyor.

10. Madde anlamında ifade özgürlüğü malum Avrupa insan Hakları Sözleşmesi 10. Maddesi anlamında. İfadeye yapılan müdahalenin demokratik toplumlarda gerekli ve orantılı olduğuna karar verip, sözleşmenin ihlal edilmediğine karar veriyor. Yine Le Pen, Fransa kararı 2010 tarihinde, burada da "Fransa'daki Müslümanların

sayısı 5 milyon değil 25 milyon olduğu gün onların başa geçeceğini" ileri sürüyor. Ve çeşitli hakaret eden ifadeler kullanıyor. Le Pen, biliyorsunuz Ulusal Cephe lideri o dönemde. Faşist bir lider. Yine 17. Madde kapsamında değil de 10. Madde kapsamında değerlendiriyor ve 10. Maddenin 2. fıkrası Kapsamında korunmadan yararlanmasını yeterli olmadığını söylüyor ve ihlal yok diyor.

Türkiye'ye karşı bir karar var. İlginizi çekebileceğini düşündüğüm, bir yayın evi İH Türkiye, "Teolojik ve Felsefik Konular" denilen bir kitapta 2000 kopya basıyor. Fakat kitapta Allah, din, peygamber ve kutsal kitaba saygısızlık içeren dini teorisinin eleştirisinden ziyade dini değerlere hakaret içeren ibareler var. Ve AİHM burada yapılan haptisten, para cezasına çeviriyor. Düşük bir para cezası. Bundan dolayı demokratik toplumda yapılan müdahalenin gerekli ve orantılı olduğuna karar vererek, ihlal olmadığına karar veriyor.

AİHM'i kısaca özetledikten sonra Türkiye'de malum hocam detaylı bir şekilde anlattı. Nefret suçu düzenlemesi var mı yok mu? Tartışılıyor. AGİT istatistiklerine, AGİT değerlendirmelerine baktığımız zaman 2 türlü nefret düzenlemesi var. Nefret suçu düzenlemesi var. Bir kaç ülkede olan bir düzenleme. Müstakil bir nefret suçları kanunu. Bu çok kısıtlı. İkinci bir düzenleme ise Süleyman Bey'in anlattığı gibi, belli suçlara, nefret saikiyle işlenmesi ağırlaştırıcı neden veya unsur oluşturması durumunda, nefret suçları olarak kabul edilebiliyor. Ceza kanununda yaklaşık 8 madde, biz AGİT'e bildirirken nefret suçu kapsamında olduğunu değerlendirerek, Türk Ceza Kanunundaki 7-8 suçun nefret suçu olduğunu, nefret düzenlemesi olduğunu bildiriyoruz. Fakat AGİT en son geçen seneki, daha önceki yıllarda kabul ediyordu aslında 2019 raporu yayınlarken, ceza kanununu sadece 115. Madde, "İnanç, düşünce ve kanaat hürriyetlerinin kullanılmasını engelleme" ile 153. Madde ibadethanelere ve mezarlığa zarar verme" suçunun nefret suçu olarak değerlendirilebileceğini, diğerlerinin nefret suçu olarak değerlendirilemeyeceğini bahsetti. Karar verdi ve raporu o şekilde oluşturdu. Biz de şerhimizi düştük tabi ama sonuç o şekilde değerlendirildi. 112. madde zaten hocalarım açıkladı. Nefretten ziyade nefret temelli bir ayrımcılık suçu olarak biliniyor. Bu girizgâhtan sonra Eylem Planı'na geleceğim.

Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından açıklanan İnsan Hakları Eylem Planı, çok kapsamlı; medeni ve siyasi haklardan, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara kadar, insan hak ve özgürlüklerinin bütün unsurlarını üzerinde barındıran, içine alan çok kapsamlı bir eylem planı. Sadece yargı makamlarının uygulamakla yükümlü olduğu değil. Devletin bütün kademelerinin, yasama, yürütme, yargı organlarının tamamını muhatap alan bir belge. Eylem Planında hatta henüz uluslararası sözleşmelerle kapsamda hak olarak, insan hakkı olarak kabul edilmeyen, bu yönde

insan hakları konseyinin sayısız kararları olan "Gençlik Hakkı" gibi, "Çevre Hakkı" gibi konularda da faaliyetler öngörüldü. Ve bu da uluslararası gelişmelerle ne kadar uyumlu olarak hazırlandığını göstermesi bakımından önemli.

Tabii ki nefret suçu ve nefret söylemi, ifade özgürlüğü ihlali olarak, Eylem Planında yer almaması düşünülemezdi. Bu nedenle Eylem Planında 4. Amaç yani ifade özgürlüklerinin ve din özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi amacı altında. 4. Bir hedef olarak, müstakil bir hedef olarak nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadelede etkinliğin artırılması bir hedef olarak belirlendi. Burada bir vurgu var. Nefret suçu özellikle demedik, nefret söylemi dedik. Neden? Çünkü nefret söylemi suçtan daha geniş bir kavram. Söylemin ortadan kaldırabilirsek, azaltabilirsek zaten suçu bertaraf etmiş olabileceğiz. Bu nedenle nefret söylemiyle mücadelede etkinin artırılması.

Bu hedef altında 9 ayrı faaliyet öngörüldü. Ve faaliyetler öngörülürken de 3 ayrı tedbir. Birincisi, önleme niteliği; tedbirlerin öne çıkan kısmı önleme. İkincisi etkili soruşturma. Üçüncüsü, tahammül etme veya muafiyetleri giderme şeklinde bir yığın uluslararası sözleşmelerde de veya uluslararası standartlarda da kabul edildiği üzere, bu üç standardı karşılaması öngörüldü. Bu anlamda birinci faaliyetimiz. Nefret suçlarıyla etkili mücadeleye geçmeden önce bir de şunu da belirtmem gerekiyor. Eylem Planı 2 Mart'ta yayımlandıktan sonra uygulaması bildiğiniz gibi 30 Nisan tarihinde başladı. Uygulama genelgesi, 2021/14 sayılı Cumhurbaşkanlığı genelgesi 30 Nisan 2021 tarihinde yayımlandı. Ve aynı gün Eylem Planı uygulama takvimi de Adalet Bakanlığı internet sitesinde yayınlandı. Uygulama takviminde her bir faaliyetten sorumlu bakanlık veya kurumun kim olduğu ve bu faaliyeti ne kadar sürede yerine getireceği takvimle birlikte belli oldu ve belirtildi. Öte yandan Eylem Planındaki faaliyetlerin takibinden sorumlu olarak da Adalet Bakanlığı'nın yıllık uygulama raporu hazırlayarak Cumhurbaşkanı'na sunacağı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile Ombudsman'ın, Kamu Denetçiliği Kurumu'nun da bu rapor hakkında, Cumhurbaşkanı'na, Meclis'e sunulmak üzere rapor hazırlaması öngörüldü. Ve bu şekilde şeffaf, katılımcı bir izleme ve değerlendirme süreci de öngörülmüş oldu. Bu kapsamda birinci faaliyet dil, din, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri nedenlerle yapılan nefret söylemi ve ayrımcılıkta etkili bir şekilde mücadele edilecektir. Bu faaliyetten İçişleri Bakanlığı'mıza sorumluluk öngörülmektedir ve sürekli bir faaliyet.

Bu faaliyet kapsamında ilk akla gelen yapılması gerekenlerden birisi kolluk görevlilerinin nefret suçu ve nefret söylemi içeren fiil, faaliyetlerden daha etkin bir mücadele edilmesi için eğitimden geçirilmesi, belirli bir şekilde eğitilmesi ve neyin nefrete suçu neyin nefret söylemi olduğu veya olmadığı konusunda bilgilendirilme-

de bulunulması önemli. Diğer bir alan çalışma hayatı. Hepimizin içinde olduğumuz, çalışma hayatı ikinci faaliyet. Çalışma hayatında ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin politikaların etkinliği arttırılacaktır. Tabii ki çalışma hayatında da zaman zaman cinayetinden dolayı dini inancından dolayı siyasi görüşünden dolayı veya fikrinden dolayı veya engellilik, engelli olmama durumundan dolayı veya orijininden dolayı bölgesel, coğrafi olarak kişilerin zaman zaman nefret söylemi ve ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığı bir vaka, bir gerçek. Bu gerekçeyle de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına da bu konudaki politikaların etkinliğin arttırılması görevi verilmiş oldu.

Diğer bir konu, raporlama. Sabah hocamız bahsetti. AGİT raporlarında da bahsedildiği gibi araştırmalar ve anketlere göre, Avrupa coğrafyasında yaşanan nefret suçu veya nefret söylemi olaylarının yüzde doksanı yansımıyor maalesef. Birçok nedeni var bunun. Bilinç eksikliği, korkma, çekinme, durumunu kaybetme, oturma statüsünü kaybetme korkusu veya işini kaybetme korkusu gibi birçok gerekçeleri var. Dedim gibi bu konuda en kapsamlı rapor hazırlayan AGİT'in kendi değerlendirmelerine göre de yüzde doksanı yansımıyor maalesef. Bu anlamda eylem planı öngörülen bir vizyon kapsamında hem uluslararası alanda, hem de ülkemizde İslam ve yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı, ırkçılık gibi ayrımcılık ve nefret söylemi suçu teşkil eden ulusal ve uluslararası düzeydeki gelişmelerin takip edilmesi ve raporlaştırılması bir faaliyet olarak öngörüldü. Bu uluslararası gelişmeler bakımından Dışişleri Bakanlığımızın uhdesine, ulusal düzeydeki gelişmeler bakımından ise İçişleri Bakanlığımızın uhdesine verildi. Sürekli öngörüldü. Bunun anlamı yer yer bununla ilgili rapor hazırlanmasını bekliyoruz ki rapor hazırlansın görelim ki zaman zaman biliyorsunuz bazı STK'ların hazırladığı raporları görüyoruz. Ama eksik olabiliyor. Veya belli saiklerle hazırlanmış olabiliyor. Bu yüzden devlet makamları tarafından hazırlanması ile aynı zamanda STK'ların da eksikliğini kapatılacağını ümit ediyoruz.

Diğer bir faaliyet soruşturma kılavuzlarının oluşturulması. Tabii bunlar özel saiklerle işlenen suç olduğu için bunu soruşturacak savcılarının da buna göre hareket etmesi gerekiyor. Zaman zaman medyada görüyoruz yurtdışında ne kadar cinayet işleniyor veya Almanya'da veya Fransa'da ya da Türkiye'de fark etmez. Nefret temelli bir saik cinayetleri işlendiği zaman bunu soruşturacak kişilerin, bu saikleri bilirse daha etkili soruşturma; olayın gerçek faillerini ortaya çıkarma anlamlarında daha etkili bir soruşturma gibi bir görevi mümkün olabilecek. Aksi takdirde olayın gerçek nedenlerini ortaya çıkarılmaksızın sadece dışarıda görülen şekliyle soruşturma yapılabilecek. Bu nedenle de bakanlığımız, cumhuriyet savcılarının ve soruşturma makamlarına yönelik olarak, nefret suçları soruşturma kılavuzları oluşturulması görevi Bakanlığımız uhdesine verildi. En kısa sürede Ceza İşleri Genel Müdürlüğümüz koordinesinde bu kılavuzların hazırlanıp savcılarımıza dağıtılmasını bekliyoruz.

Diğer faaliyet ayrımcılık ve nefret suçları mağdurlarının daha fazla hukuki ve sosyo-psikolojik destek verilecektir. Tazmin etme dediğimiz veya giderme dediğimiz tedbirlerden birisi Mağdur Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı kuruldu. Bakanlığımız nezdinde. Tüm adliyelerde "Adli Destek Ve Yardım, Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri" münasebetiyle de bu suçlardan mağdur olanlara psiko sosyal destek dâhil olmak üzere her türlü adli hem psikolojik destek hem de hukuk yönü itibariyle bir destek sağlayacaklar.

Diğer bir alan yine önleme kapsamında, eğitim materyallerinden ayrımcılık veya nefret söylemi içerebilen içeriklerin temizlenmesi. Bu konuda UNESCO'nun tavsiye kararları ve ilkeleri var. Malum bildiğiniz üzere Milli Eğitim Bakanlığı son 15 yıldır aşağı yukarı bu konuda ciddi bir arındırma ve ciddi bir çalışma yapıyor. Eğitim materyallerinden 2005- 2006 beyanlarına şimdi baktığımız zaman şaşırabiliyoruz. Veya bizim çocukluğumuzdaki bazı nitelemelerin hiç birini, toplumumuzun çoğu kesimi kabul etmiyor. Bu da sürekli bir faaliyet olarak Milli Eğitim Bakanlığımız tarafından gözden geçirilerek arındırılıyor ki çocuklar yetişirken ayrımcı düşünce ile nefret saiki ile yetişmesin.

Son iki faaliyet; Veri tabanı oluşturulması ve istatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması sağlanacak. Maalesef AGİT'e sunduğumuz verilerde de görüyoruz. Sadece bizim değil diğer ülkelerden de görüyoruz. Bir tutarsızlık var. Yani kolluk güçleri çoğu ülkede veriyi tutmuyor. Birçok ülkede sadece savcılıklarda tutuyor. Biz de hem kolluk, kolluk 2019'a kadar tutmuyordu. 2019'dan itibaren tutmaya başladı. Hem kolluk hem savcılık tutuyor. Ama zaman zaman da suçun nitelemesinden kaynaklı olarak tutarsızlıklar var. Normalde olması gereken soruşturma sırasında daha fazla, yargılama sırasında daha az, mahkûmiyet sırasında daha da az olması mantıken baktığımız zaman öyle oluyor. Ama zaman zaman görüyoruz ki diğer ülkelerde de aynı örnekler var. Soruşturma sırasında daha az, bu kolluğun yaptığı nitelemede yanlış veya eksik yaptığını gösteriyor. Mahkûmiyet sayılarının daha fazla olduğunu görebiliyoruz. Bu da mahkemelerin suçun nefret saikiyle işlenip işlenmediğini daha iyi değerlendirdiğini gösteriyor. Bu anlamda da istatistiklerin daha iyi oluşturulması anlamında da bir eğitim verilmesi öngörülüyor.

Son olarak da medya, medyada nefret söylemine yönelik farkındalık oluşturulması. Bu anlamda da İletişim Başkanlığımıza verilen bir görev kapsamında medya çalışanlarına yönelik bir eğitim ve el kitapçıklarının hazırlanmasına suretiyle nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadelede farkındalık yaratılacaktır. Kısaca eylem planında öngörülen dokuz faaliyetin, 3 temel ilke üzerinde; önleme, etkin soruşturma ve oluşan mağduriyetin giderilmesi kapsamında oluştuğunu söyleyebilirim. Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Saygılar sunuyorum.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

“NEFRET SÖYLEMİ VE MEDYA”

MODERATÖR:

- **MEHMET EMİN GENÇ** TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURULU ÜYESİ

KONUŞMACILAR:

- **DR. AHMET FARUK ÇEÇEN**
“MEDYADA NEFRET SÖYLEMİNİN GÖRÜNÜMLERİ, AYIRIMCI DİL VE MEDYANIN ROLÜ”
- **DOÇ. DR. SEFER KALAMAN VE DOÇ. DR. MİKAİL BATU**
“İNTERNET, SOSYAL MEDYA VE ONLİNE ORTAMLARDA NEFRET SÖYLEMİNE BAKIŞ”
- **İBRAHİM USLU**
“MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ İLE MÜCADELEDE DÜZENLEYİCİ KURUMLARIN ROLÜ”
- **DR. GÜLENAY PINARBAŞI**
“MEDYA VE İSLAMOFOBİ”

3. OTURUM KONUŞMALARI

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ, İLETİŞİM FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

DR. AHMET FARUK ÇEÇEN

MEDYADA NEFRET SÖYLEMİNİN GÖRÜNÜMLERİ AYRIMCI DİL VE MEDYANIN ROLÜ

On yıllardır Müslümanların Batı'ya entegrasyon problemleri tartışılmaktadır. Halihazırdaki bu tartışmalara terör saldırıları ve mülteci krizleri de eklenmiştir. Genel olarak Batı'nın "Müslüman sorunu"nun olarak adlandırılan bu fenomen bu çalışmada Müslümanlara yönelik ayrımcı pratikler üzerinden ele alınacaktır. İlk görünüşte, Batı'da Müslümanlara yönelik ayrımcı söylemlerin nedenleri arasında, aşırı sağ ve ona meyleden ana akım siyasi yapılar yer almaktadır. Buna ek olarak, hem klasik hem de sosyal medya kendi dinamikleri üzerinden ayrımcı söylemlerin dolaşımına izin vermektedir. Bununla beraber, ana akım parti ve elitlerin aşırı sağın yolunu takip ettikleri iddiası Batı'nın kendi değerleri açısından bir çelişkiyi ileri süren bir iddia olarak belirlemektedir. Çünkü Batı'daki hümanist ve liberal bakış açısının ana akımdaki etkisi nedeniyle normal olarak adlandırılan söylem alanı dışlayıcı, ayrımcı ve nefret içeren söylemlerini kendi sınırı dışına kabul eder ve bu söylemleri dile getirenler aşırı olarak konumlandırılır. Özellikle ana akım partiler ve figürler aşırı alanlara kaydıkları eleştirisine maruz kalmamak adına ayrımcı söylemlerde bulunmamaya dikkat etmektedir. Bununla beraber aşırı sağ parti ve figürlerin İslamofobi üzerinden elde ettikleri politik alan ve medya görünümü onların söylemlerini ve kitlelerini ana akım figürler adına da çekici kılmaktadır. Ana akım figürlerin hem aşırı olarak görünmemek hem de açılan bu alanlardan faydalanmak için kullandıkları yöntem ise kodlanmış dildir.

Bu çalışma kodlanmış dil kavramının klasik ve sosyal medyadaki görünümüne odaklanacaktır.

ABSTRACT

The importance of discussing the "Muslim problem" of the West has become more vital, considering the fact that recent terrorist acts and the refugee crisis have been added to the never ending integration discussions. This study's main aim is to understand the reasons for discriminative practices against Muslims. At first sight, it can be claimed that the ones who are responsible for the discriminative practices are far-right parties and elites and mainstream ones who follow far-right's lead. Together with that, both classical and social media allow the circulation of discriminative discourses through their own dynamics. However, the claim that mainstream parties and elites follow far-right's lead is against everything Western liberal doctrine is built on. Western liberal doctrine with its aspects such as "political correctness," "tolerance" and "multi-culturalism" have formed a normal discursive zone throughout the years which classify what is normal and what is not, excluding exclusionary, discriminative and hateful discourses beyond its borders and those who voice these discourses are positioned as extremists. Mainstream parties and figures, in particular, are careful not to make discriminative statements in order not to be exposed to criticism that they have shifted to extremist areas. In addition, the political space and media appearance that extreme right parties and figures have achieved through Islamophobia make their discourses and masses attractive for mainstream figures, which means far-right opened areas mainstream parties and figures would like to take advantage of. The method used by the mainstream figures in order not to appear excessive and to benefit from these opened areas is the coded language.

Key concepts: Coded language, Discourse community, Discriminative sub-discourse, Islamophobia, Social media

I. Batı'nın "Müslüman Sorunu" ve Yeni Irkçılık

Batı'da entegrasyon problemi, terör saldırıları ve mülteci krizleri gibi unsurlar üzerinden uzun süredir konuşulan bir "Müslüman Sorunu" vardır. Ekonomik sebepler ile kültürel ve dini farklılıklar gibi nedenlerle, Avrupa'da artan Müslüman varlığının kıtada aşırı sağ politikanın yükselişinde büyük bir etkisi olduğu birçok çalışma tarafından öne sürülmüştür. Örneğin, Coffé ve diğerlerinin (2007) bulgularına göre, Belçikalı aşırı sağ parti, Vlaams Blok'un seçim başarısı ile Müslüman(-Türk ve Mağripli) vatandaşların varlığı arasında keskin paralellikler bulunmak-

tadır. Avrupa'ya Müslüman mültecilerin gitmesi açısından daha fazla muhalefet olduğuna yönelik iddia gerçekten aşırı sağ partilerin politikalarında aşikârdır. Çünkü onlar Müslümanları Avrupa kimliğine bir tehdit olarak görülmektedir (İsveç örneği için Rydgren ve Ruth'a (2011) bakınız). Betz ve Johnson'ın (2004, s.319) ifade ettiği üzere, aşırı sağın Batı kültürü ve değerlerini savunma boyutu ironik bir şekilde liberal mirası savunmayı da içeriyor. Betz ve Johnson, 'yukarıda bahsedilen durumun, son dönemlerde popülist sağın kimlikçi söyleminde oldukça kapsamlı bir yer işgal etmeye başlamış olan İslam'la ilgili olarak aşikâr bir tablo olduğunu ileri sürmektedir.' Aşırı sağcı siyasi partilerin ve onları destekleyen vatandaşların İslam'ı kendi kültür ve değerlerine bir tehdit olarak düşünmeleri İslam'ın demokrasi ile bağdaşmadığı yönündeki inançtan kaynaklanmaktadır. İslam'ın demokrasi ile bağdaşmadığı iddiası gündeme geldiğinde, Medeniyetler Çatışması tezi ön plana çıkmaktadır. Kötü namı Medeniyetler Çatışması tezi, 11 Eylül saldırıları, Muhammed Peygamberin karikatürlerinin basılması ve batılı şehirlerdeki İŞİD saldırıları gibi olaylar olduğunda yeniden ortaya çıkıyor ve belli bir noktaya kadar genel tartışmayı çerçevelerken farklı taraflar arasındaki gerilimi de arttırıyor. 11 Eylül saldırıları sonrası resmi söylemin Medeniyetler Çatışması tezinden beslendiğini, Huntington'ın inandığı İslam ve Batı arasındaki çözüm ona karşıtlık ve yukarıda adı geçen 11 Eylül sonrası resmi söylem arasındaki benzerliği ortaya çıkartan Said (2001) Medeniyetler Çatışması paradigmasının devam ettiğini ileri sürer.

Bununla beraber ırkçılık çağını yaşamış ve Holocoust gibi felaketleri insanlığa yaşatmış olan Batı'da bazı değişimler olduğunu kabul etmek gerekir. Çoğu düşünür biyolojik ırkçılığın yerini başka formda bir yapıya bıraktığı kanaatinde. Krzyzanowski ve Wodak (2011) bu durumu yeni ırkçılık ya da yeni faşizm olarak adlandırır. Yeni ırkçılık, ırkçılığın eski türlerinden farklıdır çünkü aleni bir şekilde radikal ifadelerle ortaya konmaz. Bunun yerine, meşrulaştırmalar genel olarak işlerin korunması, refah seviyesinin yok olması ya da kültürel uyumsuzluklar gibi endişeleri içerir. Yeni ırkçılık, etnomerkezcilik, erkek şovenliği ve rutinleşmiş hatta çoğu zaman bilinçsizce sahip olunan ön yargılardan oluşan yabancı düşmanlığından faydalanır. Bu nedenlerden ötürü yeni ırkçılık 'bağdaştırıcı' olarak nitelendirilebilir, çünkü bu anlayış birçok, bazen birbiriyle çakışan, ırkçı, faşist ve yabancı düşmanı inanç ve basmakalıp düşüncelerin karışımından oluşmaktadır. Bu yüzden, yeni faşizm renk ayrımı ya da apartheid gibi bir dışlama sistemi gibi durumlara ihtiyaç duymazken, "BİZ"im zaruri değerlerimiz ve aşağı olan "ONLAR" arasındaki farklılıklar üzerine inşa edilmiş üstü kapalı bir retoriğe ihtiyaç duymaktadır.

II. İslamofobi Bağlamında Klasik ve Sosyal Medyada Ayrımcı Dil

Yukarıdaki unsurlar Müslümanlara yönelik ayrımcı söylemlerin bir mazereti olarak gösterilmektedir. Bununla beraber bu çalışmada bu pratiklerin gerçekleştiği yer olarak medya ele alınacaktır. Olaya klasik medya açısından bakacak olursak, Seib (2005) "*Haber Medyası ve Medeniyetler Çatışması*" isimli makalesinde *şunları ileri sürer, 'medya için medeniyetler çatışması tartışması önemlidir çünkü bu onların olaylara bakış açılarına yönelik yaklaşımlarını şekillendirmeye yardım ediyor.'* Durumu Batı içindeki medeniyetler çatışması kavramı üzerinden tartışırsak çok kültürlülük kavramını tartışmak önem kazanır. Siapera (2010) kültürel çeşitlilik ve küresel medya üzerine yaptığı önemli çalışmasında, özellikle de, *11 Eylül'den sonra, çok kültürlülüğün benzeri görülmemiş bir şekilde şiddetli ve yoğun bir saldırıya uğradığını* belirtmektedir. Bu saldırılara medyada örnekler vermek gerekirse Der Spiegel çok kültürlülüğü paralel toplumlar yaratmakla suçlarken Daily Telegraph ise Blair'in "*Değerlerimizi Benimse ya da Uzak Dur,*" sözünü başlığına taşımakla meşgulü.

Klasik medyanın bu bakış açısını kabul etmekle beraber klasik medyanın sosyal medyaya göre hesap verilebilirlik, tezip hakkı ve gazetecilik sorumluluk ve etik ilkeleri gibi pek çok avantajı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bundan dolayı klasik medyada açık ayrımcı pratikleri ortaya koymak zordur. İlk zamanlarında sosyal medyada açık ayrımcı pratikleri ortaya koymak daha kolaydı. Ancak sosyal medyada platformların bu konudaki önlemleri bu tip ayrımcı pratikleri de ortaya koyanları kodlanmış dili kullanmaya itmiştir. Tabii burada bir farklılık vardır. Sosyal medyada sayfalar ve kanallar yaptırma maruz kalırken örneğin bir içeriğe yorum yapan takipçiler bir yaptırma maruz kalmaz. Bu da sayfa sahibi aktörlerin kodlanmış pratiklerle herhangi bir sansür ya da yaptırma maruz kalmayan kitlelerini açık ayrımcı pratiklere yönlendirmelerine neden olmaktadır.

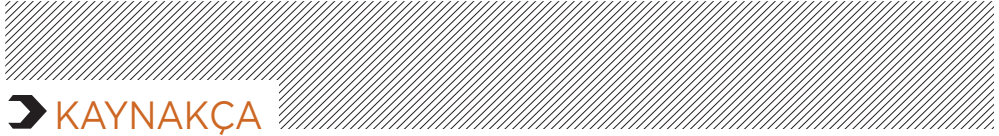
Bu noktada açık ayrımcı pratikler ve kodlanmış ayrımcı pratikler ayırımına gitmek faydalı olacaktır. Kodlanmış pratikler açık bir şekilde bir topluluğu suçlamak, ayrıştırmak, genellemek ya da nefret söylemi uygulamak yerine bunları ima edecek şekilde örtük bir söylem içeren yapıdadır. Başka bir deyişle bunlar açık ayrımcı pratiklere gönderme yaparak takipçilerini bilerek ya da bilmeyerek olumsuz yorum yapmaya teşvik eden yapıdadır. Örneğin "*Saldırı Müslüman Terörist Tarafından Gerçekleştirildi*" bir topluluğa yönelik genel bir sonuç içermediğinden "*Tüm Müslümanlar Teröristtir*" cümlesindeki gibi açık bir nefret söylemi içermez. Ancak kitesinin tepkisini bilen sayfa yöneticileri kitlelerinin bu örtük

söylemden bu sonuca varacağını deneyimlediklerinden sonucu kestirebilmektedirler. Bu çerçeveler örtük yapıları nedeniyle Facebook gibi platformların nefret söylemi karşıtı politikalarını etkisiz kılmaktadır. Örneğin barbar sıfatı ile bir grubu tanımlamak açık nefret söylemi olarak konumlandırılırken "Müslüman sığınmacıdan barbarca saldırı" tanımlaması ise kodlanmış bir tehdit çerçevesidir. Benzer şekilde "Beyaz Saray'da Müslüman Kardeşliği" ima yoluyla düşman olan Müslümanların Beyaz Saray'da etkili olduğuna gönderme yapar ancak açık bir nefret söylemi barındırmaz. "Tüm İslamcı aşırıları sınır dışı edin" cümlesi "tüm Müslümanları sınır dışı edin" cümlesindeki kadar genel bir kapsama sahip olmadığından açık ayrımcılık olarak sınıflandırılmaz (Çeçen, 2021).

Günümüzde açık bir şekilde bir topluluğu aşağılayanlar, ayıran ve toplumdaki dışlayan yapılar genellikle çok dikkat çekmekte ve kendileri toplumdaki dışlanmaktadır. Bu yüzden açık ayrımcı pratiklerden ziyade kodlanmış dil çok daha kullanışlı bir silah haline dönüşmüştür. Literatürde, kodlanmış pratiklerle ilgili gizli homofobi (Van der Bom vd, 2015), Ben-david ve Fernandez'in (2016) 'üstü kapalı ayrımcı pratikler,' ve Hughey ve Daniels'in (2013) 'kodlanmış dil' adını verdiği çalışmalar vardır. Ancak İslamofobi literatüründe bu konuda bir eksiklik tespit edilmiş ve bir ön çalışma olarak bu çalışma ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Ben-David, A., & Fernández, A. M. (2016). Hate speech and covert discrimination on social media: Monitoring the Facebook pages of extreme-right political parties in Spain. *International Journal of Communication*, 10, 27
- Betz, H. G., & Johnson, C. (2004). Against the current—stemming the tide: the nostalgic ideology of the contemporary radical populist right. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 311-327.
- Coffé, H., Heyndels, B., & Vermeir, J. (2007). Fertile grounds for extreme right-wing parties: Explaining the Vlaams Blok's electoral success. *Electoral Studies*, 26(1), 142-155.
- Çeçen, A.F. (2021). İslamofobi ve Sosyal Medyada Nefret Söylemi: Batı'da Aşırı Sağın Ana Akım Siyasete Tahakkümü. *Literatürk Yayınları*
- Hughey, M. W., & Daniels, J. (2013). Racist comments at online news sites: a methodological dilemma for discourse analysis. *Media, Culture & Society*, 35(3), 332-347.
- J. Rydgren, & P. Ruth. (2011) Voting for the radical right in Swedish municipalities: Social marginality and ethnic competition?. *Scandinavian Political Studies* 34 (3), 202-225
- Krzyzanowski, M., & Wodak, R. (2011). *The politics of exclusion: Debating migration in Austria*. Transaction Publishers.
- Seib, P. (2005). *The News Media and the "Clash of Civilizations"*. *Media and Conflict in the Twenty-first Century*. (ed) Seib, P. Palgrave Macmillan.
- Siapera, E. (2010). *Cultural diversity and global media: The mediation of difference*. John Wiley & Sons.
- Van der Bom, I., Coffey-Glover, L., Jones, L., Mills, S., & Paterson, L. L. (2015). Implicit homophobic argument structure: Equal-marriage discourse in *The Moral Maze*. *Journal of Language and Sexuality*, 4(1), 102-137.

3. OTURUM KONUŞMALARI

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

DOÇ. DR. SEFER KALAMAN

EGE ÜNİVERSİTESİ, İLETİŞİM FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

DOÇ. DR. MİKAIL BATU

İNTERNET, SOSYAL MEDYA VE ONLINE ORTAMLARDA NEFRET SÖYLEMİNE BAKIŞ

ÖZET

Bir kişi ya da bir grubu mensup olduğu dini, dili, ırkı, mezhebi, ülkesi, cinsiyeti, siyasal görüşü, hastalığı ya da engel durumu nedeniyle incitmek, taciz etmek, korkutmak, aşağılamak, küçük düşürmek ve şiddete maruz kalmalarına fikri destek vermek amacıyla gerçekleştirilen her türlü söyleme karşılık gelen nefret söylemi, hemen hemen her toplumda hayat bulmaktadır. Nefret söylemine maruz bırakılan bireyler ya da gruplar manevi ve maddi açıdan bir takım zararlara uğramakta, bununla birlikte yaratılan psikolojik şiddet devamında fiziksel şiddete dönüşebilmektedir. Kişi ya da grupların ürettiği nefret söyleminin medya özellikle de yeni medya aracılığıyla gerçekleştirilmesi ise söz konusu mağduriyetin artmasına ve olumsuz algının toplum geneline yayılmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmada, nefret söyleminin yapısını, türlerini ve online ortamlarda nasıl vuku bulduğunu ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Derleme makale niteliğinde yapılan çalışmada, konu hakkında yayınlanan akademik çalışmaların (makale, tez ve bildiri) değerlendirmesi yapılmış ve bundan sonra ya-

pılacak çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, online ortamlarda nefret söylemi en fazla, kişi ya da grubun siyasal görüşü, cinsiyeti/cinsel yönelimi, göçmen olması, engelli ya da yaşlı olması, dini inancı ve ırkı nedeniyle gerçekleştirilmektedir. Bu tür nefret söylemleri online ortamlarda yoğun ve kolay şekilde üretilebilmekte, hızlı bir şekilde yayılabilmekte ve sonsuz bir dolaşım döngüsüne girebilmektedir. Dahası sanal ortamın etkin bir denetim mekanizmasının olmaması, nefret söylemini gerçekleştirenlerin anonim kimliklerle kendilerini gizleyebilmeleri ve bu mecranın dijital manipülasyona imkân tanıyan bir yapıda olması, nefret söylemini engellemeyi ya da cezalandırmayı zorlaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Sosyal Medya, Nefret, Nefret Söylemi

ABSTRACT

Hate speech to hurt, harass, intimidate, humiliate, humiliate a person or a group because of their religion, language, race, sect, country, gender, political opinion, illness or disability, and to support violence, found in almost every society. Individuals or groups exposed to hate speech suffer some moral and material damage, and the psychological violence that is created can turn into physical violence. The realization of hate speech produced by individuals or groups through the media causes an increase in victimization and the spread of negative perception throughout the society. In this context, it is aimed to reveal the structure of hate speech, its types and how it occurs in online environments. In the study, which was made as a review article, the academic studies (articles, thesis and papers) published on the subject were evaluated and suggestions were made for future studies. According to the results obtained in the study, hate speech in online environments is mostly carried out due to political opinion, gender, sexual orientation, immigration, disability, old age, religion and race. Such hate speeches can be produced intensively and easily in online environments, can spread rapidly and enter an endless circulation cycle. Moreover, the absence of an effective control mechanism in the virtual environment, the fact that those who carry out hate speech can hide themselves with anonymous identities, and the fact that this medium has a structure that allows digital manipulation makes it difficult to prevent or punish hate speech.

Keywords: Internet, Social Media, Hate, Hate Speech

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz dijital modern çağ, insanlara sağladığı imkânların yanında onların sosyal, siyasal, ekonomik, psikolojik vb. yaşam alanlarında bir takım değişmelere de zemin hazırlamış bu da beraberinde bir takım toplumsal sorunların doğmasına, var olan bazı sorunların ise dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Söz konusu toplumsal sorunlarının en önemlilerinden birisi ise kuşkusuz nefret söylemi ve ayrımcı dil kullanımudur.

Öyle ki, bir kişiye ya da bir guruba karşı gerçekleştirilen nefret söylemi, her geçen gün artarak toplum içerisinde daha fazla görünür hale gelmektedir. Ancak bu görünürlük, mevcut durumu değiştirecek ortak bir bilincin oluşmasını ya da toplumsal olarak terk edilmesini sağlamadığı gibi nefret söylemi ve ayrımcı dilin daha da normalleşmesine, sıradan bir hal almasına, yaygınlaşmasına ve dahası toplumsal olarak kabul görmesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte nefret söylemi ve ayrımcı dil sokakta, okulda, internette, medyada kısacası her yerde gündelik yaşamın doğal bir parçası haline gelmekte, bireysel ve toplumsal anlamda çevremizi sarmaktadır (Öztekin ve Öztekin, 2020: 535).

Nefret söylemi, söz konusu hayat alanları içerisinde özellikle internetin ve teknolojinin yaygınlaşması ile birlikte online ortamlarda daha fazla görülmeye ve etkili olmaya başlamıştır. Çünkü online ortamların teknik, psikolojik ve sosyolojik özellikleri nefret söyleminin daha kolay üretilmesine, yayılmasına ve kalıcı olmasına zemin hazırlamıştır.

Bir kişi, grup ya da gücü elinde bulunduran kişiler tarafından online ortamlarda üretilip tasarlanan ve sonrasında yayılması sağlanan nefret söylemi, farklı mecralarda farklı yöntemlerle üretilmektedir. Çevrimiçi oyunlarda, sosyal paylaşım ağlarında, bloglarda, web tvlerde, web sitelerinde ve daha birçok sanal ortamda bazen mecranın sahibi ya da yöneticisi bazen de o mecrayı kullanan sıradan insanlar tarafından üretilen nefret söylemi, cinsiyetçi, ırkçı, ayrımcı ve ötekileştirici bir dil ile gerçekleştirilmektedir. Bu noktada yapılan çalışmada online ortamlarda nefret söyleminin nasıl yapıldığı, hangi yöntemler kullanıldığı, nasıl sonuçlara yol açtığı ve sanal ortamda nefret söyleminin nasıl engelleneceği incelenmiştir.

I. ONLİNE ORTAMLAR

Günümüz modern toplumlarında, gündelik hayatın her anı medya tarafından sarmalanmış vaziyettedir. Latince "araç", "aracı" anlamına gelen medium sözcüğünden türetilen medya kavramı, iletişim araçlarını/ortamlarını ifade etmekte-

dir. Bu iletişim ortamlarında üretilen her türlü içerik radyo, televizyon, internet, gazete gibi yazılı, görsel ve dijital araçlar ile dağıtılıp alıcılara iletilmektedir (Kalav ve Fırat, 2017: 2210).

İletişimin, insan için daha ilkçağlardan itibaren önemi göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Yaşadığımız dünya sürekli gelişmektedir ve buna bağlı olarak da bir değişim içindedir. Her disiplin bu değişimden etkilenmiştir. Gerek en karmaşık iletişim şekilleri gerekse en basit olarak düşünülebilen insanların birbirleriyle iletişimi bu değişimden doğal olarak etkilenmişlerdir. Teknolojinin son hızla gelişmesiyle zaman içinde iletişim yeni boyutlar kazanmış, iletişim yani bilginin iletilmesi saniyelerle ölçülebilen kısa zaman dilimlerinde mümkün hale gelmiştir. 1990'lı yılların sonlarına doğru bilişim, telekomünikasyon ve medya alanlarındaki baş döndürücü gelişmeler ve bu alanların birbirlerine yakınlaşması sonucu yeni medya ortaya çıkmıştır (Akyazı, 2014: 185).

Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknoloji alanında meydana gelen hızlı gelişim, insanların gündelik hayatı üzerinde de köklü değişimlere yol açmıştır. Söz konusu teknolojik gelişmelerin kuşkusuz en çok kullanılanı ve en önemlisi internet olmuştur. Bireylerin, toplulukların, iş dünyasının kısacası neredeyse tüm insanlığın hayatını etkileyen bu dijital yenilik, eğitim, sosyalleşme, bankacılık işlemleri, siyaset, eğlence ve daha birçok hayat alanını değişime uğratmıştır. İnternet, söz konusu alanlarda olduğu gibi iletişim alanında da köklü değişimlere yol açmıştır.

Dijital çağın dijital hayat alanı olan internet, web tvler, sanal radyolar, web siteleri, haber siteleri, bloglar, mikro bloglar, sosyal paylaşım ağları gibi birçok yeni iletişim ortamının doğmasını sağlamıştır. Söz konusu yeni iletişim ortamları/ araçları farklı şekillerde (telefon, televizyon, bilgisayar vd. aracılığıyla) kullanılabilen ve bu ortamlar farklı isimlerle ifade edilebilmektedir.

İnternetin insan hayatına soktuğu en bilinen kavramlardan birisi ise sosyal medyadır. Sosyal medya, kullanıcılarını hem bireysel hem de kitlesel şekilde kapsayabilen, onların üretilen içeriklere ya da uygulamalara farklı zamanlarda ve etkileşim kurarak ulaşabildikleri sistemler şeklinde tanımlanmaktadır (Geray, 2002: 20). Farklı ve çok sayıda iletişim aracına/ortamına sahip olan sosyal medyayı, sosyal haber siteleri, online forumlar, bloglar, mikrobloglar, sosyal işaretleme ve haber siteleri, medya içeriklerinin paylaşıldığı siteler, sosyal paylaşım ağları ve sanal dünyalar şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Tuncer ve diğ., 2013: 73).

Sosyal medya günümüzde yeni iletişim ortamlarının adlandırılış şekli olarak ifade edilmektedir. Sosyal medyanın, medya içerisinde ele alınabilmesi için, iletişim ve bilişim sektöründeki teknolojik gelişmelerle incelenmesi gerekmektedir. 1970'de ortaya çıkan sosyal medya kavramı, psikolojik, sosyal, ekonomik, bilgi ve iletişim tabanlı araştırmalarda, politik ve kültürel çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılmış bir kavramdır (Taş, 2017: 60). Sosyal medyayla birlikte ülke sınırlarının ortadan kalktığı, mesajların, bilgilerin saniyelerle ölçülebilen zaman diliminde iletilebildiği, insan aklıyla karşılaştırılamayacak bir bellek kapasitesinin olduğu bir iletişim ortamına erişilmiştir (Akyazı, 2014: 186).

Web 2 teknolojisiyle birlikte geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlanan sosyal medyanın, geleneksel medya ortamından ayrılarak gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası olmasının altında bu ortamın sahip olduğu birtakım özellikler yatmaktadır. Sosyal medyanın bünyesinde barındırdığı bu özellikler onu hem geleneksel medyadan farklılaştırmış hem de yeni iletişim ve etkileşim imkânları sunmuştur. Sosyal medyanın sahip olduğu bu özellikleri temelde, hipermetinsel, sanallık, yayılım, dijitallik, etkileşimlilik ve çoklu ortam olarak açıklamak mümkündür (Kalaman vd. 2018: 104).

Söz konusu bu özellikler insanların bu yeni iletişim ortamını yoğun şekilde kullanmasına neden olmuştur. Bu sanal ortam ve sahip olduğu özellikler de kuşkusuz insanların hayatına birçok yenilik ve kolaylık getirmiştir. Ancak bununla birlikte sanal dolandırıcılık, mahremiyet ihlalleri, sahte haberler, dijital yeni hastalıklar (Photolurking, Aleksitimi, Siberhondrik, Nomofobi, Fomo vd.) gibi daha birçok olumsuz durumun yaşanmasına yol açmıştır. Bunların içerisinde en önemli olumsuzluklardan birisi de şüphesiz nefret söylemidir. Normal hayat alanının haricinde özellikle online ortamlarda gerçekleştirilen nefret söylemi, yarattığı tahribatın büyüklüğünden ötürü daha fazla önem arz etmektedir.

II. NEFRET SÖYLEMİ

İnsanoğlunun var olduğu ilk andan itibaren bireyler kendi benliklerini her zaman öteki üzerinden inşa etmektedir. İnsanoğlunun bu algısı doğada da seçmeye alışık olduğu düalist bir düzenin sonuçlarından ileri gelmektedir. En basit haliyle erkek-kadın, batı-doğu, kuzey-güney karşıtlıkları, birbirini var eden uyuşmayan zıtlıkların isimlendirilmesidir. Bu basit öteki kavramı düalist epistemolojiye dayanmakta ve Batı metafizik düşünce geleneğinin temel taşı oluşturmaktadır. İnsanın kendiliği, her varlığın özünde görülen bu ikilik gibi, diğerinin mevcudiyetiyle ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla ötekileştirmeyi, karşıdakini farklılaştırarak kendini tanıma yolu olarak da ifade etmek mümkündür (Bilge, 2016:

2). Ancak kendini tanımak ve konumlandırmak isteyen bireyin diğer birey ya da gurupları ötekileştirmesi ve bununla birlikte nefret içeren duygu ve söylem oluş-turması, diğer bireylerin toplumun parçası olabilme daha doğrusu eşit şekilde o toplumda yaşayabilme haklarını ellerinden alma anlamına gelmektedir.

Çünkü "nefret" bildiği üzere olumsuzluk bildiren bir duygu olmaktadır. İçinde incitici, saldırgan, yaralayıcı, fiziki, psikolojik ve sembolik şiddete yol açma riski taşıyan olumsuz ve potansiyel durumlar barındırmaktadır (Yaşa ve Öksüz, 2020: 1346). Nefret kelimesinin Türkçe anlamına bakıldığında da, bir kimsenin kötü-lüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu (1), tikslenme, tiksinti (2) şeklinde açıklandığı görülmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2021). Bir kişi ya da gruba karşı gerçekleştirilen ayrımcı tavır, ifade ve söz olan "nefret söylemi" kavramının ise evrensel boyutta kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır.

Pek çok devlet, nefret söylemine denk düşen ifadeleri yasaklayan yasalar ka-bul etmiştir ancak yasaklananın ne olduğu belirlenirken tanımlar ufak farklı-lıklar göstermektedir. Yalnız, Avrupa Konseyi'nin Bakanlar Komitesi tarafından yayınlanan "nefret söylemi" konulu 97 (20) sayılı Tavsiye Kararı'nda bu kavram şu şekilde tanımlanmıştır: "Nefret söylemi" kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düş-manlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezlik, ayrımcılık ve düş-manlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoş-görüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılacaktır. Bu an-lamda "nefret söylemi" muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır (Weber, 2009: 3).

Demirbaş (2017: 2693) ise nefret söylemini, ırk, etnik yapı, ulus, dini inanç, cinsel farklılık ve engellilikleri nedeniyle bir grup insanı aşağılamak, korkutmak, bunlara karşı şiddete başvurmayı tahrik etmek veya ön yargı oluşturmak amacıyla ger-çekleştirilen söylemleri ifade eden tartışmalı bir kavram olarak açıklamaktadır.

Bir başka tanıma göre de nefret söylemi hedeflenen gurupları incitmek, in-sanlıktan çıkarmak, taciz etmek, korkutmak, küçük düşürmek, aşağılamak ve mağdur etmek ve onlara karşı duyarsızlığı ve vahşeti körüklemek için ger-çekleştirilmektedir (Cohen, 2011: 1-2).

Toplumun belli kesimlerini din, inanç, dil, ırk, engellilik, cinsiyet gibi nedenlerle ayırarak, kendileri ile birlikte yaşamak istenilmediği, kendilerinin hoş görülmediği düşüncesini onlarda uyandırmak suretiyle kişilik haklarını ihlal eden her türlü ifade biçimi olarak (Aydos ve Aydos, 2019: 30) açıklanan nefret söylemi, demokratik toplumun ve birlikte yaşama kültürünün oluşması ve devam ettirilmesinin önündeki en büyük engellerden birisi olmaktadır (Öztekin, 2015: 925).

Farklı araştırmacı ve teorisyenler tarafından yapılan tanımlardan da görüleceği üzere, nefret söylemlerinin merkezinde ayrımcılık ve toplumsal önyargılar bulunmaktadır. Toplumda çok farklı ayrımcılık türü ve önyargı olabileceği düşüncesinden hareketle, nefret söylemlerine dair yapılan tanımlamaların çok geniş kapsamlı olması gerekmektedir (Kalav ve Fırat, 2017: 2212). Öyle ki geniş perspektiften bakıldığında, önyargı, ayrımcılık, stereotipler ve stigma, nefret söyleminin üretimindeki temel araçlardır. Nefret söyleminin üretilmesinde, bu araçların hepsi bir arada bulunabileceği gibi, içlerinden yalnızca bazılarının kullanılması da olanaklıdır (Çomu, 2012: 118). Bu noktada nefret söylemini tanımlamanın yanında onun türlerinin de belirlenip kategorize edilmesi önem arz etmektedir.

Binark ve Çomu, (2012) nefret söylemini genel perspektifte altı ana başlık altında ele almıştır. *Siyasal Nefret Söylemi*, siyasi bir düşüncüyü ve bu düşüncenin takipçilerini hedef alan nefret söylemidir. Bazen bir ideolojinin tamamını, bazen yalnızca bir veya birkaç siyasi partiyi, bazen ise çok daha küçük grupları hedef alabilmektedir. *Kadınlara Yönelik Nefret Söylemi* ise temelde cinsiyetçi ifadelerin kullanılmasıdır. Aşağılama amaçlı bu ifadelerde kadının konumunun ikincilleştirildiği bir söylem oluşturulmaktadır. *Yabancılarla ve Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi*, yabancıları, göçmenleri ve/veya etnik grupları hedef alabilmektedir. Ayrıca bu nefret söylemi ırkçılıktan da beslenmektedir. Farklı etnik grupları toplumda korku, kaygı kaynağı olarak konumlandırmakta ve "düşman" olarak işaretlemektedir. *Cinsel Kimlik Temelli Nefret Söylemi* de, heteroseksüel cinsel kimlik dışındaki cinsel kimliklere sahip kişileri hedef alan nefret söylemidir. Temel olarak geyleri, lezbiyenleri, biseksüelleri, travesti ve transseksüelleri hedef alarak, bu cinsel kimlikleri "sapkın", "iğrenç" olarak etiketler. İnanç ve Mezhep Temelli Nefret Söylemi ise, farklı dinlere ve mezhep aidiyetlerine yönelik üretilmektedir. Son kerte, *Engellilere ve Çeşitli Hastalıklara Yönelik Nefret Söylemi* de fiziksel veya zihinsel engellilere ya da bazı hastalıklara sahip kişilere yönelik üretilmektedir. Kaynağı, sosyal ve/veya ekonomik olabildiği gibi bunlardan tamamen bağımsız da olabilmektedir.

Nefret Piramidi
(ADL, 2021)

Nefret söyleminin türlerinin haricinde nefret söyleminin aşamalarını da incelemek gerekmektedir. Kalıp yargı ya da duyarsız ifadelerden soykırıma kadar uzanan bir süreçte işaret eden nefret söylemi, Anti-Defamation League (Hakaretle Mücadele Birliği) tarafından nefret piramidi şeklinde oluşturulmuştur. Piramidin en altında nefret söyleminin ilk aşaması yer alırken piramidin en üstünde ise nefret söyleminin gelebileceği son nokta vurgulanmıştır.

Soykırım: Bütün bir halkı kasten ve sistematik olarak yok etme eylemi veya niyeti.

Önyargı motivasyonlu şiddet: Cinayet, tecavüz, saldırı, kundakçılık, terörizm, vandalizm, saygısızlık, tehdit.

Ayrımcılık: Ekonomik ayrımcılık, politik ayrımcılık, eğitim alanında gerçekleştirilen ayrımcılık, iş ortamında gerçekleştirilen ayrımcılık, konut ayrımcılığı ve fark gözetimi, adalet sistemi eşitsizlikleri.

Önyargı eylemleri: Zorbalık, alay, isim takma, çamur atma, hakaret, sosyal kaçınma, insanlıktan çıkarma, önyargılı küçük düşürücü şakalar.

Önyargılı tutumlar: Klişeleştirme/Kalıp yargı, duyarsız açıklamalar, farklılık korkusu, kapsayıcı olmayan dil, mikro saldırganlıklar, benzer düşünen insanları

işaret ederek önyargıları haklı çıkarmaya çalışmak, olumsuz veya yanlış bilgileri kabul etme / olumlu bilgileri eleme.

Nefret söylemi aynı zamanda bir suçtur ve bazı özellikleri ile diğer suçlardan ayrılmaktadır. Bu tür suçların işlenmesinde önyargılar diğer suçlara göre daha fazla etkili olduğundan, bu suçta maruz kalanlar diğer bireylere göre daha fazla şiddete maruz kalabilmektedir. Ayrıca nefret söylemine maruz kalan birey aracılığıyla aynı zamanda bağlı bulunduğu sosyal gruba da mesaj iletilerek suçun kapsamı genişleyebilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da toplumsal gruplar arasında bölünmelerin artarak daha derin etkilere sebep olma tehlikesi vardır (Akyazı, 2014: 188). Nefret suçu kapsamında temel motivasyon kimlik, ırk, etnisite, ulusal köken, ten rengi, din ve inanç, siyasi görüş, cinsiyet ve cinsel tercih ve yönelim farklılıklarına tahammülsüzlük ve hoşgörüsüzlüktür ve bu türden düşünceler ve duygular ile nefret söylemi üretenlerin nefret suçu işleme amaçlı olarak eyleme geçmesi mümkün olabilmektedir (Kurt, 2019: 5).

Özellikle grupla özdeşleşmenin çok güçlü olduğu durumlarda birey, diğer gruplara karşı ayrımcı ve ötekileştirici bir tutum geliştirebilmektedir. Tabi ki bu durum bireyin bütün sosyal kimlikleri için geçerli değildir; fakat toplumda egemen olan gruplara aitlik durumlarında sıklıkla görülmektedir. Özellikle egemen ideoloji tarafından 'meşru' ve 'normal' kabul edilen ve farklı biçimlerde yeniden üretilen sosyal kimlikler, toplumsal ayrımcılığı ve ötekileştirmeyi besleyebilmektedir (Öztekin ve Öztekin, 2020: 539).

Söz konusu ayrımcı dil, ötekileştirme, nefreti körükleme, dışlama ve bunu meşru kılma eylemleri gündelik hayat alanında yüz yüze ilişkilerde/iletişimde gerçekleşebildiği gibi sanal ortamlarda da hayat bulabilmektedir. Dahası bu sanal ortamlarda birey gerçek hayatta olduğundan daha özgür olduğu kanısıyla nefret söylemini daha kolay ve şiddetli şekilde gerçekleştirebilmektedir. Online ortamların sağladığı teknik ve psikolojik imkânlar da bu nefret söyleminin üretilmesini ve yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu noktada nefret söylemini ele alırken online ortamların etkisini ve gücünü de dikkate almak gerekmektedir.

III. ONLINE ORTAMDA NEFRET SÖYLEMİNİN İNŞASI

Gündelik hayat içerisinde çeşitli nefret söylemlerinin yoğun olarak üretildiği ve bu söylemlerin farklı mecralarda (özellikle teknolojik gelişmeler sayesinde geniş kitleler tarafından kullanılan online ortamlarda) paylaşılmasıyla yeniden üretildiğini söylemek mümkündür. Bu ortamların en önemlisi ve en etkili olan online ortamlar ve bu online ortamda en çok kullanılan alan olan sosyal med-

ya (Yaşa ve Öksüz, 2020: 1383) nefret söyleminin dijital mecralara taşınmasına ve dijital bir dönüşüm geçirmesine sebep olmuştur. Bu durum nefret söyleminin ana akım medyadan kitleye şeklinde yayılımını tabana yaymış bireyden bireye ve bireyden kitleye şekline dönüştürmüştür (Kuş, 2016: 99). Bununla birlikte, literatürde halihazırda uzun zamandır tartışılan nefret söylemi kavramı, sosyal medyanın da etkisiyle dijital nefret söylemi, online nefret, çevrimiçi nefret, siber nefret gibi kavramlarla da ifade edilme ve tartışılmaya başlanmıştır. (Kalav ve Fırat, 2017: 2213).

Dijital nefret söylemini, belirli bir gruba yöneltilmiş nefret içerikli ve ayrımcı mesajların sosyal paylaşım ağlarında veya bu amaçla kurulmuş web sitelerinde paylaşılması; ayrımcı ve hedef gösteren içerikler barındıran oyunların tasarlanması, video ve podcast yayınlarının yapılması; e-posta gruplarının kurulması ve nefret söyleminin bu yolla yaygınlaştırılması olarak tanımlamak mümkündür. Ayrıca tüm bu sürece dolaylı nefret söylemini arttıran etkileşim (beğeni, yorum) ve yeniden üretim (tekrardan paylaşmak, re-tweet etmek vb.) de eşlik etmektedir (Kuş, 2016: 102).

Söz konusu online ortamda gerçekleştirilen nefret söyleminin tarihsel arka planına bakıldığında ise ilk örneklerinden birinin 1985 yılında gerçekleştiği görülmektedir. 1985 yılında bir grup, tek telefon modemli Commodore 64 bilgisayarı kurarak Neo-Nazilerin ülke çapında hem üyeleriyle hem de sempatanlarıyla iletişim kurmalarına ve elektronik bültenden mesajlar indirebilmelerine imkân tanımıştır (Duffy, 2003: 292). Klansman Don Black ise 1995 yılında World Wide Web'deki ilk Neo-Nazi sitesini kurmuştur (Levin, 2002: 958). Kasım 1998'e gelindiğindeyse artık 200'den fazla aktif nefret grubu sitesi internette yer almıştır (HateWatch, 2021).

Online ortamlarda gerçekleştirilen bu tür nefret söylemi örneklerine geçmişte olduğu gibi bugün de sosyal paylaşım ağlarında, mikro bloglarda, bloglarda, web sitelerinde, dijital veya çevrimiçi oyunlarda, nefret sitelerinde, haber sitelerinde, okur yorumlarında, elektronik nefret postalarında ve forumlarda sıklıkla rastlanabilmektedir (Kurt, 2019: 5; Taş, 2017: 61).

Bu sanal/dijital ortamlarda bireyler, demokratik bir ortamda oldukları algısıyla ifade özgürlüklerinin gereğini yerine getirerek her türlü söylemi dile getirmektedir. Ancak bu noktada ifade özgürlüğü ve nefret söylemi unsurları karşı karşıya gelmektedir. Etik kurallar ihlal edilerek kişi ya da gruplara nefret söylemini gerçekleştirerek psikolojik (bazen de fiziksel) şiddet uygulamak isteyen insanlar, söz konusu eylemleri nedeniyle ötekileştirici/ayrımcı ortamın desteklenmesine, yaygınlaşmasında ve daha kötüsü kanıksanmasına neden olmaktadır.

Vardal'a (2015: 141) göre de sosyal medya ortamında üretilen ve paylaşılan nefret söylemine ilişkin belki de en tehlikeli husus, aşırı ve uç görüşlere sahip olmayan sıradan birey tarafından da farkında olmadan içselleştirilebilmesidir. Birey, toplumsal yaşamın neredeyse her düzeyinde olduğu gibi burada da bir gruba aidiyetini gösterebilmek için diğerini ötekileştirmek zorunda hissettirilir. Bir süre sonra nefret söylemi içeren paylaşımlar kullanıcının gözünde doğal ve kabul edilebilir bir görünüm kazanır.

Bu bağlamda siber uzayın yarattığı bu yeni kamusal alan, nefret söyleminin yanında özel hayatın gizliliğinin ihlali, fikri mülkiyet hırsızlığı, bilgi kirliliği gibi olumsuz durumlara da zemin hazırlamaktadır. Çünkü, online ortamların sağladığı anonimlik, katılımcılık, zaman ve mekan sınırsızlığı gibi imkanlar, bu alan üzerindeki denetimin zorluklarıyla birleşince, kullanıcılar bahsedildiği gibi ifade özgürlüğü adı altında kolaylıkla nefret söylemleri üretilip yayabilmektedir (Kalav ve Fırat, 2017: 2210).

Kuşkusuz sosyal medya başta olmak üzere online ortamlar, geleneksel medyaya göre bireye tanıdığı içerik üretim özgürlüğü ve editöryal denetiminden bağımsızlık gibi özelliklerle, ifade özgürlüğü alanının genişlemesini sağlamıştır. Ancak, bu sanal platformlarda iletilerin kimler tarafından üretildiğinin bilinmemesi ve iletilerin yayılma sürecinde kontrol mekanizmalarının bulunmaması; ifade özgürlüğü ve nefret söylemi arasındaki sınır çizgisini bulanıklaştırmaktadır (Dondurucu, 2018: 513). Bu da nefret söylemine maruz kalan kişi ya da grupların farklı açılardan zarara uğramalarına neden olmaktadır.

Örneğin, sosyal paylaşım ağlarında paylaşılan her ileti, yanıtlama, beğeni ve retweet özellikleri sayesinde pek çok kullanıcıya ulaşabilmekte, kullanılan etiketlerle kitleselleşme potansiyelini artırmaktadır. Aynı zamanda takipçi sayısı da kullanıcıların sosyal medyada kanaat önderi gibi hareket etmelerine olanak vermektedir. Seslenilen kitle büyüdükçe, paylaşılan her türden görüşün etki alanı da artmaktadır. Sosyal medya önderlerinin, tıpkı Foucault'nun televizyon spikeri örneğinde olduğu gibi, paylaştıkları iletiler başkaları tarafından görüldüğü andan itibaren hakikat olarak işlemeye başlar. Sosyal medyada nefret söylemine karşı tavır takınan kullanıcıların da, söz konusu iletilere yanıt vermek veya söz konusu etiketleri kullanarak eleştirilerde bulunmak gibi bir yöntem izledikleri gözlemlenmiştir. Ancak kullanılan bu yöntem nefret söyleminin daha fazla kitleye ulaşmasına ve yeniden üretilmesine neden olmaktadır (Kalav ve Fırat, 2017: 2220).

Bu mecralarda hazırlanan ve yayılan nefret söylemi içerikleri saniyeler içerisinde milyonlarca insana ulaşabildiğinden dolayı sosyal medya mecralarında üretilen söylemlerin takibi ve cezalandırılması oldukça zordur. Bu sebepten dolayı gruplar kendilerini gizleyerek ve sahte profiller kullanarak nefret söylemlerini hızla inşa etmektedirler (Yaşa ve Öksüz, 2020: 1393). Ayrıca kullanıcının sosyal medya içeriğine müdahale edebilecek güce sahip olması; nefret söyleminin denetlenmesini ve durdurulabilmesini de güçleştirmektedir (Dondurucu ve Uluçay, 2015: 1059).

SONUÇ

Siber çağ, dijital modern dönem, internet çağı gibi farklı adlarla ifade edilen dijital çağ, öelde bireyin genelde ise insanlığın köklü şekilde değişime uğramasına neden olmuştur. Bu online ortamlarla örölmüş sanal dünya, eğitimden sanata, finanstan siyasete, eğlenceden alışverişe kadar birçok yaşam alanı üzerinde sayısız kolaylıklar sağlamıştır. Ancak dijitalleşmenin/sanallaşmanın bir takım olumsuz unsurları doğurduğunu ya da var olan olumsuz durumu dönüştürüp büyüttüğünü de söylemek mümkündür. Dijital hastalıklar, yalnızlaşma, özel hayatın ihlali, dolandırıcılık bu olumsuzlukların sadece birkaçını oluşturmaktadır.

Söz konusu olumsuzlukların birisi de kuşkusuz nefret söylemidir. Bir kişi ya da grubu, aşağılamak, sindirmek, ötekileştirmek, ayrımcı dil kullanmak gibi yöntemlerle gerçekleştirilen nefret söylemi, online ortamların kullanılmaya başlanmasıyla beraber her zamankinden daha fazla dile getirilmesine ve dahi etkisini arttırmasına neden olmuştur. Forumlar, bloglar, mikrobloglar, haber siteleri, çevrimiçi oyunlar, sanal/dijital televizyonlar (web tvler), dijital radyolar, online gazeteler ve sosyal paylaşım ağları gibi online ortamlar, nefret söyleminin üretildiği, paylaşıldığı ve yüz milyonlarca insana yayıldığı platformlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu ortamlarda nefret söylemini gerçekleştiren bireyler, kendilerini ifade özgürlüğü çatısı altında savunmaktadır. Muhakkak ki geleneksel medyaya nazaran daha demokratik ve özgür olan online ortamlar, ifade özgürlüğü yanılsamasıyla bireyin her zamankinden daha pervasız ve incitici olmasına da imkan tanımaktadır. Böylelikle gerçek hayat alanıyla dijital/sanal hayat alanında gerçekleştirilen nefret söyleminin farklılık arz ettiğini söylemek mümkündür. Öyle ki dijital ortamda gerçekleştirilen bu nefret söylemi farklı akademisyenler ve araştırmacılar tarafından, dijital nefret söylemi, online nefret, çevrimiçi nefret, siber nefret gibi isimlerle ifade edilmektedir.

Online ortamlarda gerçekleştirilen bu nefret söylemleri farklı yapılarda hayat bulabilmekte ve farklı bireylere/gruplara karşı gerçekleştirilebilmektedir. Bu

noktadan hareketle çalışmada söz konusu nefret türleri de kategorize edilmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Nefret söylemi hakkında literatürde yer alan akademik yayınlar incelendiğinde, çalışmada ele alınan nefret söylemi türleri (siyasal, kadınlara yönelik, yabancılara ve göçmenlere yönelik, cinsel kimlik temelli, inanç ve mezhep temelli, engellilere ve çeşitli hastalıklara yönelik) ile büyük oranda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Kuş (2016: 99) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, online ortamlarda Suriyeli sığınmacılara karşı gerçekleştirilen söylemler analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlara göre olumsuz ve nefret içeren yorumların yüksek oranda yer aldığı tespit edilmiştir. Yorumların analizi sonucunda, Suriyeli sığınmacılar çerçevesinde geliştirilen dijital nefret söylemi bağlamında yaşanan bir medeniyetler çatışması konsepti ortaya çıkmaktadır. Yorumların içeriğinde Doğu-Batı, Müslüman-Hıristiyan, gelişmiş-az gelişmiş (belirli önyargılara dayanılarak) ayrımının sıkça yapıldığı gözlemlenmekte Suriyeli sığınmacılarla ilgili olarak yapılan yorumlarda bu etkiler açıkça hissedilmektedir. Bu sebeple dijital nefret söyleminin kaynağında daha kompleks ve köklerini geçmişten alan önyargıların bulunduğu söylemek de mümkün hale gelmektedir. Elde edilen bu sonuç, çalışmada ele alınan "yabancılara ve göçmenlere yönelik nefret söylemi"ne karşılık gelmektedir.

Akgül (2020, 76) tarafından yapılan araştırmadan elde edilen bulgular irdelendiğinde ise yaşlı bireylere uygulanan nefret söylemi görülmektedir. Türkiye'de Covid-19 pandemisine bağlı vakaların henüz görülmeye başlandığı dönemde alınan tedbirlerden biri olan 65 yaş üstü sokağa çıkma yasağı, yaşlılara yönelik nefret duygusunun dışa vurulduğu olay olmuştur. Ekşi Sözlük yazarları tarafından "21 Mart 2020, 65 yaş üstüne sokağa çıkma yasağı" başlığı altında daha ilk günden yapılan yüzlerce yorumda nefret içeren çok sayıda küfür, hakaret, aşağılama ve ötekileştirme mesajına rastlanmaktadır. Analiz edilen verilere göre, yaşlıların toplumla olan bağını hedef alan mesajların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yaşlılar, toplumsal üretim zincirinin dışına çıkmış, hiçbir faydası olmayan, sorunların önemli bir kısmının kaynağı görülen bireyler olarak algılanmaktadır. Yine Öztürk'ün (2021: 157) çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan veriler değerlendirildiğinde 65 yaş ve üzeri bireylere yönelik nefret söyleminin, "virüsün kaynağı, toplumsal yük, zararlı, fazlalık, sosyal alanlarda engel yaratan, sorumsuz" şeklinde negatif yüklemeler yapılarak üretildiği sonucuna varılmıştır. Yapılan paylaşımlarda virüsün kaynağı olarak görülen yaşlılar, uzak durulması gereken "zararlılar" olarak damgalanmıştır. Söz konusu iki araştırmada yapılan tespitler, çalışmada ele alınan "engellilere ve çeşitli hastalıklara yönelik nefret söylemi" ile paralellik göstermektedir.

Dondurucu'nun (2018: 530) çalışması ise nefret söyleminin cinsiyetçi boyutunu ele almaktadır. Bir sosyal medya platformu olarak Twitter üzerinde eşcinsellik temelli nefret söyleminin üretimini ve dağılımını incelemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada, inceleme döneminde içerisinde homofobik nefret söyleminin üretildiği ve paylaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç da çalışmada ele alınan "cinsel kimlik temelli nefret söylemi" ile paralellik göstermektedir.

Sosyal paylaşım ağları ve forumların haricinde dijital/çevrimiçi oyunlarda da hem üretim hem de tüketim boyutunda ayrımcı dile ve nefret içeriklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Oyunların senaryo ve görsel tasarımlarında kullanılan öğelerle cinsiyetçi, homofobik, zenofobik, militarist ve ırkçı egemen değerler yeniden üretilirken, oyuncular da oyun içi sesli, görsel ve metin içerikli paylaşımlarla, seçtikleri kullanıcı ve avatar isimleriyle, avatar görselleriyle bu yeniden üretim sürecine dâhil olmaktadırlar (Öztekin ve Öztekin, 2020: 540-541). Öztekin ve Öztekin'in (2020: 553) online dijital oyunlarda nefret söylemi ve ayrımcı dili konu alan araştırmasında, örneklem olarak seçilen Agar.io oyunundaki oyuncuların %87'sinin kendini siyasal, etnik, kültürel, cinsel, dini kimliği ve değerleri üzerinden ifade etmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Avatarları üzerinden mesaj verme kaygısı taşıyan oyuncuların %58'lik kısmının nefret söylemi ve/veya ayrımcı dil içerikli mesajları paylaştıkları tespit edilmiştir. Araştırmada ele alınan nefret söylemi türü, neredeyse bütün nefret söylemi türlerini içinde barındıran bir mahiyete sahip olmaktadır.

Nefret söyleminin hem gündelik yaşamda hem de online ortamlarda üretilmesini, paylaşılmasını ve yayılmasını engellemek için farklı boyutlarda ve farklı mecralarda önlemler alınması gerekmektedir. Online platform sahiplerinin kullanıcılarına sunduğu bu ortamı daha sıkı denetlemesi ve önlemler alması dahası ilgili yazılımlarla nefret söylemini üretmeye ya da paylaşmaya izin vermeden önlemesi faydalı bir uygulama olabilecektir. Bununla birlikte birey ve toplumu korumak adına nefret söylemi gibi çoğunluğun mutabık kaldığı kötü durumların tespit edilip ilgililerin cezalandırılması adına bir denetleyici unsurun/kurumun olması verimli olabilecektir.

Aydos ve Aydos'a göre (2019: 31) ise nefret söylemiyle mücadelede en etkili yol, insanların sosyal medya okuryazarlığı noktasında yaygın eğitim süreci içinde bilgilendirilmesidir. Bu şekilde genç yaştan itibaren interneti bilinçli şekilde kullanan, buradaki risk ve tehlikelerin farkında olan, etik ihlallerden kaçınan yurttaşlar yetişebilecektir. Nefret söylemiyle mücadelede etkili ikinci yol ise bu söyleme yönelik hukuki yaptırımların caydırıcı olması noktasındadır.

KAYNAKÇA

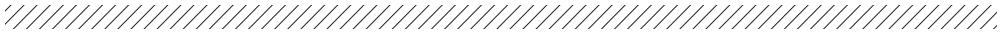
- ADL (2021). Pyramid of Hate, 04 Haziran 2021 tarihinde <https://www.adl.org/sites/default/files/documents/pyramid-of-hate.pdf> adresinden alındı.
- Akgül, M. (2020). Çevrimiçi Ortamlarda Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük'te 65 Yaş Üstü Sokağa Çıkma Yasağı Tartışmaları, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 51, 57-78.
- Akyazı, A. (2014). Yeni İletişim Ortamı Olarak Dijital Katılımcı Sözlüklerde Nefret Söylemi, Marmara İletişim Dergisi, 22, 83-193.
- Aydos, S. S., Aydos, O. S. (2019). Yeni Medyada Nefret Söylemi ve Nefret Söyleminden Doğan Hukuki Sorumluluk, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (2), 3-35.
- Bilge, R. (2016). Sosyal Medyada Nefret Söyleminin İnşası ve Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenlemeler, Yeni Medya Hakemli, Akademik, E-Dergi, 1, 1-14.
- Binark, M., Çomu, T. (2012). Sosyal Medyanın Nefret Söylemi için Kullanılması ifade Özgürlüğü Değildir! 22 Temmuz 2021 tarihinde <https://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanın-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifade-ozgurlugu-degildir/> adresinden alındı.
- Cohen, A. R. (2011). Fighting Hate and Bigotry on the Internet, Policy & Internet, 3 (3), 89-114.
- Çomu, T. (2012). Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: Youtube Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Demirbaş, T. (2017). Nefret Söylemi ve Nefret Suçları, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19, 2693-2701.
- Dondurucu, Z. B. (2018). Eşcinsellik Temelli Nefret Söylemi İçeren İletilerin Twitter'da İncelenmesi, Erciyes İletişim Dergisi, 5 (4), 513-534.
- Dondurucu, Z. B., Uluçay, A. P. (2015). Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi: Eşcinsellere Yönelik Nefret Söylemi İçeren Videoların Youtube Üzerinden İncelenmesi, International Journal of Socia Sciences and Education Research, 1 (3), 1057-1091.
- Duffy, M. E. (2003). Web of Hate: A Fantasy Theme Analysis of the Rhetorical Vision of Hate Groups Online, Journal of Communication Inquiry, 27 (3), 291-312.
- Geray, H. (2002). İletişim ve Teknoloji - Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları, Ankara: Ütopya Yayınları.
- HateWatch (2021). Hate Groups, 24 Temmuz 2021 tarihinde <http://hatewatch.org> adresinden alındı.
- Kalaman, S., Kaya, E., Kaya, Ü. (2018). Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yeni Medya Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma, AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, 9 (32), 101-121.
- Kalav, A., Fırat, A. B. C. (2017). Amerikan Sosyal Medyasında Göçmen Karşıtlığı ve Dijital Nefret Söylemi: Twitter Özeline Bir İnceleme, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (15), 2209-2222.
- Kurt, G. (2019). Yeni Medyada Nefret Söylemi: YouTube'da Suriyeli Mültecilere Karşı Üretilen Nefret Söylemi Üzerine Bir Araştırma, The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences, 5 (1), 1-20.
- Kuş, O. (2016). Dijital Nefret Söylemini Anlamak: Suriyeli Mülteci Krizi Örnek Olayı Bağlamında BBC World Service Facebook Sayfasına Gelen Yorumların Metin Madenciliği Tekniği ile Analizi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 51, 97-121.
- Levin, B. (2002). Cyberhate: A Legal and Historical Analysis of Extremists' Use of Computer Networks in America, American Behavioral Scientist, 45 (6), 958-988.
- Öztekin, H. (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (38), 925-936.
- Öztekin H., Öztekin A. (2020). Dijital Oyunlarda Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil: Agar.io Örneği, Turkish Studies, 15 (1), 533-558.
- Öztürk, F. E. (2021). Salgınla Yayılan Nefret: Twitter'da 65 Yaş Üstü Bireylere Yönelik Nefret Söylemi, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, 15, 143-159.
- Taş, E. (2017). Yeni Medyada Nefret Söylemi, Yeni Medya Elektronik Dergi, 1 (1), 60-71.
- Tuncer, A., S., Özata, F., Z., Akar, E., Öztürk, M., C. (2013). Sosyal Medya, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2021). Nefret, 06 Haziran 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Vardal, Z. B. (2015). Nefret Söylemi ve Yeni Medya, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2 (1), 132-156.
- Weber, A. (2009). Nefret Söylemi El Kitabı, Strazburg: Avrupa Konseyi Yayınları.
- Yaşa, H., Öksüz, O. (2020). Nefret Söyleminin İnşasında Sosyal Medyanın Rolü: Ekşi Sözlük Örneği, Erciyes İletişim Dergisi, 7 (2), 1383-1408.

3. OTURUM KONUŞMALARI

RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU, BAŞKAN YARDIMCISI

İBRAHİM USLU

MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ İLE MÜCADELEDE DÜZENLEYİCİ KURUMLARIN ROLÜ

Nefret söylemi konusunu ele almak için öncelikle; mevcut sorunu ortaya koymamız gerektiğine inanıyorum. Bu sebeptir ki, nefret söylemi kavramının çerçevesini çizmek gerekiyor. Uzun uzadıya kavramsal açıklamalar yapmak yerine meseleyi nefret söylemi ile doğrudan ilişkili olduğu için ifade ve haber alma özgürlüğü çerçevesinde ele alacak, özüne değinecek, daha sonra da bu konunun medya alanıyla ilişkisini ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun (RTÜK) neler yaptığını aktarmaya gayret edeceğim.

20 ve 21. yüzyılın en büyük kazanımlarından biri olan ve Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de yer verilen "ifade özgürlüğü" kavramı, çağdaş hukuk sistemlerinin temel taşlarından birisidir. İfade özgürlüğü, esasen her ferdin doğuştan elde ettiği çok temel bir haktır. Düşünebilen bir varlık olarak birey düşüncelerini rahatça ifade edebilme özgürlüğüne sahip olabildikçe demokratik toplumun çok sesli yapısı inkişaf edecektir. Ancak elbette ki bu hakkın kullanımı da sınırsız değildir⁶⁴. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bu özgürlüğün kanunla sınırlanabileceğini kabul etmiştir. Bu hususta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ifade ve haber alma özgürlüğünü güvence altına almayı amaçlayan 10. maddesinin ikinci fıkrasında "Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik

(64) Anne Weber, Nefret Söylemi El Kitabı, Avrupa Konseyi Yayınları 2009, s.2

bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir." hükmüne yer verilmektedir.

İşte bu noktada karşımıza nefret söylemi kavramı çıkmaktadır. Zira nefret söyleminin ifade özgürlüğü sayılmayacağına dair birçok üst mahkeme kararlarının olduğunu biliyoruz. Peki, esasında nefret söylemi nedir? Tüm farklı tanımlamalara rağmen, bugün için nefret söylemi kavramının ırk ve din temelli, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlüğe dayanan diğer nefret biçimlerine ilişkin her tür ifade biçimi olarak tanımlamanın makul bir çerçeve çizdiğini düşünüyorum. Bir anlamda nefret söylemi, ifade ve haber alma özgürlüğünün sınırlarını belirleyen kavramlardan birisidir. Dolayısıyla evrensel hukukta karşılığı olan bir suç olarak da değerlendirilmesi mümkündür.

Kavramın medya alanında yansımaları ise çeşitlilik arz ediyor. Küfür, hakaret, düşmanca tavır, aşağılama, ayrımcı söylemler gibi farklı çeşitleri ne yazık ki medyada hemen her gün yer alıyor. Bu konuda hukuk sistemleri çok açık bir şekilde düzenleyici otoritelere nefret suçlarıyla mücadelede etkin bir rol biçiyor.

RTÜK özelinde nefret suçuyla mücadelede neler yapılıyor diye bakacak olursak; RTÜK'ün ana hukuki metni olan 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanununun (6112 sayılı Kanun) 8, 9 ve 10'uncu maddeleri uyarınca medya hizmet sağlayıcıların yayın ilke standartlarına uymalarını teminen özellikle terör, nefret ve ırkçılık söylemi içeren yayınlar ile çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine zarar veren ve genel kamu sağlığını olumsuz etkileyen ticari iletişim yayınlarına ilişkin denetim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Bugüne dek 6112 sayılı Kanununun Yayın Hizmeti İlkelerine ilişkin 8'inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan "İrk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturmaz" hükmüne aykırı yayınları nedeniyle medya hizmet sağlayıcılara 31 kez idari para cezası müeyyidesi, 14 kez program durdurma müeyyidesi ve 5 kez de geçici yayın durdurma müeyyidesi uygulanmıştır.⁶⁵ Söz konusu müeyyidelerin toplam tutarı 3.067.254-TL olmuştur.

---

(65) İlgili müeyyide sayıları 6112 sayılı Kanunun yayım tarihi itibarıyla uygulanmış olan müeyyidelere ilişkin verileri ifade etmektedir.

6112 sayılı Kanununun 8'inci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde düzenlenen, *"İrk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, engellilik, siyasi ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez"* hükmüne aykırı yayınları nedeniyle medya hizmet sağlayıcılara 20 kez uyarı müeyyidesi ve 15 kez idari para cezası müeyyidesi uygulanmıştır. Söz konusu müeyyidelerin toplam tutarı 1.396.299-TL olmuştur.

Müeyyide uygulanan kuruluşların ilgili yayınlarında; göçmenlere, kadınlara, karşıt siyasi görüşte olan kişi veya topluluğa, çeşitli kurum veya kuruluşlara karşı hakarete varacak ifadelerle karşılaşmaktayız. Bu ifadelerin, ifade özgürlüğü sınırlarının ötesinde çeşitli toplulukların değerlerini aşağılamaya varan bir görünüm kazandığını görüyoruz. Ayrıca medya hizmet sağlayıcılarla yapılan çeşitli toplantılarda, konunun önemine binaen; gerek yayın politikalarının oluşturulması sırasında gerekse yapımların içeriklerinin hazırlanması aşamasında daha hassas davranılması hususunda yapımcılara ve yayıncılara tavsiyelerde bulunmaktadır.

Konunun yalnızca bizim gündemimizde olmadığı, uluslararası alanda mücadele edilen bir durum olduğunu da görmekteyiz. Güncel bir örnek olarak; yakın zamanda Hırvatistan Elektronik Medya Ajansı'nın ülkelerindeki göçmenler için *"yağmacılar"* gibi ifadeler kullanan bir televizyon kanalına "24 saat süreyle lisans imtiyazını askıya alma" müeyyidesi uyguladığı, ilgili kararın Mahkeme tarafından onandığı ve müeyyidenin Ülkenin Gazetecilik Cemiyeti tarafından da olumlu karşılandığı görülmektedir⁶⁶.

Geleneksel ve yeni medya mecralarının yakınsayan ve iç içe geçen yapıları sebebiyle bahsedilmesi gereken bir diğer husus da sosyal medyada karşımıza çıkan nefret söylemidir. Uluslararası düzenlemeler arasında öne çıkan örneklerden biri, 2017 yılından beri Almanya'da uygulanmakta olan "Sosyal Ağ Yasası"dır. Almanya'nın sosyal medya alanında düzenlemelere gitmesinin arkasında, yükselen radikalizm ve göçmen karşıtı hareketin yattığı bilinmektedir.

---

(66) RTÜK tarafından katılım sağlanan MNRA 21. Genel Kurul Toplantısı AEM (Hırvatistan Ulusal Elektronik Ajansı) sunumu verileri baz alınmaktadır. (Sunum tarihi: 11 Ekim 2021)

Özellikle son yıllarda, radikal grupların sosyal medya üzerinden yalan haberler yaymaları, ölüm tehditlerinde bulunmaları, terör saldırıları öncesinde sosyal medya üzerinden mesajlar vermeleri ve bu platformlar üzerinden örgütlenmeleri nedeniyle harekete geçen Alman hükümeti, ilgili yasa ile bunları engellemeyi amaçlamıştır.

Almanya'da çevrimiçi platformlarda nefret söylemi içeren paylaşımların 24 saat içinde platformdan kaldırılması zorunluluğu söz konusudur. Ayrıca ilgili yasa kapsamında; sosyal medya şirketlerine 50 milyon Avro'ya kadar para cezası müeyyidesi uygulanabilmektedir ⁶⁷.

Türkiye'de de benzer düzenlemelere yönelik çalışmalar gündemdedir. Bilinen yaygın ismi Sosyal Medya Yasası olan düzenleme ⁶⁸, sosyal medya platformlarının hukuki ve mali yükümlülüklerini belirlemeye yönelik düzenlemeler getirmiştir. Akabinde popüler sosyal medya platformlarının hemen hepsi Türkiye'de temsilcilik ataması yapmıştır. Bu anlamda düzenlemenin amacına ulaştığı söylenebilir.

Şimdi üzerinde çalışılan yeni düzenlemenin ise bu platformlarda ortaya çıkan dezenformasyon, yalan haber ve nefret söylemini engellemek gibi amaçlarla hazırlandığını ifade edebiliriz. Yani daha çok sosyal medya içeriklerinin denetimine yönelik bir düzenlemenin yolda olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁹ Burada temel motivasyon; bireyler gerçek hayatta nasıl eylemlerinden sorumlu oluyorsa, sosyal medyadaki eylemlerinden de sorumlu olmalarının sağlanmasıdır. Özetle; düzenlemenin mantığı, gerçek hayatta suç teşkil eden bir eylemin çevrim içi ortamda da suç olarak tanımlanmasının temin edilmesidir.

Nihai olarak; küresel anlamda mücadele edilen bu konuyu daha iyi anlamamız ve anlatmamız gerektiğini, bu kapsamda Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından yürütülen çalışmaların anlamının büyük olduğunu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun konuya ilişkin yapılacak ulusal ve uluslararası her türlü iş birliğine açık olduğunu belirtmek isterim.

---

(67) Detaylı bilgi için bkz: Netzwerkdurchsetzungsgesetz, NetzDG (Network Enforcement Act, yaygın kullanımıyla "Facebook Yasası" olarak bilinen)

(68) Detaylı bilgi için bkz: 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

(69) Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz: <https://komisyon.tbmm.gov.tr/tutanaklar.php?pKomKod=37> (erişim tarihi: 29.12.2021)

3. OTURUM KONUŞMALARI

DR. GÜLENAY PINARBAŞI

MEDYA VE İSLAMOFOBİ

ÖZET

Son yirmi yılda medya, islamofobinin normalleştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında rol oynayan önemli bir sosyal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı medyasında İslam, terörizm, uluslararası çatışma, aşırılık, kadınlara yönelik baskı gibi konularla çerçevelenip gündeme gelmektedir. İslamofobiyi besleyen, ve oryantalist klişeleri yeniden üreten yapıların başında televizyon dizileri ve sinema gelmektedir. Bu sebeple, dramatik kurgusal yapılarda müslüman düşmanlığı, İslamofobik söylemleri tespit etmek ve bunlarla mücadele etmek önemlidir. İslamofobi, kavramsal olarak karmaşık ve tartışmalı bir olgudur. Medyada Müslümanların Stereotipleri olumsuz medya tasvirleri üzerinden kurgulanmıştır. Küresel kültür endüstrisinin ana dinamikleri batılı algılarla kurulduğu için müslümanların kamuoyu üzerindeki etkisi son derece azdır. Bu çalışmada İslamofobinin Netflix'e yansımaları iki dizideki kadın temsilleri üzerinden incelenmiştir. Netflix'te dolaşıma giren Mesih ve Bodyguard adlı dizilerde yer alan İslamofobik unsurlara değinilmiştir. Ayrıca Doğu'nun nasıl temsil edildiği sorusu küresel etki yaratan dizilerle yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İslamofobi, Netflix.

GİRİŞ

İslamofobi, 11 Eylül 2001'den itibaren dünya sahnesine ciddi bir sosyal sorun olarak daha görünür hale gelmiştir. Kademeli olarak Müslüman karşıtı ırkçılık, önyargı ve Müslüman bireyleri ve toplulukları olumsuz etkileyen ayrımcılık medyanın ürettiği birçok içerikte yer almaya başlamıştır. Üstelik sinema, dizi ve haberlerde anlatılan müslüman portreler, batı dünyasının politikalarıyla uyumlu bir şekilde kamuoyunu etkileme gücüne sahiptirler (Das, Bushman, Saleem, Prot, Anderson ve Lemieux 2015; Saleem, Yang ve Ramasubramanian 2016). Standartlaştırılmış çerçeveler kullanan medya, son yıllarda dolaşıma giren Netfliks dizilerinde bu klişe çerçeveleri Müslüman kadınlar üzerinden aktarmaya başlamıştır. Netflix dizilerinde, İslam bir düşman olarak gösterilirken, Müslümanların kadın algısı ise çerçevelenip, küresel kültürel bir tehdit olarak sunulmaktadır. Dizilerde Müslüman toplumların, gayri müslim toplumlara nazaran kadınlara karşı ayrımcı olduğu klişesi sistematik biçimde yer almaktadır. Sistematik bir cinsiyet eşitsizliğinden bahsedilen Netflix dizilerinden Amerikan yapımı Homeland İsveç yapımı Halife ve Hindistan yapımı Bardof Blood bu duruma çok önemli örneklerdir.

I. İslamofobi ve Kadın Temsili

İslamofobi kavramı, 11 Eylül Saldırılarından ardından yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmışsa da batıda geçmişten günümüze bir İslam düşmanlığından ve ayrımcılığın bahsetmek mümkündür. Bugün birçok yönüyle meşruiyeti tartışılan bir disiplin olan oryantalizm, İslamofobinin içinden çıktığı düşünme biçimidir. Oryantalizm, Batı medeniyetlerinin ideolojileriyle oluşturan bir algılama biçimidir. Edward Said, Orientalism (1978) adlı eserinde Foucault'nun bilgi-iktidar formülasyonunu kullanarak sömürgeci Batı ile oryantalist bilginin birbiriyle kaçınılmaz bir ilişki içinde olduğunu, dolayısıyla oryantalist çalışmalarla sömürgeci ülkelerin emperyalist çıkarları arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur. Oryantalizmin oluşumunda Müslümanlar Batılılar için temel düşman olarak tanımlanmıştır. Batı, yüzyıllar önce sınırlarına dayanan yeni rakipleri yani müslümanlar karşısında kendi birliklerini korumak için negatif imajlar oluşturmuştur. Bu durumda Hıristiyanlığı yaymaya dayalı misyonerlik faaliyetlerinin ve Avrupa'nın sömürgeci arzularının önemli etkileri vardır. Henüz kitle iletişim araçlarının olmadığı dönemde doğulu temsillerin daha az üretildiği söylenebilir.

11 Eylül 2001, İslamofobi için bir milat olarak kabul edilse de Jack G. Shaheen'in (1987) çalışması ile Hollywood'un Araçları ve Müslümanları milyarderler⁷⁰, bombacılar ve dansözler olarak tasvir ettiği ortaya konmuştur. Shaheen incelediği 900'den fazla filmde sadece 50'sinin tarafsız bir kurgu ve tiplemelerden oluştuğu tespitini yapmıştır. Bu filmlerden 12'sinde ise olumlu Müslüman tiplemesi yansıtılmıştır.

Batılı gazeteler, televizyonlar, filmler ve video oyunları sıklıkla Müslümanları şiddet yanlısı saldırgan ve terörizme yakın (Alsultany 2012) olarak tasvir eder. Cinsiyetçi oryantalizm üzerine bir literatür oluşmuş, Müslüman kadınların çağdaş tasvirleri diziler üzerinden, İslam'ı doğası gereği barbar olarak damgalamaya çalışılmıştır. Müslümanlara karşı yürütülen sistematik dışlanma, temelsiz hoşnutsuzluk ve korku İslamofobi'nin temel mantığını oluştururken, bu algı 11 Eylül Saldırılarından sonra güçlenmiştir (McGilloway, Ghosh, & Bhui, 2015).

II. Netflix ve İslamofobi

1997'de izleyicilere internet üzerinden dijital film ve dizi izletmek için ABD'de kurulan bir platform olan Netflix, 2012'de bir televizyon dizisi ile yapım dünyasına girmiştir. Televizyon izleyici eğilimleri değiştikçe, Netflix televizyon devriminde çığır açmıştır. Küresel bir organizasyon haline gelen Netflix, İslamofobinin köklenmesine neden olduğu eleştirilerine uğramaktadır.

Netflix'te 9 Eylül 2020'de gösterime giren Minnoşlar⁷¹ adlı yapım, Atanmış Varis, Mesih, Halife, Koruyucu, Homeland ve Bard of Blood dizileri İslamofobik temsiller bakımından en çok dikkat çeken yapımlardır.

Bodyguard Dizisi

Bodyguard dizisinde klişe bir anlatı söz konusudur. Dizinin ilk bölümünde kalabalık bir trenin tuvaletinde saklanıp bomba yüklü bir yeleş patlatmak üzere olan başörtülü bir kadın (Nadia) görülmektedir. Sonrasında trende bulunan Dedektif David Budd, Nadia'yı ikna ederek Müslüman kadın teröristi ikna eden Batılı kahraman klişesini hayata geçirmektedir. Dizinin ilerleyen bölümlerinde ise Nadia, mazlum ve kandırılmış kadın terörist rolünden sıyrılarak olayların planlayıcısı rolüne dönüşmekte, duygusuz, ruhsuz ve kreş bombalayabilecek kadar kana susanmış bir terörist olarak gösterilmektedir. Nadia, cinsiyetçi oryantalizm

(70) Netflix'te yayınlanan Diktatör filmi bu klişeyle yüzde yüz uyumludur.

(71) Mignonnes- Cuties

teorisine göre müslüman kadın ve cinsiyet eşitsizliği meselesinin medyada işleniş biçimini kültürel bir tehdit olarak sunan klişe ile uyumlu görünmektedir. Teoriye göre, ABD medya kuruluşları Müslüman toplumları belirgin bir şekilde kadın düşmanı olarak nitelendiriyor. Dizideki Nadia önce, kocasının sözünde bir köle bombacı imajı ile takdim edilirken, dizinin son bölümünde Müslüman algısının medyadaki genel klişelerini pekiştiriyor, medeniyetsiz, barbarca ve Batı değerlerine bir tehdit olarak sadece cihatçı olmak için var olan bir kadın. Oryantalizm, Batı'nın kültürel ve siyasi üstünlüğünü onaylayan, böylece modernite, medeniyet ve ilerleme adına Müslüman toprakları üzerindeki sömürge yönetimini meşrulaştıran bir bilgi üretim biçimidir. Dizide, Anglosakson yönetimi kendi içindeki çatışmalara ve çekişmeleri eleştiriyormuş gibi yaparken aslında Ortadoğu işgallerini meşrulaştırmaktadır. Çünkü Nadia gibi İngiltere'ye mühendislik okumaya gelen Müslüman kadınlar iyi niyetli değildir. Tek amaçları batı toplumunu yok etmek fikrinin altı çizilmektedir. Dizide Anglosaksonların ulusal mitosu, ABD'nin insanlığın geri kalanı için bir kurtarıcı, insanların demokrasi ve çağdaşlığa ulaşmalarında bir rehber ve kahraman rolüne erkek başrol üzerinden yer verilmiştir. Dizin son sahnesinde Müslüman kadın, mazlum olmadığını bizzat bomba yapabilen bir cihatçı olduğunu canavarlaşarak anlatmaktadır. İzleyici şaşkınlığını üzerinden atmadan kadın sadece kendisine bir şey sorulduğunda konuşacağını, yatağa ihtiyacı olmadığını çünkü yerde yatmayı tercih ettiğini söylemiştir. Bu kısacık sahne bile hem İslamiyet'in hem de bu inançtaki kadının korkutuculuğunu Batılı seyirciye aktarmaktadır.

Homeland: Müslüman Kurtlardan Oluşan Bir Ormanda Beyaz ve Sarışın Bir Kadın

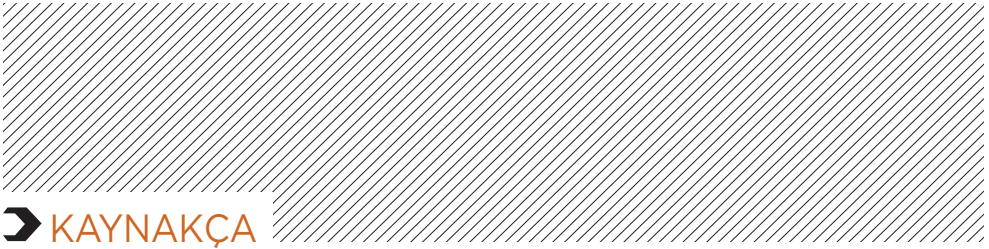
Netflix'te yer alan Homeland dizisi ise baştan sona İslamofobik öğelerle bezenmiş durumdadır. Dizinin afişinde dahi ana karakter, burka giymiş kadınların arasında dehşete düşmüş bir surat ifadesi ile görsel mesajını vermektedir.

Zaten Amerikan medyası, uzun yıllardır burkanın Arap toplumundaki peçeyi Müslüman kadınların nihai sembolü olarak kabul eder ve bu konuda temsillere özellikle yer vermektedir (Macdonald 2006, 8). Dizide yer alan ana karakter Çavuş Nicholas Brody, Ortadoğu'da görev yaparken terörist Ebu Nazir tarafından radikalize edilerek önce Müslüman sonra da terörist olmaktadır. Ana karakterin bu dönüşümü, Müslümanların terörle ve tehlikeyle ilişkilendirilmesi çabalarını simgelemektedir. Ortadoğu'ya ilişkin tüm klişeleri barındıran dizide, aynı zamanda Çavuş Nicholas Brody üzerinden Müslümanların ne kadar başarılı ve iyi yetiştirilmiş olursa olsun ya da ne kadar Amerikan toplumuna entegre olmuşsa olsun, Amerikalılar için birincil tehdit olduğu algısı yaratılmaktadır (Jameel, 2019). Birinci sezonun baş kötü adamı, denizciliğe dönüşen terörist Nicholas Brody'nin olası yardımıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne bir saldırı planlayan El Kaide üyesi ve bariz bin Ladin vekili Ebu Nazir'dir. İkinci sezonun başında bu Ebu Nazir'in Beyrut'ta bir Hizbullah lideriyle bir toplantı yaptığını görüyoruz. Bu toplantı sırasında doğal olarak karısını döven bir adam görüyoruz. Üçüncü sezonda, CIA karargâhına yapılan ölümcül bir bombalı saldırının aslında İran hükümeti tarafından finanse edildiğini ve terör şüphelisi Brody'nin haydut devlet Venezu elâ'da saklandığını öğreniyoruz. Dizideki en dikkat çekici konulardan biri, Arap

Müslüman kimliğinin temsilidir. Aslında İstatistiksel olarak, Araplar Müslümanların nispeten küçük bir yüzdesini oluştururken Müslüman kadın tipini araplarla özdeşleştirip sunmaktadır. Bunu yaparken kadınların Arap Müslüman topluluklarının basmakalıp ve istatistiksel olarak yanlış temsillerinin uzun ve zengin bir tarihinden yararlanır (Shaheen, 2003). Bu temsil ilk olarak kadınları tek tipleştirme, kimliksizleştirme üzerinden kurgulanmıştır. Dizinin ilk iki sezonunda Arap Müslümanların gerici, şiddet yanlısı ve kadınları insan kabul etmeyen olarak tasvir edilir. Üstelik bu tipler "Ne olursa olsun 'Amerika'ya ölüm' diye bağır-maktadırlar. Dizi başlar başlamaz, araplar iki farklı şiddet eylemi gerçekleştirir. Aslında batının yüzlerce yıla dayalı şuuraltı ortaya çıkmıştır. Müslüman kurtlardan oluşan bir ormanda kaybolan sarışın, beyaz bir Kırmızı Başlıklı Kız'dan bahsetmek mümkündür. Bu kırmızı başlıklı kız, kadın kahraman Carrie Mathison'ın hedefi, hayali terörist lider Abu Nazir'i devirmektir. Dizinin ilerleyen bölümlerinden Müslüman kocalarından CIA'in korumasına ihtiyaç duyan, canı Majid Javadi tarafından özetlenen kadınlarla karşılaşırız. Brody'nin karısı onun bir gizli Müslüman olduğunu keşfettiğinde "Size işkence edenler bunlardır!" diye bağırır. Bu sahnenin temel felsefesi Müslümanlar - Arap, İranlı veya Pakistanlı olsunlar - güvenilemeyen acımasız teröristlerdir ve hepsi bizi ele geçirmeye hazırlanmaktadır. Dizi islamofobik klişelerle dolu olduğu kadar umarsızca skandal yanlışlara da imza atmaktadır. Örneğin Beyrut'un lüks Hamra Sokağı, Mathison'ın fark edilmekten kaçınmak için kılık değiştirmesi gereken Korkunç Müslümanların kirli, genel bir video oyunu evreni olarak tasvir edildiğinde, Beyrut'taki Hamra Caddesi, Starbucks ve Gloria Jean's gibi Batılı zincirlerin müşteriler için rekabet ettiği ve kimsenin sarışın, mavi gözlü, açık saçlı beyaz bir kadına ikinci kez bakmayacağı, Amerikan Üniversitesi yakınında kozmopolit bir alan olmasına rağmen korkunç gösterilmiştir. Aslında dizinin söyleminde İslam'ın kendisi uğursuz ve şüpheli olarak sunulmaktadır. Dizide yolsuzluğa meyilli ve Yahudi düşmanı Müslüman klişesine de yer verilmiştir. Yahudi bir CIA ajanı olan Saul, Müslüman çoğunluğa sahip bir ülke olan Lübnan'dan ayrılmaya çalıştığında, Lübnanlı bir gümrük memuru ona yaklaşır, Yahudiliği hakkında konuşur. Diğer yandan da hükümet tarafından sınıflandırılmış bir bilgisayar çipini çalar ve Saul'un bir daha asla girmemesini talep eder. Saul daha sonra gümrük görevlisinin çipi çalmasını beklediğini ve bu nedenle sahte bir çip yerleştirdiğini söyler. Bu sahne ile Müslümanlardan yolsuzluk ve anti-Semitizm beklendiği gösterilmek istenmiştir. Brody'nin karısı onun Müslüman olduğunu öğrendiğinde Brody'ye şöyle der: "Bunlar sana işkence eden insanlar, bunlar kızı Dana ve Xander'ın seks yaptığını öğrenseler onu taşıyacaklardı! Üstelik bu dizi Altın Küre dâhil önemli ödüller almıştır. Hindistan yapımı Bard of Blood ve İsveç yapımı Kalifat dizisinde kadın temsilleri bakımından benzer yaklaşımları sergilenmektedir.

SONUÇ

Medya, Müslümanların olumsuz çerçevelenmesinde diğer bilgi kaynaklarından daha güçlü bir etkiye sahiptir. Amerikan medyasının Müslümanlar hakkındaki söylemi oryantalist klişelerle çerçevelenmiştir. Bu diziler sadece boş bir eğlence değil, sıradan insanların hayatları için gerçek sonuçları olan ayrımcı fikirleri sürdüren araçlardır. Oryantalizmin en sinsi yönlerinden biri kadın temsilleri ve toplumsal cinsiyet ilişkileriyle ilgilidir. Özetle, geçmişte cinsiyete dayalı Batı-Müslüman ilişkilerini yapılandıran sömürge ve emperyal projelerde oryantalist, merkezi bir yer işgal etmişken şimdi de Netflix'teki İslamofobi bu yaklaşımın yerini almış gibi görünmektedir. Dizilerde oryantalist kalıplardan hareketle Müslümanlar barbar, medeniyet düşmanı ve acımasız stereotipler üzerinden çerçevelenmiştir. Üstelik bu çerçeveler, batılı güçlü ülkelerin güvenlik politikaları ile oldukça uyumlu görülmektedir.

- ALSULTANY, E. (2012). *The Arabs and Muslims in the Media: Race and Representation after 9/11*. New York, NY: NYU Press.
- MACDONALD, MYRA. 2006. "Muslim Women and the Veil: Problems of Image and Voice in Media Representations." *Feminist Media Studies* 6 (1): 7–23
- McGilloway, A., Ghosh, P., & Bhui, K. (2015). A systematic review of pathways to and processes associated with radicalization and extremism amongst Muslims in Western societies. *International review of psychiatry*, 27(1).
- Poynting, Scott, and Barbara Perry. 2007. "Climates of Hate: Media and State Inspired Victimisation of Muslims in Canada and Australia since 9/11." *Current Issues in Criminal Justice*, 19, no. 2: 151–171.
- Saleem, Muniba, And Craig A. Anderson. 2013. "Arabs as Terrorists: Effects of Stereotypes within Violent Contexts on Attitudes, Perceptions, and Affect." *Psychology of Violence* 3 (1): 84.
- Saleem, Muniba, Sara Prot, Craig A. Anderson, And Anthony F. Lemieux. 2015. "Exposure to Muslims in Media and Support for Public Policies Harming Muslims." *Communication Research* 44 (6): 841–69.
- Saleem, Muniba, Grace S. Yang, And Srividya Ramasubramanian. 2016. "Reliance on Direct and Mediated Contact and Public Policies Supporting Outgroup Harm." *Journal of Communication* 66 (4): 604–24.
- Shaheen, J. G., (1987). *The Hollywood Arab: (1984-1986)*, *Journal of Popular Film and Television*, Volume 14,

NOTLAR

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

NOTLAR

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

YÜKSEL CAD. NO: 23 | 06650 | KIZILAY-ANKARA

TEL: +90 312 422 78 00

www.tihek.gov.tr

/tihekkurumsal

/tihek_kurumsal

/tihekkurumsal

/tihekkurumsal